

VIGILIA

1 9 7 3
december

12

Cserháti József
Ismét a pluralizmusról

Szabó Ferenc SJ
**Az emberi dráma — egzisztencia-
lista szemmel**

Belon Gellért
Biblikus elmélkedés a papságról

Balássy László: **Miért szeretem Car-
denált?** — Ernesto Cardenal: **Camilo
Torres édesanyja**

Kolozsvári Grandpierre Emil
A kibékülés (elbeszélés)

Bogdán István
A karácsonyolás

Bittei Lajos
Tercinák a teremtésről

KRITIKA

Weöres Sándor „szimfóniái” — Az
Európai Iskola kiállítása — Chaplin:
Modern idők — Szokolay Sándor
Sámson című operája — Széchenyi
és az árnyak

CSERHÁTI JÓZSEF	Ismét a pluralizmusról — Hitünk három mai próbaköve — — — — — 793
BELON GELLÉRT	Biblikus elmélkedés a rendi papságról — — — — — 800
SZABÓ FERENC SJ	Az emberi dráma — egzisztencialista szemmel — — — — — 806
BALÁSSY LÁSZLÓ	Isten nevelő iskolája — Vagy miért szeretem Cardenált? — — — — — 811
ERNESTO CARDENAL	Camilo Torres édesanyja (ford. Balássy László) — — — — — 815
TÓTH JUDIT	Kockák (vers) — — — — — 817
J. BALOG TÜNDE	Betlehem (kerámia) — — — — — 818
BOGDÁN ISTVÁN	A karácsonyolás — — — — — 818
KOMÁROMI JÁNOS	Rajz — — — — — 822
REMSEY GYÖRGY	Szeccesszió, spirituális művészet II. rész — — — — — 823
KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL	A kibékülés (elbeszélés) — — — — — 827
BITTEI LAJOS	A teremtés (vers) — — — — — 833
HEGYI BÉLA	Illusztrációk A teremtés című vershez — — — — — 835
DOROMBY KÁROLY	A Hittani Kongregáció nyilatkozata az egyház misztériumáról — — — — — 837
PAPP GYULA	Őszi délután, Estefelé, Honnan jövök (versek) — — — — — 843
KUTAS KÁLMÁN	Tisztán látok, Búcsúlevél, Ő jön (versek) — — — — — 844

NAPLÓ

(r. l.): Pablo Casals halálára — 845; Rónay László: Könyvek között (Weöres Sándor „szimfóniái”) — 846; Possonyi László: Színházi krónika (Széchenyi és az árnyak) — 852; D. I.—Major Balázs: Képzőművészet (Az Európai Iskola kiállítása Székesfehérvárott; Kassák- emlékkiállítás; Geszler Mária kiállítása) — 853; Tóth Sándor—R. L.: Zenei jegyzetek (Szokolay Sándor: Sámson; Lemezfgyelő; Zenei könyvek) — 856; Kipke Tamás: Filmek világából (Modern idők) — 860; Idegen nyelvű tartalomjegyzék — 862.

A címlapon Berkl Viola rajza, a hátsó II. borítón és a 861. oldalon Tájékoztató c. rovatunk.

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Laptulajdonos: Actio Catholica

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 188-098, 185-414. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda. Budapest, V., József nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Budapest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 5.00 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54.) a Kultúra 024 2. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik.

Egyes szám ára: 9,— Ft. Előfizetés: egy évre: 100,— Ft, félévre: 50,— Ft, negyedévre: 25,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

Ismét a pluralizmusról — Hitünk három mai próbaköve

1.) A pluralizmus igazi gyökerei

E tanulmányt ön maga mondanivalójaért írtam meg. Egyúttal azonban válasznak is szántam azokra a levelekre, amelyeket a Vigilia júliusi számában megjelent, a pluralizmus alapkérdéseivel foglalkozó írásommal kapcsolatban kaptam. Tartalmilag az érdeklődő és részben kritikai hozzászólások három szempontot vetnek fel a mai teológiai kiütkeresés kérdésében: bizonyíthatók-e a hittételekben lefektetett igazságok, vagy mi az, ami ezekből ésszerűvé tehető; mi az egyház szerepe a hitéletmeny továbbadásában, az evangéliumokban foglalt igazságok kifejtésében és magyarázatában, és hogyan függ össze a szabadság és a tekintély elvileg és gyakorlatilag a hit elfogadásában; és végül a jövőre, a holnapra is gondolnak a hozzászólások: „el kell fogadnunk, hogy az egész emberiség lelki-szellemi alkata eddig sohasem sejtett átalakulásban van, ez alól természetesen a vallásos élet, tehát hitünk sem vonhatja ki magát; kérdés, vajon a ma oly szükséges alkalmazkodás vagy továbblépés nem veszélyezteti-e a régi hitet?” Igyekszem mindhárom kérdésre röviden válaszolni, valójában azonban szeretném folytatni és kiegészíteni a teológiai pluralizmusról írt ismertetésemet.

Az egyik, magát „laikus teológusnak” nevező levélíró ezzel kezdi megjegyzéseit: „Ellentétes nézetek a hit lényeges területét kivéve mindig akadtak a teológiai magyarázatokban. Divatok jönnek és elmúlnak! Kérdés, kell-e a mai helyzetet olyan pesszimiztikusan kritikusnak vagy veszélyesnek megítélni, amikor ma sokan, saját bevallásuk szerint is csak divatos próbálkozásokba fognak.” A mai helyzetet azonban minden eddigőtől lényegesen különbözönek kell látnunk. Ez az, amit a konzervatív teológus és a hagyományhoz makacsul ragaszkodó hívő nem akar belátni. Elfelejtik, hogy az újkor és benne az emberi történelem egyik legnagyobb szellemtörténeti forradalma, a felvilágosodás az emberi szabadságesszmét a végsőig felfokozta és egyúttal új gondolkodási formákat teremtett. E folyamat végén áll a „hominizált és szekularizált” mai világ. A felvilágosult ember meg akar szabadulni minden tekintélytől és hagyománytól. Saját maga akar látni, ítélni és dönten. A szekularizáció annyit jelent, hogy „az ember meg akar szabadulni a metafizikai és a vallásos magatartásoktól formált világszemlélettől, az ilyen gondolkodási kategóriáktól és mindig jobban a különböző valóságterületek immánens, azaz saját törvényszerűségű elvei szerint alakítja ki szellemi horizontját.” (W. Kasper)

Az egyház, érthetően hosszú időn keresztül, előbb ösztönszerűen, majd tudatosan is védekezett az újkor szellemi betörése ellen, de fordulatot ezen a téren csak a II. vatikáni zsinat jelentett, mert elismerte „a világon belüli kultúrreszlegek sajátos törvényeit” és a vallásszabadság elvét. A mai teológus nem háríthatja el magától a hitért vállalt felelősséget, fel kell kutatnia és meg kell látnia azt a szellemi és társadalmi helyzetet, amelyben a hit ma áll. El kell ismernünk, hogy a hittudomány csak ma találkozik teljes nyitottsággal az újkorral. Innen ered a kezdeti krízisjelenség; a teológiai értelmezések szabadsága, a vélemények pluralizmusa és a nézetek, az álláspontok sarkítottsága. Az egy és egységes hit sokak szerint veszélyben van, egyértelműsége és tanúságtévő ereje veszít eddigi jelentőségéből. Így lett a hit és az emberi tapasztalat közötti szakadék áthidalása a jelen igehirdetésének és teológiájának egyik legnagyobb problémája és feladata. A szituációt meg kell értenünk, a II. vatikáni zsinat szellemében a megoldást keresve szembe kell néznünk vele, szembehelyezkedéssel azonban semmi sem oldható meg.

Az említett hozzászólás divatról tett említést. Ez kétségtelenül részben áll, de az egykönnyen el nem tűnő divattal szemben kell felvenni a korrigálás, a kiegészítés, vagy esetlegesen az elősegítés nehéz feladatát. Suenens bíboros Augsburgban június 30-án, Szent Ulrik püspök ezeréves jubileuma alkalmával mint a pápa külön legátusa, — azóta híressé vált beszédében — az egyház eddigi történelmének „nagyépítkeiről” (népvándorlás, keleti és nyugati egyházszakadás, modernizmus stb.) tett említést és a „jelenlegi nagyépítkeket” a zsinat utáni „nehéz helyzettel” jellemezte: „Ma minden áthagyományozott igazságot sokan radikálisan megkérdőjeleznek; igaz, hogy ugyanakkor csodálatos lelki megújulásnak vagyunk

a tanúi, főleg azon a területen, ahol a régi egyház igazi arculatát véljük megsejteni". Minden reform az előző állapotok kritikájával indul el. A mai helyzet azért súlyos és komoly, mert a II. vatikáni zsinattal megindult kritika és megújuláskeresés a lényegig lehatolva kénytelen feltörni a történelmi burkolatokat. Ezért szinte egyszerre került minden mozgásba.

2.) A hit ésszerűségének követelményei és ennek határai

Ami a júliusi tanulmányomnál az egyik levélíróban, „a hittudományban jártas hívőben is lelki megrendülést, (bár nem hitbelit) idézett elő”, az a következő kitétel volt: „A teológia... sohasem tudja kimondani, hogy a hit által megragadott tételek vagy igazságok a valóságnak megfelelnek;... ellentmondás lenne, ha nem a dokumentumok kijelentésének tartalmi igazságairól beszélnének, hanem az Istentől kapott közvetlen igazságról. Hogy az egyház hittételeinek igazsága valóban igaz, azt csak hinni lehet, de nem lehet bizonyítani.” A hangsúly azon van, hogy a hittitkokat csak hinni lehet. Amikor a következőkben hittitkokról, dogmákról beszélünk, mindig Istentől kinyilatkoztatott igazságokat vagy „titkokat” értünk, amelyeket vagy létezésükben vagy tartalmukban az isteni közlés előtt nem ismertünk.

Ha a hit igazságait megfogalmazásuk minden részletében közvetlenül az Istentől kapnók, akkor természetesen semmiféle értelmezésnek vagy magyarázatnak nem lenne helye. A teológiai szabadságot mindenkor az biztosította, hogy a kinyilatkoztatott, Krisztus által hirdetett igazságokat értelmezni lehetett, sőt kellett. A hitet meg lehet világítani vagy értelmezni, de nem tudjuk azt minden részletében beláthatóvá, bizonyíthatóvá tenni, mint ahogy evidens lesz például egy axióma: az egész nagyobb mint a rész. Sohasem tudjuk értelmileg felmérhetővé tenni, hogy az Isten egy és három: egy természet és három személy. A hittitkokat hasonlósági alapon igyekszünk „értelmessé tenni”, de nem tudjuk azokat a teljes beláttatásig feloldani. Amit észérvekkel igazolni tudunk, az sokszor nem több, mint az ellentmondás nélküliség kimondása.

Mégis, mikor és miért ésszerű a mi hitünk? A hagyományos teológia sokat foglalkozott a hit aktusának, tényének vagy lefolyásának elemzésével. Különbséget kell tenni a hit vagy az igazság elfogadásának indítéka és a hitigazság tartalmának hihetősége között. A vallásos hit indítéka csak a kinyilatkoztató Isten tekintélye lehet. Mások a hit tényében az ún. hihetőségi indítékok. Ezeknek feladata a hit ésszerűségét alátámasztani és a hitmagatartás felelősségteljes emberi jellegét biztosítani. Ilyenek például: a csodák, a jövődölések beteljesedése, az evangéliumok tartalmának rendkívülisége és magasztossága, az ember erkölcsi törekvéseinek való megfelelése, stb. A hihetőség érvei sohasem pótolhatják a hit indítékát, az isteni tekintélyt, és sohasem tudnak bizonyosságot nyújtani valamely hitigazságról, de elfogadhatóvá tehetik, hogy Isten valóban szólhatott és velünk megfelelő igazságot közölt. A hit bizonyossága egyedül Isten igazságának tekintélyén alapszik. A hitet minden esetben megelőzi Isten természetes vagy logikai okfejtéssel szerzett megismerése. Szent Pállal együtt tudjuk és valljuk, hogy „ami Istenben láthatatlan: örök ereje és isteni mivoltja, a világ teremtése óta, művei alapján értelemmel felismerhető (Rom 1,20). Hogy Isten van, ezt természetes eszünkkel tudhatjuk meg. Erre a bölcséleti megismerésre épülhet rá hitünk hihetősége. Mivel azonban az Isten belső személyes világa számunkra elérhetetlen és feltárhatatlan marad, azért Isten igazságait csak akkor ragadhatjuk meg, ha Isten kinyilvánítja magát. Ez a vallásos hit megismerése. Egyébként minden hitből jövő megismerésnek, a tapasztalati rendben is, azonos a felépítése: mások tekintélye alapján fogadjuk el az igazságot és a megismerés nem mindig „verifikálható”, igazolható. Ilyen módon szerezzük meg fudásunknak több mint négyötöd részét. Hogy Grönland szigete létezik, másoknak hisszük el és biztos az ismeretünk, habár nem utaztunk el oda és nem kerül sor a tapasztalati igazolásra.

A keresztények Istene nem a filozófusok Istene, hanem ahogy Pascal mondja: „Ábrahám, Izsák, Jákob Istene”, és hozzátehetjük, hogy az az Isten, aki Jézusnak atyja. Jézus nyilvánította ki az Atyát, ezért Jézus személye és tevékenysége az Isten igazságának, a hit egész tartalmának garanciája. Ezért olyan nagy jelentőségűek a szentírás tartalmi, formai és forrásproblematikájával foglalkozó kutatás és újraértékelés eredményei. A több mint 150 éves kritika minden eszközének és rafinériájának bevetése után is tisztán e'öttünk áll az Istenember, Jézus Krisztus személye, aki mint az Atya küldöttje Isten szeretetének uralmát hirdeti meg az emberek között. Jézusra szinte egyedülállóan jellemző, hogy tökéletesen

azonosul saját funkciójával. Ő az és csak az, amit személye és egész műve jelent. Nála a személy és a funkció nem választható el egymástól. Életét mint a mennyei Atya iránti engedelmisséget fogja fel és alakítja át az emberek szolgálatára. Ebben a kettős megnyitottságban önmaga feláldozásáig megy el, halálában odaadja magát Istennek és az embernek. Így lesz Krisztus a keresztény hitnek és az új létezési formának, a hitből való életnek első tanúságtevője.

A keresztény hit végleges összegezésében tehát annyit jelent, hogy Krisztussal azonosak leszünk az Isten és emberek iránti szolgálatban. Egyszerű elemzés alapján bizonyítható, hogy a keresztény hit és általában minden vallásos hit első lépésben közvetlenül nem objektív igazságtartalmakat ragad meg, hanem az Istennel való személyes találkozásban és kapcsolatban építi fel belső értékvilágát. A keresztény hitet racionális oldala felől általában úgy fogalmazzuk meg, hogy mindannak igaznak tartása, amit Isten kinyilatkoztatott, amit Krisztus tanított és amit az egyház élénk tár. A hit egyik oldala szerint tehát mindig értelmi aktus, „igaznak tartás”. Ez a reflektáló értelemnek elvonatkoztatott megállapítása. A keresztény hit a maga konkrét valóságában azonban Krisztus követése, a Szentháromsággal, a mennyei Atyával Krisztusban létrejött kapcsolatunk a Szentlélekben.

Mi azért hiszünk, mert Jézus hitet teremtő jelenség. Vigília-beli tanulmányomban a pluralizmusról volt szó, nevezetesen arról, hogy a hit egysége mellett is sokféle lehet értelmezése. Ez a sokféleség egyáltalán nem gyengíti a Jézus Krisztusba vetett hitet, még akkor sem, ha a teológia mint ilyen mindig csak értelmezés marad és a Jézus Krisztusról ismert dokumentumok, az egyház által elfogadott és hirdetett hittételek több oldalról lehetséges és történő értelmezését mai kulturális helyzetünkben eleve el kell fogadnunk. Isten mindig nagyobb és több, mint a feléje törekvő minden lehetséges megközelítés. Ezért a különböző megfogalmazások, így a dogmák is az igazság egészéből biztosan tartalmaznak valamit, s azt többé-kevésbé visszaadhatják, de ritkán merítik ki azt teljesen. Ez nem is szükséges minden esetben, mert a részigazság is igazság. Mind a megszorítások ellenére azt kell mondanunk, hogy hitünk a kinyilatkoztatott és az egyház által hitbeli elfogadásra előterjesztett, ún. „dogmatizált” igazságok összefüggő, ellentmondás nélküli rendszerén nyugszik.

Nagyon tanulságos az egyházi tanítóhivatalnak az egyházzal szóló tanítás néhány pontjának elferdítésével, különösen a tévedhetetlenséggel kapcsolatban legújabb kiadott deklarációja (1973. június 24.). Valóban fel kellett figyelni arra, hogy a nyilatkozat milyen finomsággal érinti az ún. „dogmatikus formulákat”. Nincs itt helye annak, hogy erről bővebb ismertetést adjunk. Arról sem teszünk említést, hogy a Hittani kongregáció legújabb fellépése miért váltott ki bizonyos körökben érzékeny kritikát és miért emeltek szót az eljárás módzata ellen. Jelen összefüggésben elég a következőt idézni: „az is megtörtént már, hogy az egyház használatában egyes formulák kénytelenek voltak helyet adni új kifejezési módzatoknak, amelyeket a szent tanítóhivatal vezetett be, vagy hagyott jóvá, és amelyek világosabban és teljesebben fejtették ki ugyanazt az értelmezést”. Ez a legmegfelelőbb válasz lehet arra a nehézségre, hogy miért nem tudjuk a hitigazságokat egyértelműen ésszerűvé és bizonyíthatóvá tenni. Szeretnők, ha hitünk meggyőző lenne, és be lehetne közvetlenül bizonyítani a hitigazságok igazát. Kétségtelenül hitünk első próbakövére van szó. Elfogadásához megfelelően alázatosoknak is kell lennünk. Ellentmondásnak hangzik, de a hit ésszerűségének határa mindig maga a hit: bármilyen feltárás vagy bizonyítás helytelen és eredménytelen, ha a hit számára nem maradna meg a soha fel nem oldható és megfoghatatlan természetfeletti maradék. Deus semper maior!

3.) Az egyház mint a hit őrzője és továbbadója a történelmiség folyamatosságában

A hit konkrét hihetőségének kérdését az egyháznak kell állandóan felvetnie és ébren tartania. Ez a mindennapi igehirdetés és a hittudomány feladata. E kettő tevékenysége felett őrködik az egyházi tanítóhivatal. A következőkben mai hitünk második próbakövet: az egyházi tanítóhivatal szerepét, az egyház változó történelmiségének problematikáját és a hit elfogadásánál a szabadság és tekintély viszonyának kérdéseit kívánjuk megközelíteni. Fenti levélírónk a problémát így veti fel: miért ne lennének igazak Jézus Krisztus tanítványainak dokumentumai; „mikor e dokumentumok történelmi hiteléről a világtörténelem legnagyobb erkölcsi-ségű és ezért legszavahihetőbb testülete, az egyház tesz szakadatlan tanúságot”. Egy másik levélből ezt veszem ki: „Hol marad a tanítóhivatal a mai zűrzavarban?

Igazuk van azoknak, akik azt mondják, hogy a pluralizmus alapján véve fejelemi kérdés. Régebben a tanítóhivatal a legteljesebb szigorral lépett volna fel. Ma rosszul értelmezett szabadságfogalom bénítja meg az egyház kezét is. Végre megtörtént: a tanítóhivatal a tévedhetetlenség ügyében határozottan megtorpantotta Küng professzort és társait." Az egyik levél az egyház tekintélyére, a másik az egyház hatalmára hivatkozik. Már szóvá tettük, hogy a teológiai pluralizmus mögött rejlő probléma egyik latbavetésével sem oldható meg, de a megoldáshoz valamilyen formában a tekintélynek, illetve a hatalomnak is köze van.

Az utóbbi évek jóhiszeműen kritikus, de főleg kontesztáló teológiai irodalmának egyik vesszőparipája lett az egyház intézményességének támadása. Így természetesen a tanítóhivatal kisebbitése, illetve megtépázása is. A kontesztálók úgy vélik, hogy az egyház mai történelmi konkrét alakában a hitnek inkább akadálya, mint segítője. Azt mondják, hogy az egyháznak ama igénye, hogy egyedül ő hivatott a hit hiteles, tekintélyi alapon álló, sőt tévedhetetlen őrzésére és továbbadására, alapjaiban áll szemben az újkori ember szabadságérzetével. Ehhez járul még a szerte a világon regisztrálható jelenség, hogy nemcsak az egyházban, hanem minden hagyományos intézményes berendezkedésben már évek óta bizonyos tekintélyválság hullámszik végig. El kell ismernünk: van abban valami, hogy az egyházban a régi tekintélyt azért nem lehet visszaállítani, mert megváltoztak azok a formák és struktúrák, amelyek az egyház minden felett álló tekintélyét vagy egyoldalú tekintélyi túltengését megindokolták. Új tekintély megalapozására lesz szükség, amely nem az igazságon kívül vagy felül áll, hanem annak tartalmához tartozik hozzá. A kereszténységnek gyakorlatilag kell bebizonyítani, hogy a mai ember és a mai társadalom kérdéseire és igényeire választ tud adni. Más szóval a hit hihetőségének igazi alapja a hit gyakorlása a szeretetben. Ez a jel és csoda, ami a hit számára konkrét hihetőséget biztosít. Ez az eredeti krisztusi alkattal és küldetéssel való azonosság ma az egyházban belső reform után kiált. E reform nélkül az egyház a mai ember előtt nem tehet tanúságot Krisztusról.

Az egyház intézményességének és tekintélyének támadói ma sokszor odáig is elmennek, hogy „Jézus ügyének” igazi védelmében és az emberi szabadság mai aktuális igényének hangsúlyozásával tagadják az egyház intézményes voltának és lelki hatalmának krisztusi eredetét. Az intézményes berendezések szerintük egyházi és klerikális ideológiai ráépítésből születtek és lettek „életformákká” az idők folyamán az egyházi hatalom biztosítása érdekében. A válasz ezekre — nézetem szerint — akkor helyes, ha az egyház mivoltának lényeges középpontjág hatolunk le. Egyház nélküli kereszténység egyszerűen utópia, továbbá a tekintélyre is szükség van, mert a kereszténység eszmei tartalma és a szabadság, úgy, ahogyan ezeket az evangélium kínálja fel, nem egészen magától értetődőek.

Az egyház Krisztustól akart látható intézményes volta tagadhatatlan, de ennél sokkal mélyebb és lényegesebb egyúttal az az igazsága, hogy a Szentlélek tevékenysége alatt álló történés, lelki és kegyelmi történés, amely mint lényeg az egyház egészét érinti. Tehát az egyház külső és belső felépítettségéhez, sőt az egész keresztény hit alapkategóriájához hozzátartozik a történelem és a történelmiség. A keresztény embernek mindig az „újjal” van dolga; a ki nem próbálttal, az előre nem láthatóval kell inkább törődnie, mint a meglévőnek és már elmúltnak konzerválásával és restaurálásával. A modern történelmi gondolkodásnak tehát nem kell okvetlenül a hitet vagy a teológiát kérdéssé tennie. Ellenkezőleg, inkább lehetőséget biztosít ahhoz, hogy a hit eredeti küldetését megragadjuk és újrafogalmazzuk.

A kérdés ebben az összefüggésben végül is az, honnan vegye az egyház azt az erőt, hogy a keresztény hit egyértelműségét és erejét legalább az alapkérdésekben megőrizze? Most már érezzük, hogy a tisztán tanítóhivatali vagy tekintélyelvű álláspontra való helyezkedés nem tudna megoldást hozni. Az egyház hihetőségét és meggyőző erejét csak „Jézus ügye” biztosíthatja, melyet a tanítóhivatal isteni megbízása alapján tisztán és eredeti lényegében kell képviselnie. Hivatkoztunk a Szentlélek tevékenységére. Neki köszönhető, hogy az egyház nem merevedik meg, nem lesz üres hit- és rítusformulák foglalatosa. A Szentlélek az egyház lelke és éltető ereje, és mivel a Szentlélek Jézusnak és Atyjának lelke, ezért az egyház ott van, ahol „Jézus ügyét” képviselik és viszik előbbre a Szentlélekben. Ma az egyházzal szülő tanítást a Szentlélek teológiájának részeként kell felfognunk; csak így biztosíthatjuk az egyház biztonságának teológiai aspektusát is. „Az egyház az a konkrét hely, ahol Istennek Jézus Krisztusban megvalósított üdvösségműve a Szentlélek által jelen van”. (W. Kasper)

Az egyház történelmi mivolta egyáltalában nem zárja ki az intézményes formákat, sőt egyszerűen szükségessé teszi azokat. Az egyház alapstruktúrájának lényegéhez hozzátartozik a személy és a funkció, a tanúságtévő és a tanúságtétel egybetartozása. Így volt ez Jézusnál is. A keresztény hit lényege szerint a keresztény tanításhoz van kötve, „a hit a hallásból ered” (Róm 10,17). A hitnek a Szentlélekkel való kapcsolata nem zárja ki a küldetést és teljhatalmat. Az egyház mindig egyszerre intézmény és történés is. A papi hivatal létezése és jelentősége, intézményes jelenvalósága a mai kiütkeresésben el nem hanyagolható tényező. Jellemző a mai helyzetre, hogy a keresztény felekezetek sorra a Krisztustól akart külön papi megbízás és hivatalos küldetés evangéliumi valóságát vélik ismét megtalálni a keresztiség által létrejött általános papság kebelében. E téren a nézetek egyre jobban közelednek egymáshoz: ahol kézrátétellel és imával egyházi megbízatást adtak át, ott hivatalt adtak tovább, akár apostoli- püspöki vagy csak papi folytonosságban. Ez ma lassan közmeggyőződés kezd lenni. Ezért hatott olyan furcsán és idegenül a Vigilia februári számában megjelent tanulmány ama merész kitétele, mely szerint a dogmafejlődés odáig törhetne idővel előre, hogy a hivatalos papság szerepét, még az eucharisztia ünneplésében is a laikus papság, vagyis a hívők vehetnék át. A tanulmány egyébként Rahner elméletének túlsarkításában tévedett.

Foglaljuk most már össze, hogyan is állunk az egyház tekintélyével és hatalmával? E két oldal felől mered felénk a hit második próbaköve. Az egyháznak nincsen önálló, hanem csak levezetett tekintélye, mert az egyházi hivatal tekintélye az evangélium, vagyis az Isten tekintélye. Az egyháznak nincs is öncélú hatalma. Az egyház küldetése a szolgálat, az pedig kizárja a hatalmat, viszont belső teljhatalmat és erőt tételez fel. A hatalom abban áll, hogy másokra rákényszeríthetem akaratomat, a teljhatalom viszont másokat fel tud szabadítani. Az egyházi hivatal csak a szolgálatban igazolhatja önmagát. Ez az egyedüli út és lehetőség a jelenlévő tekintélykrízis megoldására. A teológiai pluralizmus áthidalását és a hit megőrzésének feladatát Kasper szerint csak a dinamikus-dialogikus ortodoxia vállalhatja. Ortodox tanítás mindaz, ami az evangélium centrális tanításával megegyezik. Igazhitű valaki mindaddig, amíg kész dialogikus egységben maradni az egyházzal és ennek kijelentéseit kötelezőnek tartja a maga számára. A hit egységének biztosítékai ezek szerint: a történelmi folyamatosságban áthagyományozott hittartalom iránti hűség és az egyházi tanítóhivatallal való eleven kapcsolat.

4.) A hit jövője: szabadság és szolgálat

Hogy az egyház elszántan minden veszély ellenére is vállalni akarja a hit és a modern gondolkodás közötti közvetítést, annak jele volt a II. vatikáni zsinat. Ezen sem személyt, sem tant nem ítélték el, mert a zsinat új meghatározással kívánta megjelölni az egyház helyét a mai világban. A modern gondolkodásnak alapeleme a szabadság és tartalmi struktúrája közösségi. A hit jövőjének kérdése tehát eldől a szabadság és a szabadságnak a közösség szolgálatába való beállítása kérdésével. Ha ez úgy van, akkor fel kell tenni a kérdést, hogyan érvelhetünk a hit igazsága vagy ami ugyanaz, jövője mellett?

Úgy látjuk, hogy a régi hit megalapozási módszere a mai embert nem tudja kielégíteni. Egyoldalú észérvekkel, amelyek Isten létét, a kereszténység küldetését, erkölcsi fennköltségét, Krisztus szerepének isten-emberi rendkívüliségét kívánják „tárgyi igazsággént” elénk állítani, ma már nem hatnak úgy mint régebben, a kimondottan vallásos, milliótól áthatott környezetben. Ez azért van így, mert a hit melletti döntés a társadalmi külső támasz lehullása után kimondottan személyes állásfoglalássá lett és lényegében annak is kellett volna mindig és kell ma is lennie. Hitünk vagy olyan tartalmú, hogy az emberek azt igénylik és ebben a tartalomban benne van a döntésre való felszólítás vagy felhívás, vagy pedig elvont észkonstrukció, amelyért nem érdemes, de nem is lehet Isten vagy az egyház formális tekintélyét igénybe venni. Az Isten kérdés és egyáltalában a hit kérdését sem lehet minden belső hasznosságuk ellenére egyszerűen „istenbizonyítékokkal” elintézni. Ezt a problémát az ember és történelmének, főleg jövőjének egyetemesebb keretében kell felvetnünk.

Ebbe az összefüggésbe kívánczik még egy idézet az említett levelekből. Íme aggodalma: a mai radikális változások közepette, amikor az egyházban is az „átstruktúrázás” annyi mindent, eddig jónak és biztosnak tartott dolgot lefejt a külsőről, és amikor mindjobban érződik, hogy az emberiség eddigi fejlődésének leg-

drámaibb szakaszába lépett, mert ki kell alakulnia — az egyén bizonyos szentnek vélt jogaival szemben is — az egyetlen emberiségnek, a nagy emberi családnak, egyre égetőbb kérdés, hogyan alakul ebben a történelmi fázisban, az emberiség boldogabb jövőjét ígérő távlatban a hit mondanivalója, más szóval jövője? A hozzászóló még ezt írja: a tanulmányomban felvázolt helyzet, nevezetesen, „hogy bizonyos igazságok bizonytalanná lettek, vagyis nem lehet őket bizonyítani, vagy hogy a dogmák olykor csak részben mondják ki az igazságot és igazságtartalmuk korrigálható és kiegészíthető, nem hozza-e magával, hogy a vallásos igazságot kereső ember sem hihetne a jövőben a katolikus hitben, stb.”.

Íme hitünk harmadik próbaköve: mi a hit értelme az emberiség alakulása szempontjából? Az alábbiakban nem kívánok közvetlenül válaszolni a feltejt kérdésekre, hiszen ez már burkoltan megtörtént, hanem egyetemesebb megfogalmazást keresnék arra, mi valójában a keresztény hit mindenkori értelme.

A hit értelme, értéke vagy jövője után kérdezni — minden emberi való történelmiségének a tudatában — csak történelmi perspektívában lehetséges. Nem járhatunk el úgy tehát, mint régen, amikor kozmológiai vagy metafizikai kiindulópontokra építettek, vagy pedig antropológiai és pszichológiai alapvetéshez nyúltak. Ezeknek ma is megvan az értékük és használhatóságuk sem vonható kétségbe. A jelenben viszont az egészen új helyzet abból adódik, hogy tudatunkban bizonyos struktúraváltozás állt be és szemléletünk megítélése szerint „a konkrét ember” nem önmagában, hanem csak az emberiség történelmének egészében létezik. Ez annyit jelent, hogy ha az emberi élet értelme után kérdezzünk, akkor nem az egyes ember, hanem a történelemben élő emberiség létezésének és tevékenységének tényét és ennek tartalmát kell megvilágítanunk. A tétel egyszerű: az ember konkrétan csak fizikai és társadalmi kapcsolatainak összességével együtt fordul elő. Ez Marx és a neomarxisták tanításának egyik sarkpontja. Az ember természetének belső parancsa szerint kénytelen a világot munkájával, a technika és a civilizáció eszközeivel történelmileg állandóan úgy alakítani, hogy azt emberi világgá tegye, amelyben lakhat, táplálkozhat és fejlődhet. A világ tehát sohasem kész, hanem szüntelen alakulási folyamat, amelyben a világ és az ember kölcsönösen alakítják egymást, és egymást mindig új fázisban határozzák meg. Ezért a szemléletben és az értékelésben a „primátus” már nem a múlté, hanem a jövőé. A kultúra alakulásának irányára határozottan új jövő felé mutat.

Mondtuk már, hogy az egyháznak ma választ kell adnia a felvilágosodástól felvetett kérdésekre: mi az emberi értelem és történelem, a szabadság és tekintély, az egyház és a modern társadalom viszonya? Amikor ma úgy látjuk, hogy a felvilágosodástól útnak indított eszmék mintegy tetőpontjukat érték el, egyre tudatosabbá válik, hogy egyúttal egy „második felvilágosodás korszakába” léptünk át, ami nem más, mint a józan ész és a gyakorlati élet kritikája a felvilágosodás kultúrperiódusa és eszmei világa felett. A felvilágosodástól életbe léptetett kritika „metakritikájáról”, vagyis „a tiszta ész kritikáját felülbíráló” kritikáról beszélnek ma, és valóban be kell ismernünk, hogy talán túlságosan, vagy naivul is hittünk az emberi értelem és szabadság hatalmában. Ma fájdalommal kiáltjuk bele a világba, hogy az értelem idealisztikus magasztalása a XX. század folyamán két vérvizataros világháborúban szegyenletes csődöt mondott. Arra is ráébredtünk, hogy az ember szabadsága nem is olyan magától értetődő valami, meg kellett ismernünk biológiai, pszichológiai és szociológiai determináltságának határait.

A „második felvilágosodás” alapkérdése ezek szerint a szabadság feltételeinek tisztázása. „Az egyház a világban” című zsinati konstitúció az örök emberi magatartásban Pascal híres dialektikájára hivatkozik és az ember nagyságát és nyomorúságát állítja egymással szembe. Valóban az ember lényegéhez tartozó szabadsága folytán egyszerűen több és nagyobb, mint az őt körülvevő világ, megvannak a lelki képességei ahhoz, hogy a kívülről jövő hatásokat és akadályokat leküzdje. Másrészt azonban a valóság nagyobb is tud lenni az embernél, határokat és gátakat gördít eléje. Valóban transzcendenciára törő, de ugyanakkor korlátozott feszültség áll fenn a lét valósága és a lét értelme között. Ebben kell látnunk a „második felvilágosodás” reális lelki-szellemi szituációját: követelődző erőteljességben jelentkezik az emberben saját létének és a valóság egészének értelme utáni kérdés. E kérdés felvetésében mindig helyet fog kapni a hit, a vallás jelentőségének és értékének felmérése is. A hitnek is segítenie kell szabaddá tenni az embert, de a szabadság határát is ki kell jelölnünk, ami nem lehet más, mint a másik ember szolgálata.

Le lehet egyszerűsíteni a tételt: az emberi élet értelme után kérdezni első sorban annyit jelent, mint az ember szabadsága után kérdezni. E kérdés azonban további kérdőjeleket foglal magában: képes lesz-e az ember értelmesebb, igazibb, igazságosabb, emberibb világkép kialakítására a jövőben? A szabadság fogalma „implicálja”, vagyis magától veti fel a jövő fogalmát. Helye lesz-e ebben a világban a teológiának, lehet-e Istenről vagy kell-e Istenről értelmesen és felelősségteljesen beszélni? Az emberi történelem nem csupán fejlődés és előrehaladás, hanem egyúttal szenvedéstörténet is. Az igazságtalanság és a szenvedés voltak mindig a legnagyobb ellenvetések az istenhit ellen is; ezek konkrétan sokkal mélyebben vágtak a hit elevenjébe, mint az értelmi nehézségek. Hogyan higgyünk a mindenható és mindent tudó Istenben, akiről azt mondjuk, hogy az emberiség szerető atyja és mégis megengedte Auschwitz-ot?

De éppen az igazságtalanság és a szenvedés abszolút igazságosság után kiáltanak. Jogtalanság, gyűlölet és hazugság nem lehetnek az emberi történelem el nem mozdítható kategóriái. Mindezek mint az emberi szabadságtól vagy gyengeségtől adott tényezők az emberi tervezésen és manipulálási lehetőségen túlra is nyúlnak, nem érjük el őket közvetlenül, hanem csak lelki képességeink és ezek „jövőbelátásának” bevetésével. Itt érezzük, hogy az emberi élet értelmesebb tételének és történelmi alakításának lehetősége nem álom, hanem valóság és ez utat nyíthat meg ahhoz az Istenhez, akit a szentírás a „remény Istenének” nevez (Róm 15, 3.), aki Fiában azért jött a földre, hogy megszabadítson bennünket saját magunktól, önzésünktől, önimádatunktól, hatalmi vágyainktól, bűneinktől és lelki nyomorúságunktól. Vele egyesülve, kegyelmi erejével együtt tevékenykedve kell megteremtünk a másik ember szolgálatára felszabadított embert. Isten Jézus Krisztusban lehetőséget biztosított számunkra, hogy mindent újjáalakítsunk, új jövőt teremtsünk.

A kereszténység igazi elemei „a nyitottság, a le nem zártság, az el nem intézetség és a be nem fejezettség” adottságai. „Az ember világon belüli jövőjének kérdése mindig nyitott marad” (K. Rahner). A remény nem „valami” a keresztény életmagatartásban, hanem az ember teljes megvalósulásának egyszerűen feltétele. A kiépülőben lévő „remény teológiája” valójában az egész keresztény gondolkodásban rejlő dinamikát kívánja feltárni: újból kell kérdezni és újból kell hallgatni, mint „ismeretlen földrészt” valóban fel kell fedezni az embertestvért, hogy életünknek földi értelmet is adjunk és meg kell tanulnunk a jövőbe nézés és menés kritériumait, amelyek között első helyen szerepel a lelkiismeret, a jó és rossz, az erény és a bűn közötti különbség velünk adott belső parancsa és annak mindenáron való ápolása és kifinomítása, ami változatlanul sokaknál a hitet, az evangéliumi tanítást fogja igénybe venni és eddig talán sohasem látott módon bevetni. Ameddig jó és rossz között döntenünk kell a lelkiismeretünkben, addig szükségünk lesz a lelkiismeret szankcionáló urára, Istenre. Így lesz a „remény Istene” a keresztény valóságértelmezés lelke (Boros L.). Ilyen módon természetesen nem lehet Isten létét bizonyítani, de be lehet mutatni, hogy az Istenről szóló evangéliumi üzenet értelmes ajánlatként jelenik meg a teljesebb emberiség megvalósításának vágyában.

A felvetett kérdésekre rövid összegezésben ezt a választ adjuk: a hit korábbi, minden eddigi megvilágítása ma sem veszített „részigazságérvényéből”, de a régi érvelések már nem elegendők. Hitünket a leírt módon mai szinten kell ésszerűvé tenni, és érte emberi és személyi felelősséget vállalni. Ez a hit ma valóban a keresztény reménnyel azonos: Krisztus ígéretei folytán csak a biztos reményünk marad meg, hogy értelmesség és nem értelmetlenség, igazság és nem hazugság, igazságosság és nem jogtalanság, boldogság és nem meg nem nevezhető sötétség és szenvedés a történelem végső nagy irányítói. Ha így beszélünk Istenről, akkor a jövő egyik nagy hatalmáról szölünk, akkor az Istenbe vetett hit minden emberi keresésnek mély és megnyugtató értelmet tud adni. Az emberhez méltóbb világgért való erőbevetés, a jobb emberért és reményeiért vállalt küzdelem, az emberiség beszűkítése elleni szüntelen kritikai állásfoglalás a mai szekularizált világban a kereszténység legsajátosabb feladatai közé tartozik a remélhetőleg biztosabb és boldogabb jövő felé menetelő emberiség szolgálatában (E. Schillebeeckx.) S itt van a hit helye mai megtapasztalásaink világában is.

Irodalom: W. Kasper: Einführung in den Glauben, Mainz, 1972; K. Rahner: Schriften zur Theologie, 9. Gotteserfahrung heute, Einsiedeln-Köln, 1970; H. Schier: Das Ende der Zeit, Freiburg i. Br., 1971; E. Schillebeeckx: Gott die Zukunft des Menschen, Mainz, 1964.

Biblikus elmélkedés a rendi papságról

A papságról való hagyományos katolikus felfogás meglehetősen mozgásba jött az utolsó évtizedben. Az egyház legmagasabb tényezői: a pápa, a zsinat, a püspöki szinodus szükségesnek érezték ünnepélyesen megfogalmazni a katolikus tanítást. Ezeket a megnyilatkozásokat olvasva lehetetlen meg nem éreznünk a papság olyan eszményítését, mely előtt a gyarló ember csak hűledezve áll meg. Suhard bíboros „angelizmusnak” nevezte ezt a túl ideális szemléletet, ami — be kell vallani — még nevében is bibliai alapokra nyúlik vissza. Hiszen a Jelenések Könyvében az egyházakhoz írt levelek „angyalain” a hagyományos értelmezés szerint a papi rend csúcspan álló püspököket keil érteni. A kinyilatkoztatás lezárása után író apostoli atyák — például Szent Ignác — ilyesformán indítják el a papság keresztény szemléletét: „Mindnyájan úgy tiszteljük a diakónusokat mint a Jézus Krisztust, miként a püspököket és mint az Atya képviselőjét” (Tral 3). Ilyen indítások után nem csodálkozunk, hogy Aranyszájú Szent János — aki különben szentírás-magyarázataiban nagy realista volt — örökszép munkáján (A papságról) és Aquinói Szent Tamás összegezésén keresztül (melynek lényege az, hogy a papi jelleg természetes formája az életszentség) egyenes út vezet nemcsak a papságról szóló ünnepélyes megnyilatkozásokig, de a papszentelések és újmisék vagy mise-évfordulók majdnem elviselhetetlen magasztosságú pap-ábrázolásáig.

Suhard óvott bennünket az angelizmustól a papság szemléletében. És joggal. Mert hiszen ennek a mitizált papi eszménynek visszaütői is vannak.

A VILÁG SZÁMONKÉRESE. Mert oly magasra tűzzük a papság eszményét, ezt a magasságot kértőlünk számon a világ. És mert nem tudjuk és nem tudjuk az általunk kiformált eszményt nemcsak teljességében, de lényegében sem kielégítő módon megvalósítani: azért a gúny, a csúfolódás, a kipellengérezés folyama századról századra a papság valóságos vagy vélt eszményszegéseiről. Szent Pál — szinte minden időkre érvényesen és szinte minden árnyalatában összeszedve — sorolja fel a papgyalázás formáit: „Látványossága lettünk a világnak... okatlanok... gyöngék... megvetettek... átkoznak... üldöznek... gyaláznak... Szinte salakja lettünk a világnak, mindenkinek söpredéke mostanáig” (1 Kor 4,10 skk). És ez folyik nemcsak az egyházon kívül, de az egyházon belül is. Tertullianus kemény montanista tolla, Szent Jeromos maró gúnyja, a világvég várásától rémült Salvianus ostorozó vészkiáltása csakúgy lerántja a leplet a papságról, mint a legendák és krónikák naiv buzgóssága, melyel szentjeik magasztalása érdekében a korabeli papság lelki mélypontját nem győzték elég sötétben megjelölni. De még egy Assisi Szent Ferenc vagy Sziénai Szent Katalin sem tudta magát ettől mentesíteni. Mit lehet várni akkor a jámbor hívek tereferéitől?

Ez a papgyalázás is a mitizált pap-szemléletből ered: az emberiség sóvárog az angyal-szabású, angyal-szellemiségű és angyal-jóságú emberek után. Ezeket a papokban reméli megkapni. És mert nem kapja meg, csalódottságának epéje érzik a papságot eláztató vizekben. Nyilván ez a világméretű negatív pap-megítélés készíti a kereszténység vezető szellemeit, hogy új módon vessék fel a kérdést.

Mi most a biblia felől próbáljuk megközelíteni a papság titkát. Van-e szó papságról az Újszövetségben, és milyen papságra gondolhatott Jézus?!

ÉN NEM CSINÁLTAM VOLNA! Nemrég bejárta a hír a világot, hogy néhány olasz magnóval ment gyönni, hogy világgá kürtölhesse a különböző gyóntatók különböző álláspontjait kényes kérdésekben. A vallásos világ megriadt, a nem vallásos világ pedig érthető felháborodással utasította vissza illetéktelen emberek betolakodását az egyéni ember legintimebb világába. De vajon nem ilyen betolakodás-e a papság intézménye az embernek Istennel való kapcsolatába? Hogyan veheti magának ember azt a bátorságot, hogy beleszóljon embertársának legbensőbb, sorsdöntő, üdvösségét-kárhozatát jelentő ügyeibe?

Papi balfogásokat tárgyaló papi társaságban eredetiségéről híres plébános fogalmazta meg: „Én nem csináltam volna a papságot. De hát ki vagyok én, hogy bíráljam az Istent?”

Valóban érthetetlen titok, hogy az Isten miért iktat maga és a feléje törekvő ember közé még egy másik embert; mégpedig nem valamilyen felsőbbrendűt, ha-

nem egy hozzá hasonló „tudatlan és tévelygő” (Zsid 5,2) embert, aki sem bűnehajlástól, sem a bűntől nincs megkímélve.

JÉZUS RENDELTE-E A PAPSÁGOT? Úgy tűnik, hogy a régi vallásokkal ellentétben — s ebbe az ószövetségi is beleértődik — Jézus szellemi vallást akart. „Sem ezen a hegyen, sem Jeruzsálemben nem fogják imádni az Atyát... az imádók lélekben és igazságban imádják az Atyát. Az Atya ilyen imádókat kíván” — mondja a szamariai asszonynak (Jn 4,21-23). „Mindnyájan Isten tanítványai lesznek. Mindaz, aki hallgat az Atyára és tanul tőle, hozzám jön” (Jn 6,45). Ezért nem látszik szükségesnek az emberi közvetítés: „Ti ne hívassátok magatokat rabbinak, mert egy a ti mesteretek, ti pedig mindnyájan testvérek vagytok. Atyának se szólítsatok senkit a földön, mert egy a ti Atyátok, a mennyei. Tanítónak se hívassátok magatokat, mert egy a ti tanítótok, a Krisztus” (Mt 23,8-10).

Sem a szinoptikusok, sem János evangéliuma nem mulasztja el sokszorosan kiemelni, hogy az Atya „lát a rejtekben is” (Mt 6,4), „tudja, mire van szükségtek, mielőtt kérnétek” (Mt 6,8), és „nélkülem semmit sem tehettek” (Jn 15,5), tehát — szerintük — a legközvetlenebb, legintimebb kapcsolat van Isten és a lélek között; mégis mindkettő hangsúlyozza a közvetítés elvét. János a bűnbocsátását: „Amit engem küldött az Atya, én is úgy küldelek titeket... Akinek megbocsátjátok bűneit, bocsánatot nyer, akiknek pedig megtartjátok, az bűnben marad” (Jn 20,23), a szinoptikusok az általános döntés jogát: „Amit megkötöttök a földön, megkötött lesz a mennyben is, és amit föloldotok a földön, a mennyben is föloldott lesz” (Mt 18,18). A szikla, amin épül az egyház (Mt 16,18) és a pásztor, aki legelteti a juhokat (Jn 21,17) egyformán embernek, Péternek a közbeiktatásáról tanúskodik.

Amit tehát mi emberi ésszel nem mertünk volna megtenni, azt Jézus megtette: noha tudatában van annak, hogy Isten szuverén ura a lelkeknek és közvetlenül beléphet minden lélek legbensőbb szentélyébe, mégis embereken keresztül akar az emberekhez nyúlni, embereken keresztül akarja az emberek sorsát intézni: üdvösségét vagy kárhozatát (Mt 16,16).

EGYETEMES PAPSÁG? Könnyen fölmerülhet az a kérdés, hogy mindezeket a szavakat Jézus általában a hívó emberekhez intézte-e, tehát mindenkire, aki keresztény. Eszerint megbízatásai és meghatalmazásai is kivétel nélkül minden megkeresztelt embernek szólnának. Jézus ugyanis válogatás nélkül azonosította magát mindenkivel: a gyermekkel (Lk 9,48), az éhes-szomjas-rongyos-beteg-fogoly emberrel (Mt 25,31 skk) csakhogy azonosságot vállal, mint tanítványával, akikben az Újszövetség papjait sejtik. Mindegyiknek azt mondja: „Engem fogad be” (Mt 9,37). Logikusnak látszik az a gondolat: ha Krisztus minden egyes hívével azonosítja magát, akkor nyilván közvetítő hatalmát is mindenkinek odaadja. Észre kell azonban vennünk azt is, hogy Jézus — bár minden hívének, aki szereti őt, közvetlen kinyilatkoztatást és nála-lakást ígért (Jn 14,21-23) — a maga körül csoportosuló közösséget olyannak jelzi, amiben valamiféle egyenlőtlenség van. Olyan különbség, ami megvan az arató és az aratni való között (Jn 4,36); vagy ami fennáll a hal és a halász között. Jézus emberhalászokká tette híveinek egy részét: lényegesen más az, aki hálóval fog, és más az, akit hálóval fognak (Lk 5,11). És még szemléletesebb talán az a különbség, mely — Jézus hasonlata szerint — aközött van, aki enni ad és azok között, akik esznek (Mt 24,45). Isten „házanépén” sáfár intézkedik. És nehogy kétségünk támadjon abban a tekintetben, hogy ez talán minden kereszténynek a világban elfoglalt viszonyára vonatkoznék, Lukács megjegyzi, hogy a sáfár-hasonlatot Jézus éppenséggel Péternek erre a helyzetét tisztázó kérdésére mondta el: „Uram, nekünk mondd ezt a példabeszédet vagy mindenkinek?” (Lk 12,41).

Mihelyt észrevesszük ezt az egyenlőtlenséget, rögtön előttünk Jézus rendelkezése, mely a lélek és Isten közé embereket állít, kiknek szerepe olyan döntő lesz, mint a halász ügyessége vagy ügyetlensége a halászat sikerében, vagy mint az arató szakértelme vagy szakszerűtlensége az aratás műveletében.

TUDTA, MI VAN AZ EMBERBEN. Ha Jézus fantasztá és optimizmustól megszálított idealista lett volna, nem csodálkoznánk azon, hogy embereit ennyire fontos helyre állítja és ilyen döntő szerepet jelöl ki nekik a lelkek irányításában. De — és ezt Szent János nem gőzöi elégszer hangsúlyozni — „tudta ő, mi lakik az emberben” (Jn 2,25); „kezdetől fogva tudta, kik azok, akik nem hisznek, és ki fogja őt elárulni” (Jn 6,64).

Érdekes, hogy apostolait nem a valamilyen formában kiváló, hanem az átlagemberek közül választotta. Egyik apostolon sem végzett csodát, s nem azok közül

választotta ki őket, akik idegeikben is megérezték a kiáradó isteni erőket. Gondoljunk a vakonszülött elragadtatott örömeire és hősiességére (Jn 9). A kafarnaumi százados meghívása milyen nyeresége lett volna nemcsak hite miatt, „amilyet nem találtam Izraelben” (Lk 7,10), hanem taktikailag is! Hiszen a zsidók vénei ajánlották be Jézusnak: „Megérdemli — mondták —, hogy megtegyed neki, mert szereti népünket” (Lk 7,5). Bár a vámosok közül is hívott apostolt, nem a lelkendező Zakeust hívta meg — pedig biztosan elment volna! —, hanem a kissé érdektelennek ható Mátét, aki csak „ül a vámnál” (Mt 9,9) és semmi érdeklődést nem látszik elárulni Jézus iránt. Nincs közöttük egy prófétikus alkat sem, olyan Keresztelő Szent János fajtájából való, vagy valamilyen híres imádkozó. Simon apostolnak a mellékneve „buzgó” (Mt 10,4), de semmi szó vagy tett vagy hivatal nem fűződik nevéhez.

És mintha csak páratlan művészettel érzékeltetni akarná tevékenységének tudatosságát, az Úr mindig akkor bíz apostolaira nagy feladatokat, amikor valami emberi gyarlóságon kell rajtakapnia őket. Nem tudom semmiképpen sem másként értelmezni az apostoloknak a Lukács 5-ben leírt végleges meghívását, mint hogy a Jánosnál leírt kezdeti lelkesedésükből (Jn 1,42) kiábrándulva érte őket Jézus hívó szava. Hiszen az „odaseregő nép” emelkedett hangulatától függetlenül magukat, képesek „mbsogatni hálójukat” (2-3 v). Így jobban érthető Péter megnyilatkozása: „Uram, menj tőlem, mert bűnös ember vagyok” (9 v).

Az egyházalapítás nagy tervét éppen akkor tárja eléjük, amikor — a két kenyérszaporítás csodája után! — kenyérgondok miatt kell megrónia őket (Mt 16,8). Mintha csak jelezni akarta volna, hogy a kétezerév örökös — és sokszor durva — kenyérgondja és anyagiassága már az egyház megfogalmazásakor is jelen volt, mint lehúzó erő. És ennek tudatában merte meghívását nekik adni.

Péter egyházfőisége csodás krisztusi ígéret! De pár sorral lejjebb már kénytelen a „sziklának” azt mondani: „Takarodj előlem, sátn! Terhemre vagy, mert emberi módon, s nem Isten tervei szerint gondolkodol” (Mt 16,23). Az isteni gondolatot emberi mértékre lekicsinyítő, az evangéliumok isteni stílusát és lendületét ha jóakarattól és segítő szándékkal is — hiszen Péter ilyen indítóokból figyelmzettette Jézust! —, de emberszabásúvá tévő gondolkodások egyáltalán nem ismeretlenek az egyházban. Mikor az oldás-kötés emberfölötti hatalmát a tanítványok közösségének is elmondja (Mt 18,18), röviddel azelőtt versengésükért kell megszégyeníteni őket (Mt 18,3), röviddel azután pedig a házasság felbonthatatlanságát, az önkéntes szüzességet és a szegénységet hitetlenkedve fogadó magatartásukon mutatja meg emberi törpeségüket.

Ne beszéljünk azután arról, hogy az első misét és az első áldozást, annak ki-mondhatatlan bensőségu és emelkedettségu légkörét — János értesít az utolsó vacsoráról nagy melegséggel — mennyire felveri ismét a vetélkedés (Lk 22,24), a szerénytelen fogadkozás, az érvénytelen ígéretések filisztersége. Pétert „jóakarata” viszi tagadásba — hisz nem kellett volna utána mennie, hogy „lássa a végét”. (Mt 26,58). És milyen emberi félelem tartja távol őket a világ és az üdvtörténet legnagyobb eseményétől: nem lesznek szemtanúi a megváltás történelmi bevégzésének, a keresztdofozatnak! És mennyi kételkedés, késedelmezés a feltámadás nagy valóságának elhívésében. És ezekre lehel rá a bűnbocsátás Szentlelkét mindjárt az első húsvét este. Nem hagy időt nekik a bűnbánatra s nem követel nagy vallomásokat, mellveregetéseket és ígéretéseket. Szinte azon lucskosan kapják ezt a hatalmat, miután a nagy napokat emberi kicsinységükben végigélték!

Mindezzel valamit ábrázolni akart Jézus.

A SZAKRAMENTALITÁS. Ábrázolni akarta a szentség-elvet, miszerint kegyelem-közvetítések nagyon minimális szellemi és hasonlóképp minimális fizikai ténykedések által történnek, mechanikusan. Mint a régi teológia kifejezte: *ex opere operato*.

Az evangéliumokban ugyan nincs ez a kifejezés benne (a középkori skolasztika fogalmazta meg így), de a tényt magát lehetetlen ki nem érezni Krisztus Urunk eljárásából. Az Egyházalapító két probléma előtt állott: az egyéni megszentelődés meghirdetésének és a kegyelem továbbvitelének kettős feladata előtt. Az egyéni megszentelődést — mint láttuk és látni fogjuk — a legerőteljesebben sürgette. A kegyelem továbbadását viszont a legkisebb emberi (szellemi és testi) tevékenységhez kötötte. „Kincsünket cserépedényben hordozzuk, hogy az erő túláradó nagyságát ne magunknak, hanem Istennek tulajdonítsuk” (2 Kor 4,7).

A „LEGKISEBBSÉG” SZEREPE. Hozzá kell ahhoz szoknunk, hogy az evangéliumok világában az emberi értékelések valahogy megfordulnak. „Ami az emberek előtt kiváló, Isten előtt utálatos” (Lk 16,15). Jézus nem csinál titkot abból, hogy akkor, amikor a megváltásban fölemelte rangban és méltóságban az embert saját hasonlatosságára („én őbennük” — Jn 17,23), az ő hasonlatosságát hordozók közösségében elkerülhetetlenül szükséges egyenlőtlenségből eredő hatalomhordozókat az emberi szemlélet szerinti „legkisebb” kategóriák jelenségei alá helyezte. „Az uralkodók zsarnokoskodnak népükön, s akik hatalmat gyakorolnak rajtuk, jötevőiknek hívadják magukat. Köztetek ne így legyen, hanem a legnagyobb legyen olyan, mint a legkisebb, és az előljáró olyan, mint a szolga” (Lk 22,25). És ha már általában sem fél kimondani az utolsó nagy prófétával, Keresztelő Jánossal kapcsolatban: „Bizony mondom nektek: asszonyok szülöttei között nem támadt nagyobb Keresztelő Jánosnál. De aki legkisebb a mennyek országában, nagyobb mint ő” (Mt 11,11) — akkor érthetővé válik, miért „ujjongott fel Jézus a Szentlélekben” (Lk 10,21): „Áldalak téged Atyám, mennynek és földnek Ura, mert elrejtetted ezeket a bölcssek és okosak elől, és a kisdedeknek jelentetted ki. Igen Atyám, így tetszett neked” (Mt 11,25).

Az a Krisztusra kiáradó intellektuális gyönyör, mellyel ezt kimondja, jelzi, hogy itt valamilyen központi gondolatára terelődik figyelme. E központi gondolatot teológiai nyelvre Szent Pál fogja lefordítani a Korintusiakhoz írt első (1 Kor 1,26) és a Filippiekhez írt levélben (Fil 2,8). Népszerű megfogalmazása: „Az erő a gyöngeségekben lesz teljessé” (2 Kor 12,9). A megváltás az eszköztelenség bravúrja! Ezt az eszköztelenséget Jézus végigviszi kegyelemszolgáltatásának minden mozzanatán.

A PRÓFÉTA ÉS IGAZ JUTALMA. Amikor Jézus befejezi az apostolküldés instrukcióit, a zárómondatokban sommázza felfogását, és igen fontos — érzésünk szerint figyelemre nem eléggé méltatott — mondatot mond. „Aki titeket befogad, engem fogad be, aki pedig engem befogad, azt fogadja be, aki küldött engem” (Mt 10,40). Ezek a „ti” a tanítványok: másként „kisdedek” (Lk 10,21), hiszen itt is a tanítványokról van szó; de nyíltan mondja is, hogy „ha meg nem változtok és olyanok nem lesztek, mint a gyermek, nem mentek be a mennyek országába” (Mt 18,3). Ez a „ti” jelenti az „utolsó” is (Mt 20,18), a szolgát is; evilági kategóriák szerint tehát nem a különösen figyelemre méltó embert. E jellegtelenség formája alá rejti Jézus kegyelmi valóját. Amit még hozzátesz, azzal szinte kiemeli, teli fénybe állítja az apostolairól, küldötteiről vagy ha úgy tetszik, papjairól vallott felfogását. Ezt mondja: „Aki prófétát fogad be azért, mert próféta, a próféta jutalmát kapja. Aki igaz embert fogad be azért, mert igaz ember, az igaznak jutalmában részesül. Aki pedig csak egy pohár friss vizet ad is inni egynek a legkisebbek közül, mert az én tanítványom — bizony mondom, nem marad el jutalma” (uo. 41-42).

Hogy ezt jól értsük, fontoljuk meg: az ember igényli a „nagy embert”. Korfordulókon főként, de voltaképpen mindig vezetőre, prófétára vár. A látók és a beszélők, akik a meggyőződés tüzeiben égnek, és az átéltség heve izzóvá teszi szavaikat, magukkal sodorják a köznapi gondokba fulladt embert. A nagyság igézete lefegyverzi a mindennapok emberét. Ezért tanácsolja Luther is a szónokoknak: Büszkén állj fel! Nyisd ki a szád! És nemcsak az értelem fényében és az eszmék látásában tündöklő prófétáknak, de az „igaz” embereknek, a szenteknek, a maguk útján járóknak, a remetéknek, a bibliás embereknek és a minden szolgálatra mindig készségeseknek is megvan az emberi varázsluk: önkéntelenül is vonzódnak hozzájuk a körülöttük élők.

A megfontolások tükrében kell értelmeznünk Jézus fentebb idézett szavait. Értelmük ez: ha a próféta alkatú embert és a korrektség köntösében járó mint rendkívüli embert ismered el, „fogadod be”, akkor „a próféta”, „az igaz ember jutalmát” nyered; ha azonban azt az embert, aki nélküli a prófétai ihletettséget és nem tündöklök „az igaz”-ság fényében, sőt az értelmi felkészültség és a morális eredmények tekintetében a „legkisebbek” vonalán áll, tehát a legminimálisabbat produkálja, mégis elfogadod s beveszed, „mert Jézus tanítványa”, a teljes Jézust („engem”) fogadod be.

EGZISZTENCIÁLIS ESZKÖZTELENSÉG. A fentieket hajlandók vagyunk csak szónoki biztatásnak és buzdításnak tekinteni. Pedig ha végiggondoljuk Jézus szavait és tetteit, mindjárt előtárul a minden részletében végiggondolt és a vezérlő eszméhez formált céltudatos krisztusi akarat.

Ne beszéljünk most arról, hogyan is tudta azt megcsinálni, hogy harminc ná-záreti éven át nem mutatott semmi prófétai alkatot, sem feltűnő életszentséget. Emiatt még „a rokonai sem hitték benne” — állapítja meg később keserűn Szent János (Jn 7,5). A mindennapi életbe, melynek istenivé tételére apostolait (pap-jait) küldte, a jázsol eszköztelenségével állott bele.

Erről a felszeretlenségről szereti idézni a követ „mit az építők megvetettek” (Mt 21,42). Ezt ugyan csak a múltra szoktuk értelmezni. Pedig — Jézus szerint — a történelem végig állandó folyamat: mind a kő megvetése az építők részéről, mind szegletkövé válása. Ebben a megítélésben osztoznak Jézussal tanítványai is. Jézus világosan utal erre: „Ha a csafátját Belzebubnak csúfolják, mennyivel inkább a házanépét?” (Mt 10,25)

A felszeretlenségre utal továbbá az is, hogy Jézus apostolait „emberhalászok-nak” nevezi. Igaz, mondhatjuk, halászatból hívta őket, így világosnak tűnhet az utalás elhagyott foglalkozásukra. Ám Máténál nem mondta, hogy az „emberiség vámszedőjévé” teszik, noha még a hamis sáfár példaképül állításától sem riadt vissza. Nagyon is meggondoltan *nem* nevezte őket — elhagyott foglalkozásuk után — az emberiség ácsainak, kik bárdokkal és szekercékkel, hatalmas ütésekkel nagy épületeken dolgoznak. Még kevésbé nevezte őket az emberiség kovácsainak, kik hatalmas tüzekkel forrosítják a vasakat, és súlyos porölycsapásokkal alakítják-for-málják őket terveik szerint. De még csak a hazájában eléggé e'terjedt takácsokhoz sem hasonlítja őket, kik sokféle szálból és fonálból álló bonyolult szerkezeteken és műveletekkel ügyeskedik ki a szöttesek alakját és mintáját.

Az emberhalászatot jelölte meg, mint ami jellemző az apostoli foglalkozásra, melyben a hálót ott kell kifeszíteni, ahol a halak húznak, sokszor kell eredmény-telenül tölteni az éjszakákat és mindig reménnyel kell kitartani. Nagy érzékkel, diszkrétan kell fellépni, nehogy elriadjanak a halak. A háló kivetésén kívül a halász talán éppen azzal lesz jó halásszá, ha elrejtí és háttérbe vonja magát. Az ácsok, kovácsok és takácsok ügyeskedései és robajló zajai idegeneknek látszanak — Krisztus megítélése szerint — az apostoli munkától. Másutt azt mondja: „Úgy kül-delek titeket, mint juhokat a farkasok közé” (Mt 10,16). Mi reménye lehet egy bá-ránynak a farkasok színe előtt? (Az ellentét itt nem a bárány jóságában és a farkas gonoszágában rejlik, hanem a farkas erejében és a bárány erőtlenségében!)

Ugyanezt az eszköztelenséget parancsolja meg igehirdetésre induló tanítványai-nak is. „Ne szerezzetek se arany, se ezüst, se rézpénzt övetekbe. Ne vigyetek magatokkal tarisznyát, se két ruhát, se botot” (Mt 10,9) — mondja.

Ez mind az egzisztenciális eszköztelenséget jelenti. És ha az egyház megpró-bálja ezeket az eszközöket felvenni (és a kétezer év alatt hányszor megpróbálta!): ara-nyakon és palástokon keresztül is érezni kell a létbizonytalanságot és kiszolgáltatott-ságot. „Isten gyöngesége erősebb az embereké!” — mondja majd Szent Pál (1 Kor 1,25). Jézus eszén nem lehet túljárni: akiket gyöngeségen küldött, azok ered-ményesen csak a gyöngeséget dolgozhatnak!

ELÉRHETETLEN FELADATOK. A felszeretlenség még jobban kitűnik, ha a Krisz-tus által kiszabott feladatokra nézünk. Szinte minden vonalon emberi keretet, el-képzelést és megvalósítást meghaladó követelményei és ígéretei vannak. Mindjárt tanításának leglényege, a szeretet parancsa így szól: szeresd felebarátodat, mint tenmagadat. Lehet egy idegent úgy szeretni, mint magunkat? Hát még ennek a parancsoknak az az új kiadása, amit az utolsó vacsorán hirdet ki: „Amint én szeret-telek titeket” (Jn 13,34)? Egyáltalán hinni és küzdeni azért, hogy „olyan tökélete-sek” és „olyan irgalmasok” legyünk, „mint a ti mennyei Atyátok” (Mt 5,48; Lk 6,26): nem látszik lehetetlennek az ember számára? Pedig ezt hirdetni, közvetíteni küldi megbízottait a világba ezzel a biztatással: „Bízzatok, én meggyőzttem a vi-lágot” (Jn 16,33) — amikor tudja, hogy „a gonoszság elhatalmasodásával sok szív-ben kihül a szeretet” (Mt 24,12).

Szabad-e hát az evangélium hirdetőjének, az isteni üzenetek és kegyelmek köz-vetítőjének nagynak képzelnie magát, mikor napról napra szégyenkezve kell be-vallania törpeségét az általa hirdetett igazságok és eszmények színe előtt? Hogy mustarmagnyi hitünk sincs?! Hogy rendre úgy imádkozunk, hogy nincs meghallgat-tásunk?! Ezeket a nagy evangéliumi eszméket hiánytalanul, megmásítatlanul min-den korra átszármasztani csak úgy lehetett, hogy Jézus az emberi kicsiségekből és alkalmatlanságokból gyúrta azokat az emberi tartókat, amiknek feladata tovább-adni a küldött üzenetet.

A PAPI BŰNÖK VÉDELMEBEN? A pap Isten titokzatos erejét közvetíti, de meg kell hallania Jézus figyelmeztetését: „Ne annak örüljétek, hogy a gonosz lelkek engedelmeskednek nektek, hanem annak, hogy nevetek föl van jegyezve a mennyben” (Lk 10,20). És hogy semmi kétségünk ne legyen, határozottan kijelenti: „Sokan mondják majd nekem azon a napon: Uram! nem a te nevedben jövendöltünk? Nem a te nevedben üztünk ördögöt? Nem a te nevedben tettünk annyi csodát? Én akkor kijelentem nektek: Sohasem ismertelek titeket, Takarodjatok tőlem, ti gonosztevők!” (Mt 7,22) Ugyanakkor azt is tudnunk kell: a szolga vétké, amiért majd megbűnhődik, nem jelenti egyben hatalma elvételét. Ha a szolga ezzel a gondolattal: Késlekedik még uram verni kezdi a többi szolgát és szolgálót, eszik-iszik és részegeskedik; megjön az ura azon a napon, amikor nem is sejtí; kegyetlenül megbünteti és a hűtlenek sorsára juttatja (Lk 12,42-48). Az eszmei-elferdülés („késik még uram”), a hatalommal való visszaélés és az érzéki világba merülés miatt azonban a megbízatást, a hatalmat nem veszik el a bűnös kulcsártól. Júdást sem vette ki Jézus a küldetések és megbízatások alól, noha „kezdettől fogva tudta, ki fogja őt elárulni” (Jn 6,64). De a Krisztus közelében való forgolódás, a vele való legintimebb közvetlenség maga még nem jogosít fel a bizakodásra: „Hiszen előtte ettünk és ittunk! A mi utcánkon tanítottál! De ő megismétli: Nem tudom honnét vagytok! Távozzatok tőlem mind, ti gonosztevők!” (Lk 13,26)

Amit mondtunk, nem a papi bűnök védelme tehát, hanem csak annak igazolása, hogy a személy fölötti hatalom és megbízatás ép és sértetlen az egyén rátermettsége nélkül is. És nem von le semmit a kegyelem teljességéből, ha a szentséget kiszolgáltató lelkelete akár bűnös, akár méltatlan. Ahogy Szent Ágoston leszögezte: akár Péter keresztel, akár Júdás: Krisztus keresztel.

A PRÓFÉTASÁG KÍSÉRTÉSE. Krisztus kegyelméből a közvetítő nem vehet el semmit sem, de hozzá sem tehet. Azért kell Krisztusnak „a legkisebbeket” igénybe venni a kegyelem közvetítésnél; a prófétaságnak és az életszentségnek ugyanis mindig megvan az a kísértése, hogy a maga módján értelmezze az isteni titkokat. A nagy szentek és próféták a koruk levegőjében mozgó szellemiséget kapcsolják bele az egyetemes keresztény szemléletbe. De amennyire élesen irányítják tekintetüket a kor diktálta területekre, éppen úgy a látóhatár szélére szoríthatnak más igazságokat, amiket későbbi korok majd számon fognak kérni. A profétikus szemléletről nem mondhat le az egyház, hiszen minden kor nyelvére le kell fordítania az evangéliumot; de sosem szabad elfeledni, hogy Jézus mégis „a legkisebbekbe” helyezte a kinyilatkoztatás és a kegyelem továbbadásának hatályosságát és teljességét.

AZ „ÜR” ÉS AZ „ELSŐ”. Ez a „legkisebbség” azonban nem azt jelenti, mintha ugyanakkor nem lenne „elsőség” és „uraság” is. Jézus, éppen mikor szolgaként mutatja be magát, egyenesen megmondja: „Ti Mesternek és Úrnak hívtok engem. Jól teszitek: az vagyok” (Jn 13,13). Akkor hangsúlyozza ezt, amikor a küldöttek befogadásáról beszél: „Aki befogadja azt, akit én küldök, engem fogad be.” A küldött hordozza tehát a krisztusi „uraságot” is. De ez az uraság „szolga” formában gyakorlandó. Mint ahogy az apostolok így is értelmezték az első pünkösöd után. Úgy érezték, minden szolgálatot nekik kell végezni, mint akik a krisztusi „uraság” hordozói voltak. Szó szerint értelmezték a szolgálatot, azt hitték nekik kell az agapékon is felszolgálni, akik a hatalom gyakorlói és letéteményesei voltak. Csak az élet kényszere vezette őket más útra (Csel 6,2): Nem volna rendjén, mondták, hogy az asztalnál szolgáljunk, s közben elhanyagoljuk az Isten ígétét. De ha ezt a szolgafarmajúságot az élet le is olvasztotta róluk, az szellemi értelemben megmaradt.

Az evangélium és megváltás kincsét Jézus cserépedénybe, a papi szolgálat cserépedényébe rejtette. Krisztust hordozni, Krisztus küldetését vinni: a megbízatás fényében az angelizmus és profétizmus tekintélye vette körül a papot, püspököt, pápát. Az ugyan nem tévedés, hiszen Krisztus hatalmát, kegyelmét, szavát hordozzák, de sajnos csak féligazság: az igazság másik fele az, hogy ezt a krisztusi kegyelmet a „legkisebbek”, a „gyermek”, a „szolgák” fenomenológiájába kellett volna öltöztetni és a gyermek nyitottságával és csodálatával, a szolgák alázatával és odaadásával, a legkisebbek gyengeség-tudatával és szelídségével hajtani végre a Krisztustól kapott kegyelmi küldetéseket. Akkor nyilván elhagynánk az embereket pörölycsapásokkal és szekercékkel formálni akaró kovácsok és ácsok lelkületét. Lemondanánk az emberi helyzetek és érzületek összegubancolódo szálait ügyesen kezelő takácsok brillírozásáról és nem menekülnénk a tömött erszények, védelmet nyújtó trónok biztonságába. Megmaradnánk halászoknak és sohasem té-

veszteniék össze az isteni Bárány gyengeségét a farkas-bátorsággal. A halász alázata és észrevétlensége (jézusi szóval: szelídsége) lenne kiindulópontja magatartásunknak.

És ezt nemcsak mint jámbor aszketikus elvet kellene hangoztatni, hanem létalkotó (egzisztenciális) magatartásnak kellene tekinteni. Annál is inkább, mert nekünk is szólnak a fenyegető igék: „Ha meg nem változtok, és olyanok nem lesztek, mint a gyermek, nem mentek be a mennyek országába.” A papság üdvössége forog kockán, ha hatalmát nem úgy gyakorolja, mintha nem volna hatalma. Ez a lelkiület menti meg az önhittségtől, a beképzeltségtől, a felsőbbrendűség és kiváltságosság távolságokat teremtmő hitétől, a kizárólagosság talmi biztonságától; és ez segíti rá a kétségtelenül meglévő kegyelemközvetítő hatalomnak a szolgálat és pluralitás formájában való — a zsinat által is követelt — gyakorlására.

SZABÓ FERENC SJ (Róma)

Az emberi dráma — egzisztencialista szemmel

Ha a tegnapi és mai filozófiai irányokat fel akarjuk térképezni, több szempontot választhatunk. Ismeretelméleti és módszertani szempontból azt mondhatnánk, hogy a századunk gondolkodását meghatározó egzisztencializmusok (1) a német idealizmus és általában a modern racionalizmus ellenhatásaként jelentek meg. Kierkegaard Hegel ellenhatásaként lépett fel. Lukács György kifejezésével: az utolsó században az ész trónfosztásának lehetünk tanúi Nietzschétől Heideggerig. Az anti-intellektualizmus jelentkezik Bergsonnál is, vagy — más színezettel és hangsúllyal — Blondelnél, aki a cselekvést elemzi és a keresztény tradícióval való folytonosság garanciáját a „hűséges cselekvés”-ben látja. A mi Prohászkanál világosan kivethetjük ezeknek a törekvéseknek a hatását. Megújul a neoskolasztika is: a belga jezsuita, J. Maréchal a kanti kritikára válaszolva értelmezi újra Szent Tamást. Nyomában több mai filozófus és teológus (pl. K. Rahner) a transzcendentális módszert választja eszmerendszere bázisául (2). Ezzel párhuzamosan a keresztény gondolkodásban is egyre nagyobb teret hódít a fenomenológia módszere. Husserl valamiképp átmenetet jelent az idealizmus és az egzisztencializmusok között. Azt a fordulatot képviseli, amely a neokantiánus irányzat ellenhatásaként a dolgokhoz való visszatérést sürgette: „Zu den Sachen selbst”. Mégis, mindenekelőtt a szubjektumot, a tudatot elemzi, és egy bizonyos transzcendentális idealizmust dolgoz ki. (Husserl elmélkedéseiben világosan felismerhető Descartes és Kant hatása.) Teilhard de Chardin joggal vethette szemére Husserl francia követőinek (Merleau-Pontynak és Sartre-nak), hogy még egy Galilei előtti világegyetemben mozognak: nem veszik figyelembe a kozmoszt és annak fejlődését.

Csakugyan, a fenomenológia módszerét követő egzisztencialistáknál igen erős a szubjektivizmus: lényegében csak a transzcendentális *ego* és a *Wesenschau*, a megismerő alany által meglátott és felfogott tudati tények elemzése érdekli őket. Kivételt képeznek a keresztény perszonalisták, Marcel, aki különös gondnal vizsgálta a testet, és részben J. P. Sartre, aki egyre inkább a társadalom-politikai elkötelezettséget sürgeti. (Tegyük hozzá: Sartre filozófiája a *Dialektikus ész kritikája* óta érezhetően megnyílt a marxizmusnak. Jóllehet Sartre ma is elveti az Engels által hirdetett „természet dialektikáját” — hiszen csak a szellem lehet dialektikus! —, határozottan val’ja azt, hogy az egzisztencializmus mint valami elődsdi jelenség a „marxista tudás” peremén jelent meg...)

Külön kellene még szólnunk a neopozitívizmus irányairól (ide sorolnánk a marxista szcientizmust is), a Freud nyomán kialakult pszichoanalízisről és a strukturalista módszerről, illetve ideológiáról. De most nem a mai filozófia módszerei, nem is az ismeretelméleti problémák érdekelnek bennünket, hanem a tágabb értelemben vett *egzisztencializmusok tematikája*. Ebben a tematikában pedig központi helyet foglal el az *emberi dráma*.

Valójában minden filozófia egzisztencialista. Mert amíg a tudomány rendezi a jelenségeket és felméri az adottságokat, addig a filozófia a létet kémleli ki, a létezőket értelmezi. A szó modern értelmében azonban az „egzisztencialista” egy meghatározott irányzatot jelöl. Mounier-vel így jellemezhetjük ezt az áramlatot: az ember filozófiájának ellenhatása az eszmék és a dolgok filozófiájára. Az egzisz-

tencializmusok érdeklődési középpontjában tehát az ember áll: a konkrét, az időben sodródó és történetet alkotó, a szabad és inkarnált (megtestesült) szellem, a létbe-dobott, halálra-szánt lény, a másokkal személyi kapcsolatba lépő és együtt létező, az Istenre nyitott (transzcendens) lény...

1. A filozófiai ébredés

Kant óta hagyományossá vált, hogy a filozófiai rendszereket az ismeretelméleti kérdésekkel kezdték. Az idealizmus általában azt tartotta, hogy a megismerő alany önmagára reflektálva, közvetlen intuíción keresztül juthat el a dolgok, a környező világ megismerésére. Először tehát a megismerő, közvetítő alany akarta megismerni és azt hangoztatta, hogy az embert könnyebben meg lehet ismerni, mint a dolgokat. Az egzisztencialisták visszautasítják ezt a posztulátumot. Azt mondják, hogy az embert ugyan nem könnyebb megismerni, mint a dolgokat, de ez az ismeret sürgősebb és fontosabb minden másnál. Pascalnak adnak igazat, aki ezeket írja a *Gondolatokban* (Br. 218): „Úgy gondolom, nem igen fontos az, hogy az ember behatóan tanulmányozza Kopernikusz véleményét, de az igen... — életünk egész folyására döntő jelentőségű, hogy tudjuk, vajon lelkünk halhatatlan-e vagy sem!”

Az egzisztencialista filozófia (akár Kierkegaard-ot, akár Heideggert, Sartre-t vagy Marcelt tekintjük) *kérdő* filozófia: a lét értelmét, elsősorban az emberi lét titkának megoldását keresi, és általában nem törekszik zárt rendszert alkotni (mint a nagy német idealizmus). „Ember, ébredj! Ébredj rá helyzetedre és öntudatosan vállald a léte, felelősség tudatában kötelezd el magad!”

2. Az emberi lét drámai, tragikus értelmezése

általában jellemzi az egzisztencializmusokat. Ezen belül a következő témákkal találkozunk:

a.) *Az emberi lény kontingenciája.* Itt is először Pascalra kell gondolnunk, aki mindenkinél drámaibban megélte az „elveszett” atom esetlegességét, amikor a végtelen parány és a végtelen csillagterek között sodródó ember sorsáról elmélkedett. A kontingencia-élménynek híres irodalmi kifejezést adott Sartre *Undor* (La Nausée) című regényében. (A „véletlenül”, „szemérmetlenül”, cél nélkül burjánzó, fölösleges létet a gesztenyefa dúsan burjánzó gyökereihez hasonlítja...)

Az esetlegességhez társul az elhagyatottság érzése. Itt is Pascal jut eszünkbe: „Le silence éternel de ces espaces infinis m'effraie” („A végtelen csillagterek örök csöndje rémülettel tölt el”). Camus pedig így ír: „Ha az ember felismerné, hogy a világegyetem tud szeretni, kiengesztelődne a léttel”. (Teilhard, hivatkozva Camus e kijelentésére, kifejti egy *személyes* világegyetemről szóló nézeteit, ahol áttetszik az isteni jelenlét...)

b.) *Az értelem tehetetlensége.* Már Pascal megkülönböztette az okoskodó értelmet (*raison*) és az intuíciora, be'ső ismeretre képes szívet (*coeur*). „Istent a szív érzi meg” („Dieu sensible au coeur”) — hirdette. A századfordulón a katolikus gondolkodásba is behatol egy bizonyos anti-intellektualizmus, amely a dogmák értelmezésében is érezteti hatását. (Gondoljunk a Bergson-tanítvány Ed. Le Roy-ra, vagy akár Prohászkará, akit modernizmussal gyanúsítanak, miként Blondelt is.)

Kierkegaard nyomán a protestáns teológiában igen erősen szembeállítják a hitet és az észet; a tomizmus racionalizmusának ellenhatásaként a katolikus teológiában is bizonyos mértékig az „ész trónfosztásának” lehetünk tanúi, még ha a katolikus gondolkodás vallja is a régi elvet: „*Fides quaerens intellectum!*” („A hit keresi a megértést”). Vagyis: a hit ugyan nem logikai levezetés végkövetkeztetése, hanem ~~szabad~~ döntés, választásunk mégis értelem belátásokra támaszkodik. Gabriel Marcel kifejti, hogy a lét misztériumát nem lehet racionálisan felfogni, mert az ész csak az előtte fekvő problémát ragadja meg. A lét titka viszont bennem van, egész lényemet érinti, kimeríthetetlen és megragadhatatlan, mivel a végtelen, a transzcendens Létre nyílik.

c.) Az értelem tehetetlenségétől eljutunk az egzisztencializmusok egy másik, kevésbé ismert témájához: a lét „*lendületéhez*”, illetve a *transzcendenciához*. Ha a mai filozófusok hangoztatják is az ember sebzettségét és sokszor a kétségbeesést hirdetik is, filozófiájuk nem a kvietizmust vagy az élvhajhász epikureizmust terjeszti.

Az emberi hatalom Nietzschénél értékteremtő erő, Heideggernél és Jaspersnél lételemény, ugrás vagy lendület (*Aufsprung, Absprung*), Sartre-nál az önmagát

teremtő szabadság terve (*projet*); mások az emberi szellem transzcendenciájáról beszélnek. Mit jelent mindez? Azt, hogy az emberi egzisztencia mindig több, mint ami egy adott pillanatban, jöllehet még nem valósította meg a benne szunnyadó lehetőségeket, még nem az, ami lesz. Sartre paradox kifejezésével: „az ember olyan létező, aki nem az, ami, és az, ami nem” („l'être qui n'est pas ce qu'il est et qui est ce qu'il n'est pas”). Az emberi egzisztenciának ez a prospektív, előreutató jellege Heideggernél ellentétben áll a klasszikus egzisztencia-fogalommal, a „zárt” természettel, vagy szubsztanciával. A *Dasein* nem zárt, nem az inercia (tehetetlenség) jellemzi, hanem a lendület — az önmeghatározó szabadság. Jaspers szerint az emberi létező az emberi egzisztencián túlra törekszik: ezt nevezi „transzcendenciának”.

Amikor az egzisztencialisták (hivók és hitetlenek) „transzcendenciá”-ról beszélnek, a következő jelentésekre gondolnak: statikus értelemben a létezőknél tapasztalható ontológiai szakadást jelöli, — a jó és rossz, az igazság és a hazugság összekeveredését az emberi életben. Lehet továbbá annak a ténynek a jelölése, hogy az ember állandóan mintegy megelőzi önmagát, tervet készít, a jövőbe vetíti ki önmagát. Egyszerűen itt „horizontális” transzcendenciáról van szó. A keresztény gondolkodók még tovább mennek és rámutatnak az emberi szellem alapvető dinamizmusára, arra a transzcendenciára, amely a végtelen Létre, az Abszolutumra nyit rá, vagyis az emberi személyt a Transzcendens Személlyel hozza kapcsolatba: a befejezetlen és örökké nyugtalan lény a végtelen Te-ben találja meg beteljesedését.

d.) Az *emberi lény törékenysége*. A kontingencia tényéből és a végesség megéléséből következik az, hogy az ember egzisztenciája ideiglenes, bizonytalan. Az alapvető kontingencia-élményt az egzisztencialisták *szorongásnak* nevezik. A fulladás, az üresség-érzés és a szédület élménye színezi ezt az alapélményt. A szorongás — magyarázza Kierkegaard — nem azonos a félelemmel, (mert nincs meghatározott tárgy), hanem lényegében a választás előtt álló szabadság szédülete. A szorongást a világba-dobottság, a halálra-szántság és elhagyatottság, a bizonytalanul biztos vég tudata magyarázza. A hívó gondolkodó a kontingencia megéléséből eljut az Abszolutumhoz: felismeri, hogy létében minden pillanatban a Teremtőtől függ.

e.) A *végesség és halálra-szántság*. Jaspers, Heidegger, Sartre, Marcel..., valamennyi egzisztencialista foglalkozott ezzel a témával. Jaspers a halál és az öngyilkosság problémáját elemzi. Felfogása nem egyszerű agnoszticizmus, de kereszténynek sem lehet nevezni. Jaspers szerint az ember igazában csak a határhelyzetekben lesz nagy, éli meg szabadságát: a harcban, a vétekben, a szenvedésben, a szerelemben, a halálban. Ezekbe a „falakba” ütközik bele a korlátozott emberi létező. Nem tudja felülmúlni e korlátokat, de nem is tudja eltüntetni, „átlátszókká” tenni ezeket a falakat. Tulajdonképpen ezek teszik lehetővé a szellem transzcendenciáját. Vegyük példának a halált. A halál csak az empirikus lét számára abszolút fenyegetés. A transzcendens szellemet a reménységre provokálja. Persze, a teljes tapasztalatnak vállalnia kell azt a bizonytalanságot is, amely mostani tapasztalatunkat kíséri és igen valószínűtlennek mutatja a személyes halhatatlanságot.

Jaspers gondolatát kibontja és pozitívabb irányba lendíti a katolikus Gabriel Marcel, amikor a halhatatlanság és a reménység eszméjéről elmélkedik, kiindulva a szeretett lény halálának megéléséből. Heidegger számára viszont az emberi egzisztencia halálra-szántsága (Sein-zum-Tode) abszolút. Ezt vállalnom kell, ha autentikusan akarok élni. Csak a halállal szemközt teljeseedik ki az emberi szabadság. Ezt a gondolatot, amelyben felismerjük a Nietzsche által is hirdetett, pogány *amor fati*-t, megtaláljuk Sartre-nál is: „Abszurd az, hogy születünk, abszurd az, hogy meghalunk” (*L'Être et le Néant*, 631).

f.) Végül — még mindig az emberi lét tragikus szemléletén belül — a nihilizmus témájáról kell szólnunk. J. P. Sartre *A Lét és a Semmi* című munkájában, miután kifejtette azt, hogy az ember lényegileg semmi más, mint végtelen vágy — annak a vágya, hogy Isten legyen —, arra a következtetésre jut, hogy ez a vágy hiábavaló, hiszen az isteneszmé abszurd, a személyes Isten nem létezik; az ember tehát csak elidegeníti, elveszíti önmagát: „L'homme est une passion inutile” („Az ember meddő szenvedés”). Innen következik az élet hiábavalóságának érzése, a kétségbeesés és a nihilizmus. Az *ördög és a Jóisten* című darabban Götz a Nietzsche-i antiteizmust és nihilizmust hirdeti (a kettő összefügg). De a tettettett örömujjongás mögött („Isten nem létezik! Öröm, örömkönnye!”...) valójában nihilista kétségbeesés kiált („Az ember semmi!”).

Figyelemre méltó, hogy a hívő Gabriel Marcel, anélkül, hogy tagadná az emberi lét tragikumát vagy a halál előtti szorongás rettenetét (Krisztus is vérrel verejtékezett halála előtt!), a kétségbeesés helyett a reménységet hirdeti. Ennek a reménységnek alapja pedig a mások felé való megnyílás, vagyis a szeretet. Miután megnézte Sartre *Huis-Clos* (Zárt tárgyalás) című darabját, amelyben az író ezeket a szavakat adja hőse ajkára: „A Pokol, az a többi ember!”, Marcel kijelentette: „Számomra a menny: a többi ember”. Aki szeret, az már most megkezdte az örök életet, amely majd az Istennel való szeretetközösségben teljesedik be. Ha valakit szeretünk — írja Marcel —, annak ezt mondjuk: „Te, te nem halsz meg!” Igaz, a véges lénynek ez a vágya tehetetlen óhaj. De ha a végtelen Te, Isten mondja nekünk, akkor biztosak lehetünk abban, hogy örök életünk van. Isten Krisztusban nyilatkoztatta ki emberszeretetét.

3. A személyes megtérés és az elkötelezettség

Az utóbbi gondolatokkal már kifejezetten a keresztény egzisztencializmus területén vagyunk. Egy következő nagy témakör — a személyes megtérés — szintén keresztény ihletésű gondolkodóknál található: Bergyajev, Marcel, Mounier, Nédoncelle... Láttuk, hogy az egzisztencialistáknál központi helyen áll az emberi dráma iránti érdeklődés. Ez a személyes Istennel kapcsolatos.

Az ember — mondják a keresztény ihletésű egzisztencialisták — nem azonos azzal, amit birtokol. Az emberi lét bensőség, szubjektivitás. És — amint Ágoston tanította — ez a belső ember bukkan rá a Végtelenre, aki „közelebb van hozzám, mint én önmagamhoz: *interior intimo meo*...”, és ugyanakkor végtelenül fölöttem áll: „...*superior summo meo*”. Az ember Istenhez rendelt lény (*esse ad Deum*), ezért csak akkor bontakoztatja ki igazi önmagát, ha megtér Istenhez. A személy — mondhatjuk egy szójátékkal — nem csupán *sum* (vagyok), hanem *sursum* (felé felnyitott). Blondel szerint hasonló a római Pantheonhoz, amelynek kupolája az égbe nyílik.

Az agnosztikus vagy ateista gondolkodók elutasítják az emberi „megtérés” ilyenfajta értelmezését. A „megtérést” csak abban látják, hogy az ember vállalja sorsát, a halálra-szántság végétét, és így a mindennapi ember (a tömegember) „szórakozása” helyett az autentikus életet éli. A heideggeri „igazi” ember nem Isten szólítására válaszol, hanem a lét hívására, amely végül is nem jelent szabaddulást, hiszen az elhagyatott, kétségbeeső ember a halál megsemmisülésébe zuhan.

Az elkötelezettség (*engagement*) nem csupán ténymegállapítás, hanem feladat, életszabály az egzisztencialisták számára. Talán sehol sem közeledek annyira egymáshoz az egzisztencializmus hívó és hitetlen szárnya, mint ezen a ponton. A világba dobott, mindig szituált szabadság csak úgy teljesezhet ki, úgy teremtheti önmagát, ha elkötelezi magát. Valójában ugyanis már maga a születés elkötelez bennünket. „*Nous sommes emberqués*” (Pascal): a létbe dobattunk, mielőtt öntudatra ébredtünk volna; megszülettünk, anélkül, hogy ezt mi magunk választottuk volna. Az ember fellázadhat e tény ellen; az öngyilkos megfoszthatja magát az élettől; de ugyanakkor szabadon választhatja is a létet, amelyet valamely titokzatos hatalom látszólag rákényszerített.

A keresztény felismeri, hogy a világban minden adottság (élete is) adomány: a teremtet Isten ajándéka. Vállalja helyzetét, hivatása szerint befejezi teremtését. Természetesen, a szabadság mindig valamilyen érték hívására kötelezi el magát (igaz, jó, szép). Humanizálva a természetet (munka, művészet), történelmet alkot és olyan emberi társadalmat teremt, ahol másokkal együtt egyre szabadabban tárulhat ki a Végtelennek.

4. Együtt-létezés másokkal

Az emberi személy ugyanis nemcsak társas lény (közösségben bontakozhat ki), hanem lényegileg nyitott mások (és a Másik) felé. Az egzisztencialistáknál (hívóknél és nem-hívóknél) különleges hangsúlyt kap a közösség, együttlét, a tudatok kölcsönös nyitottsága (*communio*, *Mitsein*, *intersubjectivité*). Bármennyire is egyedi és egyedülálló minden személy, az ember csakis a másokhoz fűződő kapcsolattal, a személyek közötti nyitottsággal, végső soron a szeretetben lesz emberré. Ezt a perszonalisták szakadatlanul ismétlik. (Maritain a két háború között még azt bizonygatta — bizonyos félreértések miatt —, hogy a perszonalizmus homlokegyenest ellenkezik az individualizmussal, hogy a *personnel* nem a *communautaire* ellentéte.)

Amikor az emberi személyek kölcsönös nyitottságáról beszélünk, elsősorban ontológiai, nem pedig szociológiai vagy politikai tényekre gondolunk, bár ennek a szemléletnek megvannak a társadalmi-politikai következményei is. Mihelyt, az én felébred és gondolkodni kezd, máris találkozik másokkal, és önismeretében már burkolatlan jelen vannak mások (jelen van a *mi*, és annál kifejezettebb lesz, minél inkább elmélyül a személyes közösség). A kölcsönös nyitottság, egymás tisztelete és szeretete nélkül nincs igazi társadalmi együttélés és emberi közösség. A jogrend és a béke alapja is itt keresendő.

Gabriel Marcel — részben Max Scheler és Martin Buber gondolatait követve — kidolgozta a *communio* filozófiáját. A kommunió, illetve a szeretet élményéből kiindulva jut el a halhatatlanság eszméjéhez és a végtelen Te, Isten jelenlétéhez.

Befejezésül éppen a *transzcendenciáról* teszünk még néhány megjegyzést. Mégpedig nem a fentebb említett „horizontális” transzcendenciáról, hanem az emberi szellem és a személyes Abszolútum kapcsolatáról.

Amikor áttekintjük az egzisztencializmusok tematikáját, felmerül a kérdés: az a filozófia, amely ennyire az egyedi létezőre, a szubjektivitásra, a konkrétan szituált szabadság öntermő tevékenységére helyezi a hangsúlyt, mondhat-e valamit a létezők lényegéről, az esszenciáról, amely mindig feltételezi az egyetemes, az általánost; következőképp: megismerheti-e egyáltalán a valóságot, hiszen csak az egyetemes ragadható meg, fejezhető ki és közölhető. Más szóval: mi a kapcsolat az *egzisztencia* és az *igazság* között? Az emberi drámával foglalkozó egzisztencializmus lehet-e több, mint valamiféle „szokratészi út”, tehát kérdezős, keresés, esetleg paradox kijelentések sorozata, — ha egyáltalán túljut a szubjektív élmények leírásán? Vagy legjobb esetben *ennek* a konkrét létezőnek „hívása”, felhívása arra, hogy én magam elmélyítsem saját létem titkát?

A kérdés jogosult. Nemcsak a fenomenológia egyes képviselői, nemcsak a marxisták, hanem — láttuk — a keresztény realizmus képviselői is megkérdőjelezik az egzisztencializmusok szubjektivizmusát. Ez persze nem jelenti azt, hogy az egzisztencializmusok nem sejtetik meg az egyetemes emberi drámát. De túl a Kierkegaard-i paradoxonokon, túl a kimondhatatlanra utaló jeleken (Jaspersnél a „chiffre” a lét kibogozhatatlan talányát jelöli), a keresztény filozófus és teológus a teljes valóságot keresi: a szubjektívet és az objektívet, a belső embert és a kozmoszt, a végest és a Végtelent akarja megismerni és valamiképpen kifejezni. De az egzisztencializmusok megtanítottak bennünket arra — ha egyáltalán elfeledtük —, hogy a lét misztériumát kimerítően sohasem ismerhetjük meg, csak valamiképpen megközelíthetjük.

Nyugtalan keresésünkben megéljük azt, hogy megismerőképeségünket sohasem elégítik ki a véges tárgyak, létezők: a teljes Lét látása utáni vágy mozgatja szellemünk dinamizmusát. A hívó filozófus felismeri és elismeri ezt a tényt, és így ráismer Isten rejtett jelenlétére. Pascalnak Izaíásra utaló szavai jutnak eszembe (Juhász Ferenc tolmácsolásában, *A halottak Királya* mottójául szolgálnak): „A dolgok nem mutatják, hogy nincs Isten, de nem is mutatják kézzelfoghatóan Isten jelenlétét. Rejtőző Istent mutatnak csak. Minden magán viseli e bélyeget”.

Ezért van az, hogy az ember tagadhatja Isten létét, és az, hogy a hit szabad igen Istennek. A szabadság szédületes kockázata ez. Ahogy Sartre egy kiadatlan darabjának (Barjona) hőse mondja: „A szabad ember ellen Isten se tehet semmit!” A kárhozat — Blondel szerint — nem valamilyen eltipró Hatalom bosszúja, hanem a teremtményét mindig szerető és tisztelő Isten szankciója: *Fiat voluntas tua, homo!* Isten sohasem szűnik meg szeretni azt az embert, akit önmagáért teremtett és akiért Fiát adta. Aki kitárul ennek a Szeretetnek, annak örök élete van. Mivel hiszünk a Szeretetnek, reméljük, hogy Ő, akinek hatalma van a mindenség fölött, magához szelídíti majd lázadó akaratunkat is. „Mert Isten nagyobb a mi szívünkénél.”

Irodalom:

(1) E. Mounier-val egzisztencializmusokról beszélünk (többes számban), hiszen az egyes egzisztencialista irányzatok lényegesen eltérnek egymástól. Elég ha itt a keresztény szellemű G. Marcel és az ateista J. P. Sartre világnézetére utalunk... Továbbá: az egzisztencializmusokat is tágabb értelemben vesszük; ide soroljuk pl. Blondelt, Bergson és a personalistákat, sőt az első egzisztencialistát, Pascalt sem feledjük... — A magyar közönségnek marxista szempontból bemutatták az egzisztencializmusokat: Márkus György—Tordai Zádor, *Irányzatok a mai polgári filozófiában* (Gondolat, 2. kiad. 1972), Köpeczi Béla, *Az egzisztencializmus* (Gondolat, 1972). (2) Lásd: *Mérleg*, 1969/1, 63-82. lapok.

ISTEN NEVELŐ ISKOLÁJA

— Vagy miért szeretem Cardenált?

Vannak az életünkben hirtelen és váratlan találkozások, amelyek többet jelentenek egyszerű megismerkedésnél. Nem véletlenek, mert — ha a találkozás pillanatában még nem is nyilvánvaló — rendeltetésük, feladatuk van a jelenben és a jövőben. Ilyen volt az én találkozásom is Cardenállal. Találkozásról beszélék, noha szemtől szemben sohasem láttam őt, csak fényképekről és az írásaiból ismerem. De ismerném akkor is, ha nem látom az arcát, mert ahogy valamennyien (az ő szavait idézve) „Isten hasonmása vagyunk”, és „minden Isten ujjlenyomatát hordozza”, úgy tükrözi a mű is a művészt, aki megalkotta.

UTAK, ÜTKERESÉS Ernesto Cardenal 1925-ben, a nicaraguai Granada tartományi székhelyen született. Egyetemi tanulmányait — irodalomtudományi és filozófiai szakon — Mexikóban és az Egyesült Államokban végzi. A 40-es évek végén lírai költészetből doktorál. Hazatérve részt vesz a nicaraguai diktátor, Somoza elleni küzdelemben. 1952-ben — politikai epigrammái miatt — illegálisba kényszerül. 1954-ben — mint a levért „Áprilisi fölkelés” egyik vezetőjét — letartóztatják és megkínózzák, de sikerül külföldre menekülnie. 1957-ben belép az USA Kentucky Államában lévő Getszemáni trappista kolostorba. Két év múlva — egészségi okokból, de még inkább belső kényszernek engedve — elhagyja a kolostort. Előbb egy bencés rendházban él Mexikóban, majd a kolumbiai Medellin egyetemén elvégzi a teológiát. 1966-ban visszatér Nicaraguába, és a managuai székesegyházban pappá szentelik. Még ugyanabban az évben néhány barátjával a Nagy Nicaraguai Tó egyik vulkanikus eredetű szigetére, Solentinaméra költözik, ahol — sorsközösséget vállalva a szegényekkel (indián földművesekkel) — keresztény közösséget alapít. Ma is ott él.

Első pillantásra: kalandos, nyugtalan életút. Valójában: útkeresés. „Isten nevelőiskolájának” alapvető módszere ezúttal is érvényesül: hagyja az embert cselekedni — élni, szabad akarata szerint —, miközben jeleket, „értésítéseket” küld. Szól a lélekhez; Cardenálhoz is szól. „Egy Hang hív és hív — írja később, már a kolostorban —. Hallunk valamit, de semmit sem látunk. Szeretnénk, ha világosan szólna hozzánk, mint a nappal; ez a Hang pedig mély, akár az éjszaka. Mély és tiszta, de tisztasága sötét, mint a röntgensugarak. És csontokig ható. Hív az elégedetlenség által, amikor kiábrándulunk a dolgok varázsából. Nem szavakkal szólít, hanem tettekkel, körülményekkel, a valósággal. Nem felületes, de nekünk zavarosnak tűnik, mert mi csak a felszínen mozgunk, ott, ahol szavakkal értekezünk. A hívás viszont mély, mert Isten lényünk legmélyén lakik. És az Ő hangja: hallgatás.”

Isten csöndje: beszédes csönd. De a meghívott még nem érti. Kilép az otthoni környezetből, jóllehet a család, amelyből származik, tekintélyes és gazdag. Minden föltétele megvan a nyugodt, gondtalan életnek, könnyű érvényesülési lehetőséggel és talán látványos sikerekkel is. Ő mégis más utat választ (bár még nem tudja, miért). Az elindulás útjából ismét utak ágaznak szét: költészet, tudomány, lázadás, illegálisítás, fölkelés, rabság, szenvedés, menekülés. Egymásból következnek — és elmentések egymással. De mégis: valahány út, mindegyiken gvarapszik valamivel (még a szenvedés útján, a fizikai kínzások közepett is), mert az utak részei az Egyetlen Útnak, amely a Getszemáni kolostor küszöbén kezdődik, az emberi nyugtalanság sok-sok pillanata után, Isten Pillanatában. Cardenal át lép a küszöbön, Isten pedig (ismét csak az Ő nevelőiskolájának előrelátó módszereivel) olyan újoncmestert állít mellé a noviciátusban, aki tizenhat évvel korábban ugyancsak konvertitaként lépte át a kolostor küszöbét. Ez az újoncmester: Thomas Merton. Maga is költő és misztikus. Világi élete: tükör, és ebben a tükörben Cardenal a saját életére ismer. Itt kezdődik a *tulajdonképpeni Élete*. „Abban a másodpercben, amikor az Ego meghal bennünk, Isten foglalja el a helyét. Elég, ha egyetlen *Fiat*-ot kimondunk — ahogyan Mária is kimondta egyszer — és Isten újra emberré lesz bennünk. Lényünkben megtörténik az átváltozás: miként a kenyér és bor, húsunk és vérünk is átváltozik Krisztusban, Krisztus testévé és vérévé. Eucharisztiaivá leszünk, a szeretet áldozatává.” (A kolostorban írt versei és elmélkedései később könyv alakban is megjelentek, Thomas Merton előszavával).

De a Hang még mindig szólítja, küldi — máshová. „Mi értelme lett volna, hogy ő, a mester, továbbra is novicius és tanítvány maradjon?!“ — írja Merton. És közben mind határozottabban kirajzolódnak „Isten nevelőiskolájának“ módszerei: a trappistáknál Cardenal átjut a „belső szakadékon“ (a lelki ürességen) és megismeri a szemlélődést, miközben megszereti a földművelők munkáját (a trappisták maguk művelik a kolostoruk fenntartására szolgáló földeket). A földművelés lesz majd életformája, létfenntartási alapja a solentinai közösségnek. A bencéseknel pedig megismeri és megszereti — ha nem is rendtag, de közöttük él — az „ora et labora“ gyakorlását, a bencés szerzetesi közösség zsolozsmás-munkás életét (és ez a munka: a tudomány szolgálata, az emberi tudás értékeinek őrzése és továbbadása, a tanítás). A medellini szemináriumban Teilhard de Chardin műveit olvassa. XXIII. János pápa már „ablakot nyitott“ a világra és meghirdette a II. vatikáni zsinatot. Cardenal életében minden Solentinaméra mutat, hogy megvalósítsa a szegények között az őskeresztény közösségek modern változatát, az evangéliumi életformát.

A MEGTALÁLT HIVATÁS Solentiname íratlan regulája tehát nemcsak a trappista és a bencés elemeket foglalja magába, hanem Assisi Szent Ferenc és Teilhard de Chardin tanítását is: Poliklinika és elemi iskola (hogy megszűntessék a járványokat és az írástudatlanságot): ez a kezdet. A közösség rendeltetése: „Elmélkedés, mások megsegítése, teljesen önkéntes alapon, olyan keretek között, amilyet a mai latin-amerikai helyzet lehetővé tesz. Pontosabban a *keresztény misszió* elnevezés illenék rá. Még pontosabban: *keresztény kísérlet* az új lehetőségek kiaknázására“ (Cardenal nyilatkozata, 1969. augusztus 14.). A közösség hívőknek és nemhívőknek egyaránt „nyitott“. Lelkigyakorlatos házuk a lelki felüdülés, a nyílt párbeszéd sokaktól látogatott központja. Maga Cardenal így foglalja össze hivatását: „Költő vagyok, és olyan emberek közt élek, akiknek költője vagyok; és pap (amivé mindinkább lenni szeretnék); és a béke híve vagyok, keresztény forradalmár, Gandhi követője.“ Amellett — céltudatosan, bevallottan és következetesen — Teilhard követője. Hitvallása nem „politikai“, de nem is „lombik“ kereszténység. Sem a költő, sem a pap nem vonul ki az életből, nem menekül meddő magányba a kor problémái elől. Amikor magányba vonul, az a magány: Jézus negyvennapos magánya. És ahogyan Jézus is visszatért a pusztaságból, Cardenal is újra meg újra visszatér. Szinte szimbolikus, hogy közösségét éppen egy olyan szigeten alapította meg, ahol a föld gyomrában forrongó, ellentétes erők feszülnek: a mindig kitöréssel fenyegető talajon valósítja életét a krisztusi szeretet-parancsot, amely változatlan és örök. Dorothée Sölle, német teológus írja róla: „Cardenal, a forradalmár, költő és pap oda ment, ahonnan manapság kivándorolnak az emberek.“ Nem adta föl az elveit, nem egyezett ki a diktatúrával, csak éppen a szemléletmódja vált tökéletesebbé: mindenkit és mindent Isten szemszögéből értékeli. „A politika végigkíséri életemet, de ma már más szemmel nézem, mint azelőtt. Most például úgy látom, hogy Somoza gyökerei mélyebbek... A diktátorok bennünk vannak, a H-bomba a mi belsőkben rejtőzik.“ És: „Isten a nicaraguai diktátort is szereti, de mint nicaraguai diktátort, nem szereti őt!“

A VALÓSÁG KÖLTÉSZETE Amikor először fordítottam Cardenált, a modernsége ragadott magával. Az a magától értetődő természetesség, ahogyan Istenről és emberről szól. Abban a néhány versében is eszköztelenül egyszerű — és ugyanakkor művészi — nagy volt. A hatása alá kerültem, olykor még egy-egy saját versemben is. De az, ami egész addigi életszemléletemnek, létezésemnek a világban, emberekhez és dolgokhoz való kötődésének „damaszkuszi útját“ jelentette, Cardenal életének és eddigi életművének megismerése volt: az *Imádság Marilyn Monroe-ért*, az *Élet a szeretetben*, a *Vágd szét a szegesdrótot* (Latin-amerikai zsoldárok), a *Verssorok Thomas Merton halálára*, a szülőföldjéről, az indiánok őstörténetéről írt versek (a *Kayanerenhkowa* és *A Szellem tánca*), az *Apokalipszis*, a *Getszemáni-Kentucky* és az *Epigrammák*.

Cardenal költészete: a valóság költészete. De ebben a valóságban nem határolódik el egymástól „evilági“ és „másvilági“, „természetes“ és „természetfölötti“, csak maga az egyetlen — és egyetemes — valóság van: a *szeretet*. „Minden dolog Isten szeretete, amely a dolgok formáját ölti magára. A dolgok által Isten beszél hozzánk. Valahány dolog létezik, mind az Ő szeretetének követe. Olvasok egy könyvet — és Isten szavát hallom a könyvön át. Gyönyörködöm egy tájban — és Isten teremtetten azt a tájat, hogy örömet szerezzen nekem. A képet, amelyet megcsodálok, az Ő inspirációjára festette a művész. Mindaz, ami öröömre szolgál,

Isten szeretetének ajándéka, hogy élvezzem. Isten szeretetének ajándéka még a fájdalom is."

Könyveiből — mint a lángoló csipkebokorból — Isten szava szól.

Élete és művészete e'leven bizonyítéka annak, hogy a misztika nem feltétlenül elidegenedés a valóságtól, hanem lehet eszköz is a valóság tökéletesebb megértéséhez, a hit — a teljes kereszténység — mélyebb átéléséhez. Milyen korszerűen ötvözi össze Cardenal ezt a misztikus látásmódot a modern természettudományos világgal? Például a 18., 103., 148. és 150. zsoltárban! „Rádióhullámok suhannak tejutakon át, — jeleket küld a jeges hidrogén a csillagközi térben: — fény-hullámokat, hang-rezgéseket. — Tejútól tejútig az űrben — mágneses szférák hullámanak, — rádióteleszkópjaink felfogják énekük — és rádióantennáink talán — más civilizációk üzenetét” (18. zs.) → „Te mint kabátot viseled — az atomenergiát” (103. zs.) — „Magasztaljátok az Urat — meteorok — elliptikus pályák, üstökösök — és mesterséges bolygók... — Magasztaljátok az Urat — atomok és molekulák — protonok és elektronok — minden parányi részecskék parányai” (148. zs.) — „Magasztaljátok a kozmosz Urát! — Az Ő Szentéye a mindenség, — száz-ezer-millió fényévnyi rádiusszal” (150. zs.). A 150. zsoltárban modern hangszerek zengik Isten dicséretét: „magasztaljátok Őt — a blues-el meg a dzsesszel, — és szimfonikus zenekarral, — és néger spirituálékkal, — és Beethoven „Ötödik”-ével, — gitárokkal és xylophonnal, — magasztaljátok Őt — lemezjátszóval és magnetonfonnal” (150. zs.).

Cardenal nem azt mondja, hogy hit *vagy* tudomány, hanem *hit és tudomány*. A teremtést nem fordítja szembe az evolúcióval: az evolúciót a teremtés reflektorfényébe (Isten világosságába) állítja: „Isten szeretete hívta létre a világot és teremti minden másodpercben, az evolúció folyamatában. Mert a teremtés Istene az evolúció Istene is, az evolúció is az Ő szeretetének műve. „Szaporodjatok és sokasodjatok” — mondotta, és e szavakkal megalkotta az evolúció törvényét. A világ nem olyan, mint egy festmény, amelyet évszázadokkal ezelőtt festettek, és azóta érintetlenül függ a múzeumban. Sokkal inkább: a festő műtermében lévő kép, amely még mindegyre készül” (*Élet a szeretetben*). „Az új élet útja az Evolúció — meg nem állítja senki — és ellene mond a Semmi — Hipotézisének” (*Versorok Thomas Merton halálára*).

De Cardenal zsoltárai nemcsak erről szólnak. Helyet kap bennük a vád meg a panasz is egy olyan világban — konkrétan a mai latin-amerikai valóságban —, amely nem akar tudni Istenről, vagy pedig Istent a maga képere és hasonlóságára formálja át. A zsoltárok számozása és fölépítése követi az ószövetségi zsoltárokét. Hangjuk viszont a modern emberé, aki Istenhez kiált önmagáért és embertársaiért, kiált a társadalmi igazságtalanságok ellen, a háború, az atomfegyverek és a rettegés ellen, kiált a felhőkarcolók árnyékából, a kunyhókból, a börtönökből, a nyomortanyákról, a koncentrációs táborokból: „Gyermekkoromnak Istene hív'lak, hallgass meg engem, — kiragadtál a szegedsrót mögül. — Meddig még, meddig kevélykedtek itt, hatalmasok? — Jelszavakat magatok köré meddig hajigáltok — és meddig csépe'tek még szólamokat?” (4. zs.) — „Te légy a mi szabadítónk, — mert kunyhóinkban szabadságot nem adnak nekünk.” (11. zs.) — „Hallgasd meg, Uram, igaz ügyemet, — hallgasd meg vádamat, — hallgasd meg imámat... — Akarom: Te ítélj meg engem, — ne az ő bíróságaik.” (16. zs.) Morfiumért hörgök, nem hallja senki; — Ordítok, mert kényszerzubbony szorít, — zártosztályon üvöltök minden éjjel, — gyógyíthatatlan betegek között, — ragály-kórházban, aggok menhelyén... — Rádióaktívan szennyezett vagyok, — futnak tőlem, meg ne fertőzzem őket.” (21. zs.) — „Mi vagyunk a Te néped — Auschwitzból, — Buchenwaldból, — Belsenből, — Dachauból. — Bőrünkben lámpaernyőt készítettek, — szappant főztek zsírunkból.” (43. zs.). A zsoltárok — a verses imádságok — is a *valóságot* tükrözik. „A tárgy, a szegények ellenségeinek — az uralkodóknak és mesterkedéseiknek — szövegbeli konkretizálásából egyúttal konkrétá válik az alany, a szegények alakja is, és ezáltal — ebből a szubjektív-objektív viszonyból — e'ötünik a Harmadik (vagyis az Első): Isten. Isten *konkrétan* jelen van, éppoly konkrétan, mint a világ” — írja Paul K. Kurz (*Orientierung*, 1972. június 15.).

Nem zsoltár, de hangvételben és tartalomban nagyon közel áll a zsoltárokhoz az *Imádság Marilyn Monroe-ért* című vers. Egyszerű, imádságos sorokkal kezdődik, azután hirtelen mozgalmassá válik, a költő a látható valóság mélyébe tekint: lát és látat, könyörög és vádol: „Uram — fogadd magadhoz ezt a lányt, akit — Marilyn Monroe néven ismert meg a világ, — bár nem ez a neve — (Te jól

tudod, ki volt ő — az árva, — kilencévesen megerőszkolták, — az áruházi kis eladólány, — tizenhat éves volt és végezni akart magával), — nincs rajta festék, így áll ma eléd, — nincsenek vele reklámügynökök, — sem autogramok, sem fotósok — maga van, mint az asztronauta a bolygóközi űrben.”

A szex- és kalmárvilág ítélete ellen Istenhez föllebbez, és az egykori áruházi kis eladólány helyett (akit álmai kiárusítására kényszerítettek) az igazi bűnösöket küldi a vádlottak padjára: „A templom — az aranyozott márványból épült — az ő testének temploma, és az Ember Fia — korbáccsal veri ki onnan a „Fox” filmstúdió kufárait; — a Te házad imádság háza, — de ők banditák koszfészskévé gyalázták.” A halálban a megválaszolatlan kérdésekre maga Isten adja meg a választ: „...most, amikor már minden végbement, — válaszolj neki Te, Uram!”

Élet és halál e nagy szintézisét a legteljesebben talán a *Verssorok Thomas Merton halálára* című költemény foglalja magában. 1968-ban, bangkoki hotelszobájában halálos áramütés érte az egykori újoncmestert — a későbbi jóbarátot —: Thomas Mertont. Ugyanazon a napon, amelyen Karl Barth, a nagy protestáns teológus is meghalt. Merton úgy tervezte, hogy távol-keleti útjáról nem tér vissza a Getszemáni kolostorba, hanem maga is Solentinamén telepszik le. A Gondviselés azonban másként határozott. És Cardenal — a halálhír vételekor — megírja a modern világirodalom egyik nagy filozófiai, misztikus költeményét: „Életünk folyam — suhan az élettel — suhan a halálba — A te halálod, Merton, voltaképpen vidám volt — (vagy abszurd)...” A költő nem a halottat siratja el, hanem az élőhöz szól, aki — ha nem is testben-láthatóan — mégis megérkezett Solentinaméra: „...itt vagy és mindenütt; éppoly könnyű találkozni veled — mint Isten-nel (vagy éppoly nehéz) — mint egyetlen harmatcseppben a világegyetem.”

Cardenal nem gyötrődik és nem menekül: egyszerűen, természetesen, magától értetődően hisz. Az ő halál-költészete: a halál élet-költészete: „Most legépelem: HALÁL és mosolygok — A halál nem országúti karambol — nem is rövidzárlat — haldoklunk míg csak élünk — Élünk mint féreg az almában? Nem — inkább: mint amikor az alma érik! — Vagy mint amikor sárgarigót csalogatva sárgul a mangó — ahogy az idei nyáron is — Solentinamén.” Viszonya a halálhoz: csupa derű és felszabadultság. Mint Assisi Szent Ferencé, akinek a halál: haláltestvér. Vagy mint Teilhard de Chardiné: „A Halál éri el azt, hogy elszenvedjünk a nagy szétválasztást, amelyre vártunk. Ő dob minket abba a szervesen megkívánt állapotba, amely lehetővé teszi, hogy az isteni Tűz zuhanjon ránk. S ekként a Halál szétbontó és szétválasztó hatalmát az Élet működéseinek legcsodálatosabbja veszi át. Az, ami természete szerint üres volt, hiány, visszatérés a sokféleségbe, — minden emberi létezés számára Istennel való telítődéssé és a Vele egybeforradássá válhat” (*Benne élünk*, Rezek Román fordítása).

Cardenal szerint: „Búzaszem — kalász — búzaszem — a felbomlás dialektikája... — Elni — annyi mint meghalni és százszorosan hozni új életet.” — „Mert — ha ki nem hunynak a csillagok — maguk maradnak — ha kozmikus porrá nem porlanak megint; a csillagok — megannyi búzaszem és kalász és búzaszem — A halál Egyesülés.” — „Szétszakad a vászon — szemtől szemben a lélek meg az Isten... — ömlenek a szerelem vizei a lélekből a tenger ölébe.” — „Ma reggel, útban a mosdó felé — elragadta Illést a tüzes szekér: a kozmikus energia.”

Az emberiség történetében sokféle hiedelem alakult ki a halálról. A *Verssorok Thomas Merton halálára* ezeknek is szintézise. Cardenal a vallásokból (legtöbbszörre — és ezt megmagyarázzák a helyi vonatkozások — az indián hitvilágból), a filozófiákból, az irodalomból, a történelemből, a természettudományból vett példákkal bizonyítja: az elméletek, a hitregék, az emberi történések (motiválják bár-hogyan) a halálon-túli életre mutatnak (ami szervesen hozzátartozik a látható, időbelileg körülhatárolt léthez). Az élet: fejlődés az átalakulásban (a halálokon átmenő haldoklásban) — a végső Egyesülésig. „Csak akkor szeretünk és válunk önmagunkká, amikor haldoklásunk véget ér. — A lét odaadja magát egészen, és kezdődik a végtelen Finálé”.

CARDENAL LÍRÁJA A modern latin-amerikai irodalomnak — elsősorban a lírának kimagasló egyénisége Ernesto Cardenal. „A latin-amerikai kritikusok legtöbbszörre Pablo Nerudával állítják egy szintre” — írja válogatott versei német kiadásának utószavában Kurt Marti. Neruda kommunista, Cardenal keresztény; de költészetében egyikük sem öncélúan, élettelenül, „dogmatikusan” képviseli eszméit. Mindketten nemcsak költők, hanem szevedélyesen és konkrétan egy jobb jövőért is munkálkodnak. Cardenal szegény, de versei igen nagy gazdagságról

tanúskodnak. Gazdagok sérelmekben és felismerésben, gazdagok képzeletben és gondolatban, gazdagok történelmi és politikai motívumokban, gazdagok evangéliumi lelkiségben. Evangéliumiak, nem felekezeti értelemben, hanem az evangéliumok Jézusának szellemében, aki boldogoknak mondotta a szegényeket és nekik ígerte Isten Országát" (Kurt Marti).

Cardenal nem hermetikus: „Arra törekszem — mondja —, hogy közérthető költészetet alkossak”. Erőssége nem a „virágnyelv”, nem is a „liraian színezett képek” halmaza — bár (költészete a bizonyosság rá) ehhez is mesterien ért —, hanem a dinamika, a „ki kell mondani” időszerűsége. Kemény költő: egy-egy sora úgy hangzik, mint az ostorcsapás. Néhol a ritmikus, szabadon áradó-hömpölygő költői sorokat hirtelen megtöri egy-egy kifejezetten prózai mondattal, dokumentális szöveggel, bibliai idézettel, hangsúlyozva ezzel egyrészt a vers aktuális jellegét, másrészt a maga emberi-papi-alkotói szemléletét. „Filmszerű” költészet az övé, nem az élet „fényképezésében”, hanem a film mozgalmasságában, villanásaiban, a jól alkalmazott, gyors vágásokban: „A sugarak rácsaptak a Szent János 'The Divine' katedrális falára, a 'Times' épületére, — ...de ne maga Isten szóljon hozzánk, hogy meg ne haljunk...’ — rácsaptak a sugarak a Woolworth tornyára, a 'Chrysler Company' falára, — s mint amikor villámok cikáznak, reklámfotók hasítottak a felhőkarcok szemébe. — ...És mondták Mózesnek: Te beszélj velünk, és mi meghallgatunk, — de ne maga Isten szóljon hozzánk, hogy meg ne haljunk...’” (A *Park Avenuen holtan talált csillag*). — „Mister Lane, az amerikai követ távirata — az államtitkárnak — feladták Managuában — 1934. február 14-én 6,15-kor, vették Washingtonban 8,50-kor...” — „Február 21, este 8 óra: — Somozával tárgyal az amerikai követ, — négy kényszermunkára ítelt meg sírt ás...” (Nulla óra). — „Csokolj meg engem óh, Istenem a fényreklámok alatt — KODAK TROPICAL RADIO F AND C REYES — színek forgataga — betűzgeti a Te neved” (*Managua* 6,30).

Ez a mozgalmasság, sokféle vonatkozás teszi, hogy Cardenalt minden közhírheterősége ellenére — sem könnyű fordítani. Ismerni kell hozzá nemcsak a költészet mesterségbeli részét, hanem az adott történelmi, politikai, társadalmi körülményeket, Latin-Amerikán túlmutató vonatkozásaikban is, és ismerni kell a bibliát, a teológiát, a keresztény hitigazságokat és sajátos kifejezési formáikat, nyelvezetüket.

Azonfőül ismerni kell az utca nyelvét is. Cardenal ugyanis szókimondó költő. Nem „elvont” és nem „légies” még kifejezetten vallásos verseiben, zsoltáraiban sem; a brutális ellen azzal lázít, hogy kendőzés nélkül, a maga brutalitásában ábrázolja. Távol áll tőle minden mesterkélt, hamis szakralitás, a „fehér irodalom” minden egészségte: en kényeskedése, minden körülményes kerülgetése az igazságnak, éppen mert szenvedélyesen hisz a maga igazságában: az egyetemes, evangéliumi szeretet forradalmi erejében.

ERNESTO CARDENAL

CAMILO TORRES ÉDESANYJA

„Camilo fiam tudta, hogy megölik. Én is tudtam. Teljesen biztos volt benne, valahányszor azt mondta: »Mama, ha megölnek engem...« És én azt feleltem: »Fiam, ha megölnek téged...« Ültünk az ebédlőben és úgy beszélgettünk erről, mint akik már előre tudnak mindent.”

Camilo Torres édesanyjával egy elegáns villában találkoztam, amely azelőtt egy nagykapitalistáé lehetett. Tükörfényes padló. A házon belül és körülötte csodálatos park. A berendezés stílusos és modern. Elefántcsont faragások. Német porcelán. Minden olyan épségben, mintha még mindig a hajdani tulajdonos lakna itt. De a falakon a fényképek már újak: Fidel, Che, Camilo Cienfuegos. És egy felvétel a fiáról. Camilo reverendában.

Dona Isabelita arról beszél, hogy úgy szereti Fidelt, mintha a saját fia volna, Fidel pedig úgy szereti Dona Isabelitát, mint az édesanyját. És valóban olyanok ők ketten, mint anya és fia. „Fidélnek anyai szeretet kell és gondoskodás” — mondja. (A fényképekre pillantok: egyiken a reverendás pap; mellette a másikon: a szakállas Fidel. És eszembe jutnak a szavak: „Ime a te fiad; ime a te anyád”.)

„Így hát Fidelnek egy pap testvére is van” — jegyzem meg.

Ő bólint. Ramón is anyjának hívja. Egyszer azt mondta: miért ne lehetne a fia, ha Fidel is az.

„Fidelnek nyolc testvére van” — folytatja tovább. Majd Ramónról mesél, aki a legközelebb áll hozzá. Ramón nem vesz részt aktívan a politikában, nem úgy mint Raul; Ramón gazdálkodik. Elégedett a sorsával, egyszerűen él. Egy alkalommal, amikor Dona Isabelita meglátogatta őt, viselkedésében találta, és az is foltzott volt. Egy másik látogatásakor Ramón súlyos influenzával feküdt. „Adjatok neki egy korty rumot” — ajánlotta. De egyetlen csepp rum sem volt a háznál. Erre Fidelhez sietett és azt mondta: „Ez már túlzás. Ramón betegen fekszik az ágyban és egy korty rum sincs odahaza. Küldj neki egy üveggel!”

Gyakran találkozik Fidel nővérével, Angelitával. Angelita is szerényen él. Mint a többi kubai háziasszony, ő is sorban áll az élelmiszerüzletek előtt — és ez gyakran órákig eltart. Juanitáról meg azt beszélik a testvérei, hogy soha nem volt könnyű sora, és komoly gondot jelent a családnak.

Megkérdelem Dona Isabelitát, vajon találkozik-e kubai papokkal?

„Nem fogja elhinni: ön az első pap, akit ebben a szobában látok, különben egyetlen pap sem nyitotta még rám az ajtót.”

Dona Isabelita Restrepo de Torres 72 esztendő. Haja ezüstösen csillog, de a tekintete élénk. Szikár és sápadt.

Fényképeket vesz elő. „Camilo első és egyetlen labdájával... Camilo szmokingban, mellette csinos lányok... A birtokon a lovával... Ezen hatéves... Itt boxol... Ez a kép az első miséjén készült... Tízéves korában a tanyán... Itt a gerilláknál... Ez meg az elsőáldozási képe... (Matrózblúzban, huncut mosollyal. *Elsőáldozásom emlékére — Német Iskola — Camilo Torres Restrepo.*)

Dona Isabelita megjegyzi, hogy ő mindig antikleriká's volt. És nagyon nehezen viselte el, amikor a fia papi szemináriumba ment. Camilo először dominikánus szerzetesnek készült. Elutazásakor, végső pillantásával még látta, hogy egy rendőr segít neki a vonaton. Később hozzászólt a gondolathoz, hogy a fia a szemináriumban van, de csakhamar meg is bánta. Azok a fiúk, akik dominikánusnak mentek, két hónap múlva hazajöttek. De Camilo a papi szemináriumban maradt.

Aztán arról mesél, hogy Camilo már kiskorában is nagyon szerette a szegényeket. Apja orvos volt. Camilo sorozatosan elcsente és elajándékozta a gyógyszereit. Még a mozira kapott pénzt is szétosztotta a szegény gyerekeknek. Barátságot kötött az alamizsnáért házaló koldusokkal, szidták is érte otthon.

Nyolcéves korában a Német Iskolába került, de már az első tanítási napon kiverte egy német fiú fogát, aki magasabb termetű volt Camilónál, és gyalázkodva beszélt Kolumbiáról. A gimnáziumban ellenzéki diáklapot szerkesztett, és ebben tanárait állította pellengérre. Egész élete szakadatlan lázadás volt.

Dona Isabelita ma is neheztel az egyházra. Nem kedveli a hierarchiát, amely csak alárendeltjeként bánt a fiával. „Még mindig keresztény vagyok, de már nem vagyok többé katolikus” — mondja. Majd hozzáfűzi: „A főpapok ölték meg.”

A vacsorához alig nyúlt hozzá, de ivott két pohárka bort. Kitűnő sonkával kínált, ráksalátával, és egy Coppélia nevű csokoládé-fagylalt különlegességgel. Ő azonban mindebből nem sokat evett. A felszolgáló, aki az ételt szervírozta és nagyon szerényen sürgött-forgott körülöttünk, váltig kínálta: vegyen már valamit. Tegnap is csaknem mindent meghagyott. Szinte nem is eszik. De ő azt mondja, hogy a társalgás meg a bor egészen felüdítette, most nagyszerűen érzi magát és jól is fog aludni.

Közben felhívja a figyelmemet az értékes lenvászon abroszra, a pohárkészletre („valódi ólomkristály, kézmunka”), az ezüst evőeszközre („itt még a hamutálca is ezüstből vannak”), de tüstént hozzáteszi, hogy nem kedveli ezt a környezetet. Csak azért lakik ebben a házban, mert ide hívta meg Fidel. De nem érzi jól magát itt. Ha majd visszatér Kolumbiából és végleg Kubában telepszik le, nem kell neki ez a lakás. Aztán meg do'gozni is akar. Ért valamit a kerámikus mesterséghez, s másokat is megtaníthat rá, hogyan készítik a porcelánt vagy a csészéket (mint amilyenekből most iszunk). „Nem akarok profitálni a forradalomból. Én magam is forradalmár vagyok.”

Fia minden írását, a reá vonatkozó dokumentumokat itt Kubában szándékszik összegyűjteni, hogy azután múzeumot létesítsen belőlük Camilo Torres emlékére. Nem tudna többé Kolumbiában élni, és mire ott is győz a forradalom, amúgy sem él már.

„Szívembe zártam ezt a forradalmat. Kubában szeretik a fiamat, és a szeretet tüze viszontszeretetet éleszt.”

Egyszer meglátogatta őt Fidel a szállodában. Akkor még szállodában lakott. Fidel egy órát vett elő és megkérdezte: „Ismered?” Mire ő felkiáltott: „Camilo órája!” „Elhozták hozzám, és tudni akartam biztosan, vajon igazán Camilóé volt-e?” Fidel sírt. Mászor is, valahányszor Camilo szobakerült, mindig könnyek szöktek Fidel szemébe. „Fidel hamar elérzékenyül” — jegyzi meg.

Amikor Dona Isabelita halott fiáról beszél, kissé reszket a hangja.

„A gerillák úgy szólították: *Comandante*. De ő megtiltotta nekik: »Én csak egyszerű közkatona vagyok« — mondta.”

Érdeklődöm, tud-e valami közelebbi részletet a haláláról?

„Tűzharcban esett el.”

Hangja nem reszket többé, és mosolyog, amikor az ő élő fiáról beszél. Nemrég megoperálták, és Fideltől a legnagyobb doboz *Coppelia*-fagylaltot kapta a kórházban. A szobája meg valósággal úszott a virágokban. A pazar doboz fagylaltot egy katona hozta és azt mondta: „A *Direktor Komandante* küldi.” Ő szabadkozott, nem tud ennyi fagylaltot egymaga megenni, de a katona erősködött: „A Főnök küldi!” Dona Isabelita erre szétszította a fagylaltot az ápoló nővérek és a többi beteg között.

Akárhányszor találkoznak, Fidel mindig arcon csókolja őt, és ő is megcsókolja Fidelt. Egy alkalommal fiatal lányok rajzolták körül: milyen szerencsések lennének, ha Fidel egy csókot adna nekik. Mi lenne akkor! „No szép” — válaszolt —, „Fidelnek jó puha ám a bőre!”

Búcsúzáskor még egyszer szemügyre veszem a fényképeket — a reverendás pap mellett a másik Camilót (Cienfuegost), és mellettük Fidelt (fején kepi, szájában pipa), kevéssel odébb pedig Che baszk-sapkás, mosolygó arcát —, és eszembe jut, amit Fidel mondott Camilo Cienfuegos halálakor: „Jönnek majd más Camilók”; igen, a próféciára gondolok, amelyet egyszer Che is megismételt: „Camilo, és mind a többi Camilók, azok, akik korán jöttek, és azok, akik még jönni fognak...”

Már az ajtónál, megkérdeztem: akarja-e, hogy megáldjam, ahogy valaha Camilo fia is megáldotta?

„Igen, igen, áldjon meg, atyám. Hiszen Istenben hiszek.”

És én megáldom őt. És megcsókolom hófehér haját...

BALASSY LÁSZLÓ fordítása

K o c k á k

De mire való fölfejteti
az idő csontos szövetét?
Kitakarni a formát,
amelynek nincs kiterjedése?
Mozdítani a mozdulatlant?

Könnyebb temetni, elveszíteni.
Könnyebb felejtetni.

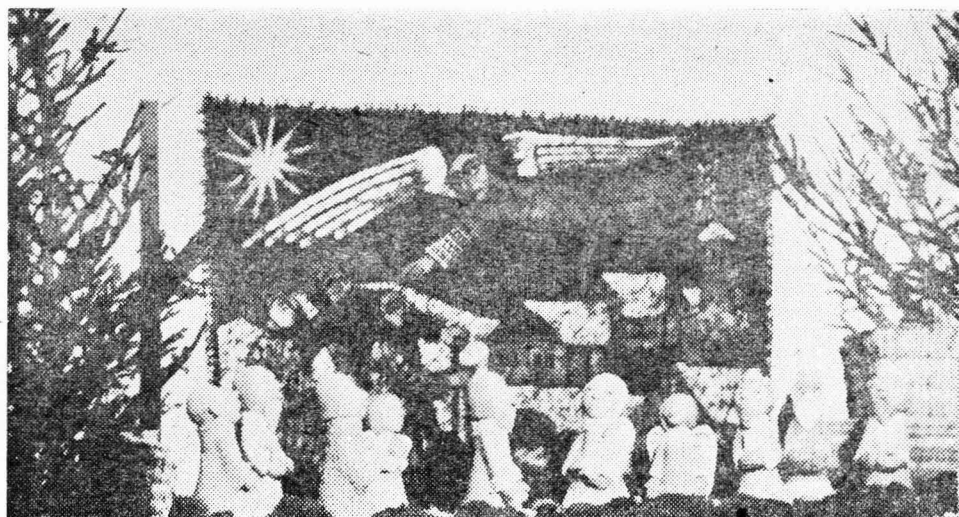
Örökös építkezés, széttétekintés.
Az első utca és a második.
A szülők elmúlásának városai,

fiatalságuk nyílegyenes útja
Európa mezőiben.

Hajnali társzekerek,
patkócsattogás,
s a pesztrák és a katonák
vasárnapdélutáni kézfogója.
Az a tér.

A kórház és a templom.
Kockák, melyeknek minden oldalán
más-más történet képe volt.
A szülőváros kockakövei.

TÓTH JUDIT

J. Balog Tünde: Betlehem (kerámia)

BÖGDÁN ISTVÁN

A KARÁCSONYOLÁS

*Tél jöttével tavaszt várunk,
Minden egy nap ünnep nálunk,
Napfordulón jövőt nézünk,
Gonoszt üzünk, jót igézünk,
Hej regő rejtem! —*

írta egy ismeretlen poéta a múlt század végén arról az időszakról, amelyik Andrástól Gergelyig, vagyis november végétől március derekáig tart, tehát a téli időszakról, vagy ahogyan az egyház nevezi, a karácsonyi ünnepkörről. S jól fogalmazott, mert az ősidőktől származó hitvilágban és népi szokáskörben jelentős ciklusnak, a téli napfordulatnak s a vele kapcsolatos újrakezdésnek a rítus-jellemzőjét ragadta meg. E hiedelem- és szokáskört az egyház annak idején nem irtotta ki, hanem körültekintő okossággal és mértéktartással megszelídíteni és keresztényesíteni törekedett, többek között — jól ismerve az embert és a szokások erejét — úgy, hogy megszentelte. Így kapcsolódott ennek egy-egy fázisa a keresztény időszámításhoz, illetve egy-egy szent ünnepéhez. E hatalmas szokáskörből a hazánkban is dívó jelentősebbek s azok főbb vonásait ismerhetjük most meg.

December 6-a, Miklós nap, már a középkorban gyermekünnep, hisz Szent Miklós az ifjúság és a vándorló diákok patrónusa. E gyökérből fakadó szokás első hazai előfordulásáról Bod Pétertől értesülhetünk. Az 1757-ben megjelent Szent Herotokrates című munkájában így írt:

„Némely tartományokban a Szülők a gyermekeknek Sz. Miklós éjtszakáján ajándékokkákat tésznek-el s azt mondják, hogy Sz. Miklós hozta.”

E nap azonban ősi gonoszjáró nap is volt, és a gonoszulás szokása az előbbivel úgy keveredett, hogy az a gyermekek számára nem lett kedvező. Erről tanúskodik Csepreg 1785. évi statútuma is:

„Minekutána ősi időktől fogva tapasztaltatott, hogy némelyek a lakosok közül Szent Miklós püspök napja előtt való estvéli vagy éjszakai időben különféle öltö-

zetekben és álarcokban járnak házról-házra s a gyenge gyermekeket ... csúfos figurákkal rettetgetik, keményen meghagyatják, hogy senki (ezentúl ilyesmire) meg ne bátorkodjék."

Ezen alakoskodásból századunkra már csak a krampusz és a gonoszűző virgács maradt meg, napjainkra az előbbi is kikopott és Szent Miklós utódának, a Mikulásnak az alakja is átvált Téalapóra, akinek viszont már semmi kapcsolata nincs az ősi hagyományokkal.

Az igazi gonoszjáró nap azonban Luca napja, december 13-a. Az 1582. évi naptárreform előtt ez volt az év legrövidebb nappala illetve leghosszabb éjszakája, így a sötétség hatalmainak, lényegében a gonosznak a legkedvezőbb időpont a tevékenykedésre. Ez az ősgonosz aztán Európa egyes új népeinél női alakot öltött, s boszorkányként végezte a rontást.

Luca napja a magyarságnál, mint gonoszjáró nap egyúttal asszonyi dologtiltó nap is lett, tüzet is csak a férfiak rakhattak. A boszorkány-rontás megelőzése, illetve a gyümölcs, zsiradék, tojás, aprómarha bőség biztosítása érdekében pedig sokféle varázslatot végeztek. Legelterjedtebb, egyúttal a legtovább élő közülük a lucázás, más néven palázolás, kotyolás.

7-12 éves fiúgyermekek, szalmát vagy kis fatuskót víve magukkal, sorra járkák a házakat. Beköszöntés után az ajtó elé vagy a kemence szögletbe hintenek kis szármát, illetve leraknak egy fát, ráülnek és elmondják vagy eléneklik a varázsló-szöveget. Répce-vidéken például emilyent:

*Luca, Luca, kitty-kotty.
Tiktyók, luggyók ülösek legyenek,
Tehénjeik fejősek legyenek,
Tojások annyi legyen, mint égen a csillag,
Csibéjük meg annyi legyen, mint a fűszál,
Zsírjok annyi legyen, mint kútban a víz.
Tiktyók, luggyók ülösek legyenek,
Luca, Luca, kitty-kotty.*

Végezven, ajándékot kapnak a gazdaasszonytól, s mennek tovább. A szalmát, illetve a tuskót azonban ott hagyják, mert csak akkor lettek ülösek a tyúkrok.

Általánosan elterjedt volt az a varázsló cselekedet is, amelyiknek célja a boszorkányok távoltartása, illetve meglátása volt. Mindkettő Luca napján kezdődött és a karácsonyi éjféli miséig tartott. Az előbbi célra a Luca napján, a kémény alatt megkötött nyírfaseprő a jó, amelyekkel a tizenkettedik alatt sepregetni kell és a boszorkány nem juthat a házba. A másik célra a közismerf Luca-széke szolgált. Sokáig, 13 napig készült, Lucától karácsonyig minden nap művelni kellett rajta. Egyes vidékeken 13, általában 9 féle fából faragták. Ha aztán a készítője a karácsonyi éjféli misén ráült, megláthatta a környék összes boszorkányát. A széket ezután el kellett égetnie.

Luca napján kezdték meg a betlehemezést is és járták karácsonyig, illetve vízkeresztig. Századunkra azonban már alaposan átalakult az ősi szokás.

Betlehem városában annak idején kegyelettel gondozták azt a sziklabarlangot, amelyben a hagyomány szerint Jézus bölcsőjéül szolgáló jászol maradványai voltak. E relikviák aztán Rómába kerültek, s itt a IV. században, később másutt is szokásos lett a betlehemi sziklabarlang-alkotás és a születés jelenetének bábokkal való ábrázolása. Ezzel pedig kialakult a liturgikus misztériumjáték, amelyben később a bábok szerepét élő alakok kezdték helyettesíteni, átvéve egyúttal a bábjáték magyarázójának a szövegét is. E drámai játék a XIII. század elejére azonban annyira profanizálódott, hogy a pápa kitiltotta a templomból. Ekkor Assisi Szent Ferenc a szabadban épített betlehemet. Ezzel a liturgikus misztérium az utcára került, aminek a során a misztérium latin szövege is fokozatosan átváltozott a nép nyelvére.

Hazai játékaink egy közös alapdrámára vezethetők vissza, amelynek szövege a XIV. századból fennmaradt templomi hagyományt rögzítő latin misztériumot követi, de pásztorjáték még nincs benne. A XVI. század során aztán, főleg a diák iskolai drámákban kettéválik a Jézus születését elevenítő betlehemezés és a három királyok imádását elevenítő csillagjárás; azt karácsonykor, ezt pedig vízkeresztkor játszották. A XVII. században pedig az előbbihez hozzácsapódott az ősi hagyományokat felelevenítő barokk pásztorjáték, amely protestáns területeken általa-

kult népi játékká, mint betlehemezés. És ebben már nemcsak muzsika, de tánc is van. Mint a XVII. századból fennmaradt egyik szöveg mondja:

*Bizony ighen hanghos majd fuok egy notát,
E csinus musika megh érne egy krauczárt,
Az egész Pásztorságh ne kimellye lábát,
Ki ki szep módgyául iária itten tánczát.*

A betlehemezőők legalább négyen voltak. Egy fiatal, egy öreg pásztor, egy angyal, s egy, aki a jászolt, barlangot vagy templomot ábrázoló betlehemet vitte. De lehettek sokkal többen is, ahogyan a dráma szövege megkívánta. Századunk elejére aztán a hajdani áhítatos misztérium többnyire gyermekmulatság lett, amelyet jelentős mértékben élelemszerzés céljából játszottak, s a liturgikus szöveghez köledáló ráadást ragasztottak, mint például a Jászságban:

<i>Hát a házi gazdaasszony,</i>	<i>Van jó bora, pálinkája,</i>
<i>Talpig jó egy asszony.</i>	<i>Ad belőle minékünk is,</i>
<i>Van kenyere, szalonnája,</i>	<i>Amint adja, köszönjük is.</i>

A karácsonyi ünneplés — családi ünnep — december 24-én, bővedeste, lámpagyújtás után kezdődött, hisz a természeti népeknél, így a magyarságnál is a nap napnyugtával kezd és végez. A karácsonyi vacsora részint az ókori görög-római hagyományoknak, részint a germán, szláv napforduló-ünnepi, a jövő termést biztosító nagy lakomának kereszténnyé szelídült mása, de még századunkban is sokat megőrzött mágiikus jellegéből. Etelsora hagyományos, katolikus helyeken bőjtös. Jellegzetes étele a zöldségféle, illetve hüvelyes, főleg a bab, lencse, aztán a főtt vagy öntött tészta, végül a gyümölcs, leginkább alma, dió. Mindegyikhez hiedelem is fűződik. A bab, lencse pénzt hoz. A tészta, főleg a mákos, szerelmi jósláshoz szolgál: az eladó leány a család egyik férfitagja evésszökeztől elkapja az első falatot, aztán az utcára siet vele, ott eszi meg, s amilyen nevű férfit megpillant, olyan nevű uralesz. Az alma szintén ilyen módon jósol, de a héja is kirajzolhatja a jövődöbeli nevét. Amellett az állatok fejlődését is segíti, ha arról itat a gazda. A dió, ha férges, betegséget, halált jósol. Mint ahogyan az asztalra tett só is, ha olvad. A fokhagyma viszont betegséghárító, a vörshagyma pedig időjárás jósló. A jövőbeli bőség biztosítása érdekében helyeztek még az asztalra vagy alája szalmát, szénát, gabonát, terménymagvakat, gazdasági eszközöket, meg a Lucakor ültetett, mostanra kihajtott búzát. A vacsora morzsáját, hulladékát pedig eltették, gyógyítani jó az, főleg a füstje segít. Karácsonyfa azonban nem került az asztalra. Állítása a XIX. században német területről honosodott úri, majd polgári szokás volt, falura még e század harmincas éveiben is nehezen ért le, napjainkra lett csak általános.

A vacsora alatt a gazdaasszony nem kelt fel — így biztosította, hogy kotlósai majd jól ülnék —, csak induláskor az éjféli misére, ahová katolikus helyeken a ház egész népe elment. Hazajövet aztán az eladó leány megrúgta a disznóólat s mondta: „Úgy gyűjjenek hozzám a kérők, mint válura a disznók!” Vagy belefűlt a kútba, s a hallott zajból jósolt jövődöbelit magának.

Nagykarácsony napja, december 25-e, Jézus születésének ünnepe teljes dologtöltő, az asszonyoknak még zárt nap is, a házból nem mehettek ki és ki sem adhattak semmit. Reggel a gyermekek jöttek köszönteni. Persze, adománygyűjtő rigmussal. Mint például a Tiszaháton:

<i>Ma karácsony napja —</i>	<i>Elszakadt a csizmám,</i>
<i>Nem kell nekem hagyma:</i>	<i>Adjanak egy tákot,</i>
<i>Egye meg a gazda,</i>	<i>Ha nem — egy petákot,</i>
<i>Aki nekem adta.</i>	<i>Hogy vettessem reá,</i>
<i>Azt a bolond tákot.</i>	

Aztán jöttek a rokonok, szomszédok beszélgetésre, poharazgatásra. A fiatalság pedig délutántól estélig táncolt, de csak csöndesen mulatozva.

December 26-án, Szent István napján a legények felköszöntötték a falu Istvánjait. E nap azonban a regölése is. — Ez az ősi napfordulati, jórészt ókori eredetű dramatikus alakoskodó, termékenység, illetve a párokat összevarázsló művellet Európában az ősi bika és szarvas megjelenítését kikoptatta, szereplésük egyre inkább a szövegbe szorult. Az ősi szokáselemeket aztán nálunk még részint az óhazabeli

sámánok, részint az új hazában kialakult királyi mulattatók, énekmondók, a regösök tevékenysége is tovább sajátította. De a lényeg és a cél, valamint a magyar név ősi maradt. A reg, regös, regölés s a közismert „Hej regő rejtem!” kifejezés varázst, varázslót, varázslást, varázsigét jelent. A regösének szövege a XIX. századra aztán sokszor érthetlenné torzult, már országszerte számtalan változata élt. Az alakoskodás is ritka, esetleg a bikát személyesítik, a hangszer is kikopik, csak a láncos bot maradt meg, amivel a taktust ütögetik. Általában legények vagy fiúgyermekek regöltek, de majdnem kizárólagosan lányos házaknál. Több szokásos énekük a jöttüket bejelentő bevezetés után jókívánásokat halmoz a gazdára, s a fiatalok párosításával fejeződik be. Mint például a göcseji változat:

<i>Itt is vagyon egy szíp leginy,</i>	<i>Bele pöndörgesse,</i>
<i>Kinek neve Pesta,</i>	<i>Mint a cica farkát,</i>
<i>Amott is van egy szíp leány,</i>	<i>Még annál is jobban,</i>
<i>Kinek neve Maca.</i>	<i>Mint a rouka farkát.</i>
<i>Isten meg se mentse,</i>	<i>Riétöki rigi törvény,</i>
<i>Kebelibé ejtse,</i>	<i>Haj regő rejtem!</i>

A regölésért persze ajándék járt: élelmet kaptak, amit zsákba gyűjtöttek és dolguk végeztével fogyasztottak el.

János napján, december 27-én az egyház megáldotta a bort. Tette kezdetben azért, hogy a germánok ekkori kultikus mulatságát fékezze. Viszont kialakult a János-köszöntés szokása: Szent János poharából erő-egészséget ittak.

December 28-a az Aprószentek, a Heródes által meggyilkoltatott betlehemi kisdedek emlékűnepe. Az e naphoz kapcsolódó szokás első hazai emlékét Temesvári Pelbárt *Sermones pomerii* című, 1489-ben írott művében olvashatjuk:

„Miért van ez ... kedveseim, hogy köztetek ma sokan hiú tréfálkozásokkal szórakoztok és egymást kölcsönösen korbácsoljátok?” A kérdésre választ találhatunk Bod Péter 1757-ben megjelent *Szent Heortokrates* című művében is: „Annak emlékeztetése, hogy gyermekek szenvedtek Krisztusért, s nektek is szenvedni kell a világi életben.” Pontosabban azonban arról van szó, hogy e keresztyénysített változat mögött ókori szokás lapul, az az ősi hit, hogy a rügyező vesszővel való ütögetés, veregetés termékenységet, egészséget hoz. Ezért a korbácsolás, más néven a csapulás, subározás, suprikálás országszerte dívott és természetesen koledálással fejeződött be.

Kiskarácsony vagyis újév napja már az ókorban az ajándékozás és jókívánság napja volt. A szokás aztán Európa-szerte elterjedt. Eleinknél is. Már Galeotto említi 1487-ben a sztrénát, vagyis az újévi ajándékot, és prédikált róla Telegdy Miklós is 1580-ban: „Szokás peniglen a keresztyének között, hogy új esztendőben nagy szeretettel köszönnék és ajándékokat osztogatnak egymásnak”. Az ajándékozás aztán, nálunk a múlt században, karácsonyra tolódott át, a jókívánság azonban újév napjához kötött, ma is élő szokás.

S bizony, amikor éjfelet ütven az óra buékkal koccintjuk poharainkat, nem gondolunk arra, hogy sok ezer esztendős szokást követve ma is hiszünk a szó mágikus erejében.

Január 6-án háromkirályok vagy vízkereszt napja. Neve onnan ered, hogy az egyház e napon emlékezik meg Jézusnak vízben való megkereszteléséről és a három királynak Jézust imádásáról. Ez utóbbihoz kapcsolódott a Három-királyok illetve a Csillag-járás szokása, amely a betlehemezésből vált ki a XVI. század során, s ezzel egyúttal az ünnepi alamizsnagyűjtés ideje is meghosszabbodott. Nem dramaturgikus szokás, a liturgiából kialakult éneke gyakorta egyéni jellegű. Első hazai említését Hédervári Lőrincnek testvéréhez intézett 1540. évi levelében olvashatjuk. „Osztán az csillagéneket, ha megvayon kgdnek, küld alá: ha több éneket szerzhetsz, azért is légy érte, mert jó gyermekek vayon itt egy, jó szava vayon.” A századfordulón többnyire négy gyermek járta, alakoskodva, de legalábbis koronát ábrázoló fejfedővel. Egyikük vitte a kiugratható nyélre erősített csillagot. Beköszöntő után karban énekeltek vagy mondták az eseményt recitáló verset, amelynek végéről nem maradhatott el a koledálás.

A karácsonyolást vagyis a téli ünnepkört két, kissé későbbi, de egymáshoz tartozó szokás zárja be: a balázs- és a gergelyjárás.

Szent Balázs a középkori diákok védszentje, emléknapján február 3-án az ifjúság processzióval emlékezett meg róla. Az énekkel kísért tisztelgő felvonulás

aztán a XVII. század során, főleg a diákok és a tanítómesterek bizonytalan társadalmi helyzete miatt, fokozatosan adománygyűjtéssé a'akult át. Legrégibb hazai emlékün, 1650-ben feljegyzett versük bevezetője meg is mondja:

*Ma van Szent Balázs napja,
Rigiektől nekünk szokas hadua,
Czegen diákoknak jarni,
Hazankent kerülni,
Asszonyoktól [kéregetnt].*

A gergelyjárás már a középkorban szokásos volt. Szent Gergely az iskolák patrónusa; emléknapiján, március 12-én, az ónaptár szerint március 1-én, a hajdani évkezdetkor volt az iskolaév kezdete is. Es Gergely katonái járták a házakat, hogy iskolának katonákat toborozzanak. Mert ahogyan az 1696-ban feljegyzett gergelyjáró versünk tartotta:

*Nem jó tudatlan,
felnőni parasztul
E világra:
Mert így emberségre,
Nem juthatunk tisztre,
Ez országban.*

*Jertek el mi velünk,
Mert értetek jöttünk,
Jó gyermekek:
Menjünk iskolába,
Istennek házába,
Tanulásra.*

S ha Gergely néha még meg is rázza a szakállát — mint mondták —, vagyis havazott, azért bizony március derekán már rügybontó tavasz van. A téli időszaknak, a jövőt-várásnak, jóslásnak, igézésnek vége, az ünneplés, a karácsonyolás befejeződött, most már munkálkodni kell.

Komáromi János rajza

Szeccesszió, spirituális művészet

II. rész

Írta REMSEY GYÖRGY

Csak aki az 1900-as kezdő éveket, úgy 1914-ig végigélte, tudhatja, micsoda óriás méretű művészeti megújodáshullámok hullámoztak végig a magyar képzőművészetek szellemi síkjain. Köztudomású (l. Kmetty Károly, Bernáth Aurél, Lyka Károly és Elek Arthur írásait), hogy a magyar szeccesszió a gödöllői mesterek munkásságával kulminált. Ez a szeccesszió tiszttára magyar szeccesszió volt; és hogy a magyar festői törekvések egy nemzeti stílus kifejtésének erővonalában bontakoztak ki, továbbá hogy a magyar nép őseréjű formakincse olyan remekművekben vált *grand art*-rá, mint a marosvásárhelyi kultúrpalota színes ablakainak székely balladákat ábrázoló sorozata, a velencei magyar kultúrpalota Attila lakomáját ábrázoló óriás méretű üvegablaka és a St. Louis-i világiállításon szereplő Kalotaszegi templomozás, azt Kőrösfői Aladárnak és Nagy Sándornak köszönhetjük.

Szinte példátlan az a nemes alázat, amellyel a két gödöllői mester — (amellett, hogy rövid pár év alatt egész sor vidéki templomot változtatott át a legmélyebb katolikum és a legmélyebb magyarság ötvözetével festett alkotásaival ragyogó benesejű székesegyházzá) — bejárta a magyar nép formakincsének nagy lelőhelyeit, és nem volt olyan parányi hulladéka a magyar formakincsnek, amire ne a legszerelmesebb szívvel hajolt volna le; mint ahogy a velük nemes barátságban élő és párhuzamosan hasonló nemzeti értékmentő munkát végző Bartók Béla és Kodály Zoltán cselekedték a magyar népi zene föltárásával. Csak egyszer lapozza át valaki *A magyar nép művészete* Malonyay Dezső által szerkesztett két hatalmas kötetét: fölismerheti, amit e kincsébányának nevezhető mű a két gödöllői mesternek köszönhet. „Az életet átszövő, vele elválaszthatatlan egységbe forrott művészet irányában halad a gödöllőiek törekvése, és az egész társadalmat átható művészi kultúra eszménye lebeg felette. Az élettel összeforrott művészet kell, hogy a mi életünkben gyökerező művészet legyen. A gödöllőiek törekvése a magyar művészeti kultúra jegyében folyik” — írta Petrovits Elek a *Magyar iparművészet* hasábjain.

Éppen ezek, a 900-as kezdő évek voltak a magyar iparművészet hőskora, amikor mindent a látszólagos semmiből kellett megteremteni. Kezdés, kezdés és kezdés, és micsoda szerencsés végzet, hogy olyan hatalmas ítéletű és a nemzet lelkében elmerülő alkotók hajthatatlan akarása irányította ezeket a kezdeket. Kőrösfői Aladár (aki mellett ott állott most már Nagy Sándor, a csodálatos rajz-képességű Nagy Sándorné Kriesch Laura, a svéd Belmonte és egész serege a rajongó fiataloknak) 1904-ben megalapította a Gödöllői Szőnyeg és Gobelin Műhelyt, amely rövidesen az Országos Iparművészeti Iskola tanműhelyévé alakult. Ez a műhely a legszebb perzsákkal vetekedő, s az ősi magyar formakincsből remekké szőtt, nemes technikájú szőnyegek tömegével árasztotta el a velencei és milánói biennálék kiállításait, amelyeken a magyar iparművészet világsikert aratott.

Fölvetődik a gondolat, hogy ez a szédítő arányú és mennyiségű, szinte titáni tevékenység vajon honnan merítette tápláló erőit? Szinte köztudomású tény, hogy mind Kőrösfői, mind Nagy Sándor (aki még Tolsztojjal is személyes ismeretségben állt) Ruskin és Morris törekvéseinek követői voltak (volt egy angol barátjuk, a Tudorok családjából való festő, Percyval Tudor Hart, akinek angol nyelven kiadott életrajzában az életíró 14 oldalon foglalkozik a gödöllői mesterek művészi tevékenységével), s hogy mint valami hegyen épített antenna, felfogtak minden magasrendű szellemi hatást, bár a világ legszélső végéből jött is: de az igazi forrásra Kőrösfői egy nagy, szeccessziós vonalvezetésű, freskóstílusban festett alkotása mutat rá. E művet a parlamenti nagy freskók festése közben lelkét ért tragikus csapás — első kisfiuk hirtelen halála — után festette. Címe: *Ego sum via, veritas et vita*. Ekkor találta meg életének megrendült állapotában az élő vizeknek azt a kiapadhatatlan forrását, amelyből az emberi lény minden cselekvéseinek dinamikus erőit merítheti. Ez a Krisztusban való megállapodás megsúgta neki életének vezérlő igazgátát: hogy a látható világ egyszerű lefestése nem lehet a művészet igazi célja.

Isten megengedte nekem, hogy abban a szép munkában, mellyel Kőrösfői a magyar szőnyeg és gobelin típust megteremtette, én is, mint a műhely egyik tervezője, tevékeny módon közreműködhessek.

Ebben a szinte izzó munkaközösségben, amelyet méltán nevezhetünk az első magyar szocialista munkaközösségnek, alkotó erőim példátlan virágzásnak lendültek. Azok a fénylő emberi álmok, amelyeket a boldog emlékü Szűz utcai padlás-műteremben álmotunk, e példa nélkül való életközösségben örök életű valóságokká váltak. Szép és szokatlanul termő élet következett rám, hiszen nekem keltős kötelezettségem volt, mert a KÉVE művészegyesület csaknem évenként rendezte külföldi kiállításait, melyeken műveim megjárták Európa csaknem minden művészeti metropolisát.

Ilyen fölfokozott alkotó munka közben szinte repülve múltak az évek: az 1912-es évben nemes segitőtárs szegődött mellém: Kőrösfői gobelinszövő tanítványai egyikében, Frey Villyben, akivel azután életre szóló frigyességet kötöttünk.

Az a szellem, amely ezt az emberközösséget éltette és élete legkisebb ízéig áthatotta, az evangélium szelleme volt. Olyan szeretet, mint amellyel a parlamenti freskók és egész sor templom hatalmas mennyezeteit festő mester odaült a kis gödöllői parasztlányok mellé a szövőpadra és oktatgatta őket a szőnyegcsomózás titkaira, és hogy hogyan kell a nemes formákat, vonalakat és tónusokat francia gobelin technikával, vagy a scherebeck komplikált technikájával mives remekké teremteni. Ritka emberi élmény volt az odasereglt iparművészönvendékek tanulságra szomjas seregének. Gyönyörű, nagyméretű gobelinek (*A jó kormányos, Árgirus királyfi és Tündér Ilona, Cassandra*) születtek azokban az években, s állították ki a Szalon termeiben meg a bécsi Vadászati kiállításon, ahol az én első gobelinem, *A csodaszarvas* is „hors concours” diplomát nyert. Ilyen példákkal előttem én sem maradhattam el az iramtól, a 1910-es „hagenbundi” bécsi kiállításon, melyet a Szecesszió kiállítási termeiben a KÉVE rendezett, három nagyméretű biblikus kompozíciót állították ki, a *Mária eljegyzése, Krisztus kiűzi a kufárokat* és a *Madonna Jézus lábainál* című műveket. E műveim alapján lettem a kiváló művészegyüttes levelező tagjává.

A gödöllői Erdő utcai műterem az ősi nemzeti forrásokból táplált, nemzeti stílusú művészet góciává vált, amelyben hetenként két napon is az esti órákban Tolsztoj, Gorkij, Dickens, Balzac és Maeterlinck műveit olvastuk fel, s hosszú éveken át vasárnapokon kiváló akadémiai növendékek quartettje Beethoven, Mozart, Muszorgszkij, Bartók és Kodály műveit adták elő, bábjátékprodukciókat láttak az összesereglett szőnyeg- és gobelinszövő növendékek, és Dienes Valéria itt mutatta be az Isidora Duncan révén híressé vált görög táncokat.

Ha e titáni szélességű nevelőmunka egy-egy estjének szellemi örömei között eszembe jutottak a Szűz utcai faburkolatos padlásodú szellemi exaltációi: itt, a Kőrösfői műterem falain fölfeszített mozaik és freskó kartonok láttán — (itt készült a mexikói Nemzeti Színház színpadja fölé készült óriás mozaik tervei is) — azt kellett éreznem, hogy a Gulácsy, Nagy Balogh lelkeiben fogant, fénylően emberi álmok Gödöllő e városszéli utcájában szélesedtek a nemzet óriás perspektívájú, valóságos álmaivá.

A gödöllői spiritualista mesterek szerették és követték Tolsztoj szellemét, keresztények és szocialisták voltak egyszerre, mert semmi ellentétet nem láttak Jézus tanításai és a szocialista célkitűzések között, az emberiség két konvergáló szellemi irányának érezték őket, melyek az ember testi és lelki tökéletessége felé törnek. Egyszerűen nem vettek tudomást a nyugati művészi forradalmakról, mert szentül tudták és vallották, hogy a magyar festés megújulását csak a nemzet lelkéből eredező ősi formákból lehet megteremteni, állhatatossággal és a nemzet szellemében való alázatos elmerüléssel. Így vált Gödöllő a magyar szecesszió egyedüli központjává. Elve az volt, hogy „mindent, ami az embert fölemeli és boldogabbá teszi, művészi tökéletességgel kell széppé tenni és a nemzet minden egyes tagját e kincs közös birtokosává tenni”. Természetes, hogy szerették Morrist és Ruskint, akik ezt a hatalmas és szocialista elvet útjára indították.

Borsos Miklós, a kiváló modern magyar szobrászmester életrajzában így emlékszik meg a gödöllőiekéről: „A modern magyar művészetet azokban az években egyfelől Nagybánya és a müncheni német eredetű természetszemléletből alkotók — másfelől a francia, angol befolyásokból táplálkozó gödöllőiek, vagyis a szecessziósok társasága teremtették meg. Kőrösfői Aladár és a kitűnő Nagy Sándor és Beck Fülöp — akit ők Filippónak neveztek. A magyar művészetnek sok neves alakja tartozott közéjük; nem németes, nem is Cezanne-t követő, hanem lírai, klasszicizáló, stilizáló művészcsoporthoz tartozott ez. Tőlük egészen függetlenül Gulácsy Lajos, Nagy Balogh és őtőlük is egészen távol Csontváry szerepe volt jelentős abban a korban.”

Nem tudom, hol, valami legendafélében olvastam, hogy valahol a Kaukázusban élt a prehisztórikus időkben az óriások nemzetsége, és egy irdatlan magaslaton az akkor talán még lágy közetben megmerevedve látható egy ilyen óriásnak a lábnyoma. Vajon a magyar grand art-ban és az azóta óriássá fejlődött magyar iparművészetben hol található országszerte olyan szupermagaslatti sziklapárkány, ahol ezeknek az összepségű gödöllői emberpéldányoknak nem lehetne fölfedezni a 900-as évek kezdő évtizedeiben otthagytott lábnyomait?

Ami volt, volt — az utolsó évtizedek francia ízlésű magyar műtörténéseinek jóvoltából üres és fehér lapsivatagok tátonganak a XX. század magyar művészet-történetében, melyeken a nemzeti művészet megújhodását munkáló és a magyar szecessziót megteremtő e ritka emberpéldányok alkotó munkásságát kellene tanulságul a szocialista nemzet ifjúsága elé teregetni, mert minden valamire való nemzet öntudatának életes szüksége az, hogy szellemi létének ilyen titáni akarású emberpéldányait s eredményeiket megismerje és belőlük erőt merítsen. Legendás idők, — hová lettetek?

Valami rettenetes előérzetek ragadták meg a szellemi vonalon alkotó művészek lelkiületét az 1914-es év kezdő hónapjaiban.

Senki sem tudta megmondani, hogy mit érez. Olyasféle „stressz” volt ez, mint amikor az emberi szervezetben egy halálos krízises, fenyegető, lappangó láz jeleit érzi meg a sejtek összessége.

Fiatal festő voltam, bécsi, berlini, lipcsei, drezdai sikerekkel, ifjú házas, élettel teljes reményekkel, szellemi síkon a legnemesebb barátok szeretetében. Gulácsy, Erdei, Nagy Balogh, Moirét Ödön, aki már akkor egy nagy, remekművekkel világszenzációvá teendő Béke-park terveit rajzolgatta, melyet a Városliget közepén akart fölepíteni, életem anyagi körülményei biztosítva, és mégis 1914 kezdő hónapjaiban rémlátomásaim voltak. Először a Nap sugarait körülvevő felhőkben, sőt a felhőfoszlanókból országunk széthulló darabjait láttam a szadai országúton sétálva feleségemmel, aztán egy irdatlan és az egész emberiség fölé égbe nyúlóan fölnyúló és összevissza cikázó erővonalú háttérre rajzolódó hegyecsúcson a három Moirát pillantottam meg, akik valami irtózatossá nyugalmú, de kérelmetlenül kemény elhatározás kifejezésével vonásaikon a XX. század emberének zord, de új sorsát szőtték és fonták végzetes rokkájukon.

Olyan halálos precizitással rajzolódott e látomás vizuális látásom vetítővásznára színeivel, tónusaival, hogy lehetetlen volt nem rögtön vásznat feszíteni, s a lelkem falára vetített monumentális emberi látomást szóról szóra, vonásról vonásra nemzetem vizuális síkjába beleörökíteni.

A mű hihetetlen gyorsan elkészült, bizonyítékaul annak, hogy a „secondevue” életes valóság. A *Párkák* 1914 címet adtam neki. Ezt a művet több hasonló vonalvezetésű és spiritualitású alkotással egyetemben kiállítottam még azon a tavaszon a müncheni Brackl Galéria, a KÉVE öt teremnyi alkotásaival együtt, s ezeket a műveimet hasonlítottam aztán össze az egész német sajtó nagy tárcacikkekben hol Picasso kék stílusú alkotásaival, (neki ugyanakkor volt kiállítva egész sor „kék stílusú” sorozata, köztük a nagyon szép *Kötéltáncos család*), hol El Greco, hol Hodler svájci festő alkotásaival.

Ez a Brackls-Haus emeleti termeit betöltő kiállítás volt a csábító alkalom arra, hogy az 1914-es nyarat ifjú feleségemmel, aki egyébként Botticelli és Rosetti rajongó volt, Münchenben és Dachauban töltsük. Feleségem határtalan örömmel szemlélte a müncheni Múzeum példátlan sokaságú Rubenseit, Rembrandtjait, Böcklinjeit és Botticellijeit.

Ezen az európai sikerű kiállításon jelent meg először súlyos értékű alkotásokkal nyolc évvel fiatalabb testvéröcsém, Remsey Zoltán, akinek Chagallra emlékeztető képei az előző év Művészház kiállításán tűntek fel, s akit ezen alapon a KÉVE tagjai közé választott. Művei szocialista tendenciákat tartalmaztak, de verbeli spiritualista alkotó volt. Vele együtt alapítottuk meg tíz évvel később, sokad magunkkal a Spirituális Művészek Szövetségét. Müncheni és németországi sikereinknek méltó társa volt ez a tragikusan fiatalon (1925-ben) elhalt testvér, akivel, míg élt, együtt szőttük a spirituális művészet jövőjének esélyét.

A müncheni Musikhall Schubert, Beethoven, Muszorgszkij hangversenyeit, a Schack-Galerie Bücklin képei, a Schleissheimi Marées múzeum gyűjteménye és a dachau Amper hűs hullámai nyarunkat mennyországgá varázsozták; éppen a müncheni képtár csodás Dürerje előtt álltunk, amikor eldőrdült ama kettős revol-

verlövés, amely az egész emberiség életének látszatnyugalmát a vadállattá lett fehér emberiség förtelmes poklává változtatta.

— Üristen, tegnap Beethoven Kilencedik szimfóniáját hallgattuk a Musik-hallban, és most? Mintha az ég szakadt volna ránk.

A rombolásba taszított és lángoló városok omladékain mi keresnivalónk lehet itt nekünk, a Rodin szerint véletlenül itt maradt dipodoszoknak és megatériumoknak? Mintha az ég szakadt volna ránk.

Katona voltam, tartalékos pionír, három nap alatt kellett szülőházamban, Székesfehérvárott jelentkeznem. Ez volt a szarajevói tragédiát hírül adó és a müncheni ivlámpa-oszlopokra ragasztott papírokon. Expresszvonatra ültem remegve aggódó hitvesemmel (aki méhében életet hordott), és négy nappal később keserves búcsú után vonatra szálltam, s mikor a vagonkerekék gördülni kezdtek, elővettem a mindig magamnál hordott kistrétű, keménykötésű Újtestamentumot, s a rémült szemű leendő anyának mutatva az égre emeltem:

— Ne félj! Íme az én váram, és az én pajzsom. Lásd, a szívem fölé teszem — s a zubbonyom belső zsebébe süllyesztettem a drága talizmánt. — Ne félj — kiáltottam bele a vagonkerekék növekvő dübörgésébe —, Isten velünk van!

Ezzel a csodálatos hatalmú Valakivel indultam el az 1914-es világháborúba.

Mi lett az álmodozókból, kik a béke éveiben vakon hittek abban, hogy: „A képzelet irányítja az ember sorsát, és a képzelet a véges határok átlépésével mindenható, és csak az emberi vágyaktól függ, hogy az ember az legyen, amivé lenni akar”? Vajon az országokat előntő piszkos ár, a lerombolt házi tűzhelyek omladékain kinyíllhatott-e ez a végest és végtelent összekötni akaró csodálatos virág? Mi lett a spirituális művészekből a vér és könny áradatában? Voltak-e egyáltalában? Nem voltak — hanem lettek!

Én az orosz harctérre kerültem, Zoltán öcsém az olasz pokolba — az Isonzóhoz. Mivel mi pionírok, dorongfából végtelen utakat csináltunk a mocsárral fedett orosz síkon, elvonulhatott előttem a kezdő harcok minden rettenetessége, a végtelen hosszúságú sebesültszállító szekerek sora, amely szekereken a legszörnyűbb sebesülésekben alig bekötözött orosz és magyar, félig halott és mégis élő emberi lárvák feküdtek.

— Vízet... vizet — nyöszörögtek kicserepesedett, tikkadt ajkaik sóhajtsaival a szerencsétlenek.

Szeptember volt, s míg a nappalok izzó napsütésben égtek, az éjszakák dermesztő hidegében pusztá földre vert sátrainkban reggelre térdig dermedt lábbal ébredtünk. Egy reggelen csontig dermedve, magas lázzal ébredtem. Az országút melletti fagerendás parasztházban lévő tábori kórházban vagy ötvenedmagammal együtt jelentkeztem maródira. Az orvosszázados végignézte sorainkon örvendő kiáltással tárta felém karjait:

— Remsey! Hogyan kerülsz te ide?

— Láthatod — szoltam magam is felvillanó örömmel —, százados úr. Remsey pionír közlegény alázattal betegvizitre jelentkezem.

Soha életemben nem éreztem úgy, hogy láthatatlan felsőbb erők állnak az ember mellé életének legkétségbeejtőbb pillanataiban, mint e villanásnyi jelenetben, mikor Balassa századorvos, érettségis iskola-pajtásom vállamra tette kezét és bátorító, meleg pillantással biztatólag így szolt:

— Igen... igen... rögtön szólok az ezredorvosnak, vizsgáljon meg alaposan. Csillog a szemed, jókora lázad lehet.

Kiállított a sorból és kisietett, hogy pár perc múlva az ezredorvossal térjen vissza.

Rövid vizsgálat után az ezredorvos megszólalt:

— Nagyon magas a láza. Lázas betegeket nem küldünk a mészárszékre. A legközelebbi sebesültvonattal a hátszágba küldjük. Különben is művész, s művészeket nem lehet a szögről leakasztani.

(Folytatjuk)

A KIBÉKÜLÉS

Írta KOLOZSVARI GRANDPIERRE EMIL

A feltűnően, de nagyon puhán, valahogy tétován és bizonytalanul szép gyerek tankönyvei, iskolai füzetei előtt ült, kissé görnyedten, fejét nyakába húzva. Anyja láttára nem kelt föl, csupán kiegyenesedett, törzsét hátrahajította, úgy fogadta és viszonzotta anyja csókját.

— Epp a legjobbkor jössz, anyu. Szükségem van a... — a kezdeti lendülete megtorpant... — a véleményedre...

Azzal már nyúlt a matekfüzete után.

Kezében a füzet, szeme az algebrai jeleken, Brigitta egy másodpercig habozott, ne szóljon-e előbb a konyhában várakozó Anna néninek. Hadd várjon! — gondolta indulattal, megállapodtunk, hogy kedd és szombat délelőtt jön, ő akar változtatást, nem én.

Körülnézett, hová ülhetne le. Az ágy vetetlen volt, ami azt jelentette, hogy Ricsi ebéd óta tanul és Anna néni nem engedte be takarítani. Mivel az egyetemre készült, hogy elméleti fizikussá képezze magát, mint anyja, aki az egyetemi tanárságig vitte, erői javát a matematikára fordította.

— Kifogástalan! — jegyezte meg az asszony, miután megbizonyosodott a feltevésben, hogy a gyerek helyes úton kereste a megoldást: — Nagy tehetség vagy.

A fiú üde arcát, mint valami zsíros máz vontá be az önelégültség, eddig feszült várakozásban ült, most eleresztette magát, állát leszegte, „fontos vagyok”, „fontos személyiség”, sugározta minden porcikája.

— Lássuk csak... — anyja most egy másik levezetését tartotta a kezében. Hangjában csodálkozás, meglepetés, kétely. Ennyi elég volt ahhoz, hogy Ricsi viszfafiatalodjék csinos és rokonszenves gyerekké.

— Rossz, anyu? — kérdezte alig-alig hallhatóan, s mikor válaszként megerősítést kapott, elpirult szégyenletében. Hirtelen anyja mellé ült, alázatosan hallgatta megjegyzéseit, időnként úgy pillantva föl rá, mint hívó a csodatevő Mária-szoborra.

— Most már értem — mondta. Megsemmisülten bámult a parketre.

— Anna néni — jutott eszébe az asszonynak. Végigsimított a gyerek dús haján, megveregette az arcát:

— Mondd, Richárd, mik a terveid szombat délutánra? Anna néni szombat délelőtt helyett szombat délután jönne. Persze, csak ha téged nem zavar a tanulmányaidban.

A gyerek nagyot nyelt, mert ha ösztönére hallgat, türelmetlenül, sőt nyersen válaszolt volna. Annyira azonban nem uralkodott magán, hogy hangjában a sértődöttség meg ne érzett volna:

— Tudhatnád, hogy sem a porszívó bűgását, sem a mosogatással járó csörömpölést nem bírom. Akadályoz a koncentrálásban. Ha állandóan megzavartok, nem tudom megtartani a pozícióm az osztályban.

— Jó, jó, drágám — csitítgatta az anyja —, nem zavarunk. Majd megbeszéllem apáddal, mit csináljunk.

Amint az ajtó becsukódott, Ricsi kíváncsin és undorodva ment végig a matekdolgozatban elkövetett hibákon, közben kitört belőle egy-egy elfojtott szitok, az ujját pattintgatta, fejét csóválta, mint aki végleg nem érti, mi történhetett vele. Vigasztalásként az első, a sikeresen megoldott levezetésen futott végig, halkan csámcsogott, mintha csokoládét forgatna a szájában.

— Korábban is tetszhetett volna szólni — a takarítónő alázatosan, de határozottan beszélt —, álló órája várok. Az idő nekem is pénz.

— Ezen nem veszünk össze, Anna néni. A várakozást is beszámítjuk a munkaidőbe.

— Nem úgy értettem, nagyságos asszony, én csak...

— De én úgy értettem! A szombat délután nem felel meg. Kedden várjuk.

— Jó napot, Zsolt — üdvözölte a férjét Brigitta, s a lemezjátszó felé pillantott.

— Nem — rázta meg a fejét a férfi —, még nem tettem föl.

Zenerajongó, pontosabban Wagner-rajongó volt, a gyerek is ennek köszönhetően kissé furcsán hangzó nevét: Csongor Richárd, az apa imádatának a német mester iránt, meg az anya pillanatnyi gyöngeségének. Egyébként a döntő szót mindenben az asszony mondta ki.

Miután tudomásul vette felesége közlését, dr. Csongor Zsolt sebész, az orvos-tudományok kandidátusa, elmerengett. Nyilvánvaló, hogy egy hétig nem lehetnek meg takarítónő nélkül. Ő meg a felesége a munkahelyén ebédezt, Ricsi vendéglőben, s ez sem az idegeinek, sem a gyomrának nem tett jót. Különösen a kiszolgálás lassúsága idegesítette. Brigitta nem tudott főzni és nem is szándékozott megtanulni, mert — amint mondta — az órábre valamivel magasabb.

A háztartás gondjai gyakorlatilag az apára hárultak. Ő szerezte Anna nénit, ő Tamást, a hajdani grófi lakájt, a ruhák, a szőnyegek, a bútorok különleges gondozóját, Fazekas bácsit, a kitűnő vízszerezőt, stb. És most neki kellett gondoskodnia arról, hogy valaki ebédet főzzön hármójuknak szombatira és vasárnapra, Anna néni helyett, ki szívesen főzne, de ha egyszer Ricsit zavarja a tanulmányai-ban!...

— A rokonokat már mind magunkra haragítottuk — jegyezte meg a sebész. — Átlátnak rajtunk. Emlékszik, milyen képet vágott Vilma?

Brigitta elkészült gondolatban. Úgy érezte, hogy a cselekvést megelőző töprengés nem tartozik rá, megszokta, hogy közli mi hiányzik, mit kell elvégezni, s a férje előteremtí a személyt, vagy a tárgyat, amire szüksége van. Vilma? — jutott eszébe, — ja, Vilma, a frissen megözvegyült unokatestvér, Zsolt hívta meg ebédre, „egyedül vagy, jól fog esni a családi környezet melege”; a diplomáciai feladatot — nem volt mit tenni, — ő vállalta magára:

— Az ebéd kész — mondta Zsolt legelbűvölőbb mosolyával, amiből annyi volt igaz, hogy Anna néni karájt süttött, egészben. — Szóval az ebéd kész, csak a köret hiányzik. Senki sem készít olyan pompás pommes frites-et, mint te. Gondoltuk, ha már amúgyis benne vagy a munkában megfőzöd a levest és elkészítet a salátát.

Első reakcióként, Vilmának leesett az álla, másodikként megrázta a fejét, mintha víz ment volna a fülébe, harmadikként sarkon fordult, s minthogy megtört ember és természetből fogva szerény volt, kiment a konyhába. Ebédnél evett, sőt sokat evett, de olyanformán, ahogy a megfélemlített gyerek tünteti el a spenótadagját. Amúgy sem volt közlékeny, szótlanúsága nem tűnt föl különösebben. A későbbi meghívásokat azonban hidegen visszautasította.

— Hagyjuk Vilmát, Zsolt kérem — legyintett Brigitta unottan.

— A takarítás nem probléma, valamelyik klinikai takarítónő csak ráér, majd elküldöm. Teljesen megbízhatók.

— Zsolt kérem — szólalt meg az asszony, a hangja szinte világított —, miért nem vesz föl a klinikára olyan takarítónőt, aki egyben jó szakácsnő, s aki főzne nekünk? Nem találja jónak az ötletet?

— Ugyanennyi joggal én is föltehetném magának ezt a kérdést.

Brigitta felsóhajtott:

— Szegény Ricsi.

— Alighanem Pányinéval kell megelegednünk.

Azzal a házimesternével. Brigitta megborzongott. Pányinét sehogyan sem sikerült befolyásolnia ízlésében. Vastag rántás, hagyma, minden étel vöröslik a paprikától, a főztje, mint az ólom, lehúzza a gyomrot.

— Ennél jobbat nem tud kitalálni, Zsolt kérem?

A sebész beszívta alsó ajkát, a körmeit vizsgálta.

Egy darabig csendben üldögéltek. A férfi kopaszon és szemüvegesen, az asszony festett szökén, apoltan, elegánsan, szeme körül mélyebb-sekélyesebb ráncok, részint a kor, részint a rövidlátók hunyorgásainak jóvoltából. A csend elfeküdt, s mintegy álomba merült a színekben dúskáló keleti szőnyegek, a falakon az aranybevonatos biedermeier óra ketyegése jelképekké erősödött: — az idő befűrödött, behatolt a csend testébe és szabályos ritmusával éppúgy baljós veszélyt jelzett, mint a szabálytalanul dobogó szív.

— Nagyon aggódok a gyerekért. Olyan ambiciózus, olyan lelkiismeretes. Igazán megérdemelné, hogy most, az érettségi előtt, a legnehezebb évben mindent megadjunk neki, amire szüksége van. Jobb szeretném, ha egyáltalán nem kellene vendéglőben ennie. Ha Pányiék helyébe olyan házimester kerülne, akinek a felesége tud főzni, úgy értem, európai szinten, nem volna gondunk többé.

— Házmastercsere? Brigitta, drága, maga sohasem olvas újságot? Az egész intézményt meg akarják szüntetni.

Az asszony ingerülten válaszolt:

— Maga negativista, Zsolt kérem. Mindig csak azt nézi, hogy mit miért nem lehet megvalósítani. Ez rossz szemléletre vall. Annak a sok nővérnek, takarító-

nőnek, aki maga körül nyüzsgő a klinikán, csak van valamilyen rokona, akinek lakásra van szüksége, fizetésre...

— Hét óra van — nyitott be az ajtón Ricsi, szemöldöke a homlokán — nem vacsorázunk?

Átmentek az ebédlőbe, Anna néni megterítette az asztalt és előkészítette a hideg vacsorát.

Lassan, szinte ünnepélyesen ereszkedett ki-ki a székébe, s bontotta ki a szalvétáját, szertartásosan, mintha asztali áldást mormolna magában. A szülők sört ittak, a férfi, mert rosszul aludt, az asszony, mert szerette, Ricsi gyümölcslevet.

Vacsora közben nem esett több szó a vikend megoldatlan problémájáról, a gyerek csak felfülfel vett részt szülei hivatali gondok körül folyó beszélgetésében. Nyugodt, lassú, egyenletes ütemben evett, mint maga szokta mondani „gondoskodott a másnapra szükséges üzemanyagról”, nem nagyon figyelt oda, hogy a tárából szel-e, vagy a kolbászból, fehérjében gondolkozott, nem gourmet-i értékekben. Feleúton a tányér és a szája között, megállott kezébe a villa. Úgy látszott, mintha a tányérra nézne, de nem, a semmibe meredt.

Egy pillanat, s a szülők elhallgattak, nyugtalanul fordultak feléje és nyugodtak meg hirtelen, mikor halkan, mintegy magában, megszólalt:

— A Schneider nagyot fog nézni, mikor kiderül, hogy a dolgozatom jobb, mint az övé.

Arca kikerekedett, vékonyan cuppantgatott a szájával, mintha inna, nyilván a diadal borából, ravaszkásan mosolygott, nem, neki nem lehet túljárni az eszén.

— Vághatok a sajtból magának is, Zsolt kérem?

— Kérek — nyújtotta a férfi a tányérját. Ricsi követte apja példáját, Brigitta jókedvvel szolgálta ki őket.

— Most véletlenül jó a sajt. Nem hűtötték agyon.

Ricsi csókkal búcsúzott szüleitől. A küszöbről válaszolt anyja kérdésére, hogy nem, nem szándékozik tanulni, csupán a dolgozatán végez néhány javítást, hogy a „Schneider hadd essen pofára”.

— Nem szoktál ilyen durva kifejezéseket használni.

— Most ez a helyénvaló, anya.

Még elfogyasztottak egy üveg sört, aztán Zsolt a hűtőbe rakta az ételt, Brigitta ágyat vetett, s a dolgozószobában várta a férjét. Meghallgattak egy részletet, ahogy Ricsi gúnyosan elnevezte a „ringlispielből”, majd az esti tisztálkodás következett soron, előbb az asszony ment a fürdőszobába, utána az ágyba, majd a férfi. Miután végzett, halkan kopogott felesége szobájának ajtaján, benyitott és félszegen megállott a küszöbön, engedelmességre készen, bármiként dönt a felesége.

A fogadtatásból látta, hogy rosszkor kopogtatott, nem tehetett mást, megvárta a szóbeli visszautasítást:

— Zsolt kérem, a megoldatlan problémák annyira idegesítenek...

Noha megoldásról neki kellett gondoskodnia, ő maga már megelégedezett a problémákról, örömmel szerette volna befejezni az estét. Kedvetlenül járult felesége ágyához és csókolta meg:

— Jó éjszakát, drágám.

— Jó éjszakát, Zsolt.

A búcsú, az elbocsátás szavai még hosszan visszhangzottak benne, zavaró emlékvillogással, hiszen tudta, hogy rossz éjszaka vár rá. Amíg fiatalabb volt, nagyjából megelégedett azzal, hogy ez a megközelíthetetlennek látszó, fensőbbes nő engedményeket tesz neki. Mostanság azonban, évről évre közelebb a hatvanhoz, a helyzet azzal bonyolódott, hogy az egyre ritkábban feltámadó vágy nem mindenkor találkozott Brigitta hajlandóságával.

Kezébe a pohár, a pohárban barna sör, rosszkedvűn járt fel-alá a konyhában. Könnyűvérű nőknél olykor megértésre talált, bár kárpótlásra nem. Olyan nőre áhítozott, akiből Brigitta nagyszerű tulajdonságaiból egy sem hiányzik és azonfelül, ha nem is éppen szenvedélyes, de legalább nem érzéketlen. Ezelőtt hat esztendővel a grafikus Éva személyében találkozott nőszemélyével. Szíve szerint elvált volna, mert úgy érezte, Évától mindent megkaphat, amire vágyik. Hosszan latolgatta a várható következményeket, egyedül azért áldozta fel a boldogságát, nehogy válságba sodorja érzékeny idegrendszerű fiát. Éva üveges arccal hallgatta magyarázkodását s jóformán szó nélkül hagyta ott. Valahányszor a telefonban megismerte a férfi hangját — mert néhányszor megpróbált közeledni — letette a kagylót.

Megállott az ablak előtt és savanyú képpel bámult a bérház sötét udvarára, amelyet megszállt a hideg és a tél.

Mielőtt nyugovóra tért, lábujjhegyen megközelítette fia szobáját. A becsukott ajtó mögül nem szűrődött ki fény. Gondolatban megsimogatta a fejét, s egy árnyalattal jobb kedvvel indult lefeküdni.

Másnap déltájt, műtét után jutottak eszébe a feleségétől kapott feladatok. Takarítónőről, szakácsnőről sikerült gondoskodnia.

— Egy kis különkereset — mindig így kezdte. Minthogy nála a különkereset a másoktól kapottnak másfélszeresét, dupláját jelentette, mindig akadt vállalkozó. De így közvetve is utált háztartási ügyekkel foglalkozni, tudta milyen kommentárokkal kísérik kartársai ebbeli buzgálkodását. Valahányszor azonban nem sikerült valamit elintéznie, Brigitta dermesztő pillantással mérte végig, olyan tekintettel, amiben úgyszólván megsemmisült, porrá vált, ő, az elismert sebész, aki nemcsak az alárendeltjei tisztelnék.

Délelőtt jött a takarítónő, délelőtt készült a vikendre az ebéd, úgy hogy sem egyik, sem másik művelet nem zavarta meg Ricsit a tanulásban.

Ez évben a karácsonyi ünnepeket a Fenyves Szállóban töltötték, Sopron mellett. Ricsi rosszállotta, hogy a SZOT üdülőit bebocsátották ebbe az egyébként elegáns intézménybe. Itt sem feledkezett meg kötelességéről, szorgalmasan készült matekból, hogy mind az érettségén, mind a felvételi vizsgán megállja a helyét.

— Ha sikerül a felvételim — simogatta meg a haját az apja — kapsz egy Fiat 850-est.

Ricsi bizonytalan mosollyal nyugtázta az ígéretet, tiszta homlokát ráncok hálozták be, tekintete messzi szállt.

A fogalom, hogy ünnep, egyikükben sem kötődött határozott tartalomhoz, ha csak ahhoz nem, hogy ilyenkor költeni illik, valami módon eltávolodni a mindennapok rutinjától. Pezsgőt rendeltek hát, noha egyikük sem szerette, mindjárt két üveggel, épp hogy belekóstoltak. Egy ideig még szórakozottan nézelődtek a karácsonyira cicomázott étteremben, aztán felvonultak szállodai szobájukba, Ricsi az egyágyasba, a házaspár a kétágyasba.

Karácsony első napján sétára indultak a hegy oldalába vágott, jó karban tartott úton, hótól roskadozó óriás fenyők alatt.

— Érthetetlen, hogy egy ilyen kitűnően vezetett, nagyszerű környezetbe épült szállodát a jobb közönség miért nem látogat tömegesebben. Minden kitűnő itt, csak a közönség nem — mondta a sebész.

Még egy-két megjegyzés a témakörből, máris megindult a szokásos beszélgetés anyáé fia között, a matematikáról, amely minden fizikai tudomány alapja. A sebész, aki megszokta, hogy ilyenformán mintegy kiközösítik, hiszen semmi sem értett a tárgyhoz, imitt-amott megállott, hogy gyönyörködjek a tájban, mely a sétaút minden fordulójánál más és más szépségeket kínált.

Már jóval a karácsonyi ünnepek után, egy délután a sebész a szokottnál később érkezett haza.

— Brigitta, kérem, holnap este vendégünk lesz vacsorára.

— Ezért olyan izgatott? — pillantott fel az asszony a könyvéből.

— Tudniillik attól tartok, hogy a vendég magának nem fog tetszeni.

— Akkor miért hívta meg?

— Nem utasíthattam vissza, együtt szolgáltunk katonáéknál. Eddig vidéken élt, most Festre helyezték, egyébként építésmérnök, legalább annyit keres, mint én, ha nem többet, jó családból származik...

Brigitta még várt a folytatásra, majd csodálkozva tudakolta:

— És akkor miért gondolja, hogy nem fog tetszeni nekem?

— Mert maga finom, disztíngvált, halk, Takács Tóni pedig hangos, bőbeszédű, erőszakos, gátlástalan — ezért nem tudtam kitérni a meghívás elől... Egyszóval nem a mi világunk... A háborúban viszont, hiszen érti...

— Értem és természetesen akkor is szívesen látom, ha csakugyan ellenszenves. Elvégre...

Összetartozunk, ennyit igazán megteszek magáért, valami ilyesmit fejezett ki a félbehagyott gesztus.

Egyébként a sebész egy csöppet sem túlzott bajtársa jellemzésében. Alig csúszkodott be Takács Tóni mögött az előszobaajtó, a lakás megtelt hanggal, zajjal, étellel. A valójában középtermetű, zömök, rugalmasan izmos férfi a hangja és a gesztusai következtében hatott nagydarabnak. Óriási virágcsokkal kedveskedett

a háziasszonynak, kézcsokkal üdvözölte, megjátszott szertartásossággal. Amint fölegyenesedett, széles, lassú, gyönyörködő pillantással mérte végig Brigittát. Majd hirtelen megfordult és rácsapott a sebész vállára:

— Mindig tudtam, hogy az én Zsolti barátomnak pompás ízlése van.

A sebész zavartan pillantott az asszonyra, amaz sután mosolygott, de a vonásain nyoma sem látszott a nemtetszésnek.

— Szavamra mondom, gyönyörű a feleséged! — ismételte meg a bókot a vendég, már a lakásban.

Brigitta lesütötte a szemét, Ricsi vizslatva nézte az anyját, a sebész az itállokkal foglalkozott. Csongoréknál soha ennyi ital nem fogyott el vacsora előtt, vacsora közben, vacsora után, soha ennyi sztori nem hangzott el, soha ennyi kacagás.

— Jó fej az öreg, — állapította meg Ricsi a vendégség után.

— Kellemes este volt.

Brigittának ez a megállapítása bizonytalanul hangzott. A sebész fölélegzett, nem várt ilyen kedvező megnyilatkozásra, inkább valami olyasmire, hogy „végre túl vagyunk rajta”, vagy „ebből ennyi elég volt”. Szerencsére, mert egy hét sem múlt el, Tóni vacsorára hívta őket rózsadombi, pazarul berendezett villa-lakásába.

A találkozások rendszeressé váltak. Egy este, hogy a szokottnál megint későbbben tért haza, Brigitta bement a férjéhez, azzal, hogy beszéde van vele. Elfogódottnak látszott, arca sápadt, hangja nem ellenséges éppen, de rideg, tárgyilagos, amolyan ítéletvégrehajtó hang.

— Zsolt kérem — tért azonnal a tárgyra, — úgy határoztam, hogy elvállunk.

A férfi felkapta a fejét, mint aki nem fogja föl, amit hallott.

— El akar válni?... — ismételte aztán értelmetlenül, a szót hosszan, panaszosan elnyújtva.

— El! — hangzott a határozott válasz. — És most azért jöttem, hogy megbeszéljük a részleteket.

— Tessék — mutatott a székre Csongor, olyan hangsúllyal, mintha pacienseként kínálná ülésel.

Sejteime, hogy az ügy mögött Takács Tóni van, rövidesen igazolódott.

— Maga Zsolt, azt mondta, hogy Takács Antal nem fog nekem tetszeni. Épp az ellenkezője történt, azonnal megtetszett. Én is megtetszettem neki. A bujkálást nem nekem találták ki, nem fér meg a jellememmel. Szeretem a tiszta dolgokat. Ő azonnal tájékoztatni akarta magát. Én lebeszéltem róla. Egyszerűbb, ha tolerál tudja meg, hiszen velem kell megállapodnia. Antal közlése fölösleges sokkot okozott volna. Én elmondtam mindent, magán a sor, Zsolt.

A sebész maga elé nézett, néhány percig némán. Aztán fölvetette a fejét.

— A közlése, Brigitta, váratlanul ér, de nem sújt le. Meg kell vallanom magának, hogy gyakran gondoltam válásra.

— Csakugyan? És miért nem szolt?

— A gyerek miatt. Kizárólag a gyerek miatt. Egyébként válok, de csak egy feltétellel.

Most első ízben, az asszony megriadt. Idegesen, kapkodva válaszolt:

— Ha arra gondol, hogy a gyerek ... magánál maradjon ... Erről szó sem lehet. Abba nem megyek bele, inkább...

— Csillapodjék, Brigitta, — hajolt az asszonyhoz, — eszemben sincs a gyerekkel zsarolni. Ricsinek magánál kell maradnia, mert bármennyire szeretem, azt amit maga nyújt neki, entőlem nem kaphatja meg. A feltételem mindössze az, hogy a válásról maga beszéljen vele. Azt hiszem ez jogos, hiszen az ötlet nem az enyém.

Brigitta magatartása elárulta, hogy erre nem gondolt, vagy ha igen, amúgy futtában. A vonásain uralkodó önértzet, fölény, fensőbbség szétfoszlott. Kezét tördelve nézett maga elé.

— Rendben van, Zsolt, — mondta erőt véve izgalmán, — majd átgondolom, mit mondjak neki.

— Amennyire lehet, vigyázzon, nehogy mélyebb traumát idézzon elő.

Kétszer is bölintott, aztán megfordult, s úgy ment ki, olyan összetörten, mint akit hosszú vallatással kinoztak meg. Három napig latolgatta, miként fogjon hozzá a beszélgetéshez a fiával. Mégis mindjárt az elején elhibázta, mert tanulás közben zavarta meg:

— Mit akarsz, anya? — hangzott az ideges kérdés.

Egy-két simogatás eloszlatta az idegességét, a gyerek ismét bizalommal, szeretettel nézett rá, ahogy mindenkor:

— Bizonyára valami nagyon fontos dolog lehet, ha megzavartál a tanulásban.

Igyekezett könnyedén, fesztelenül beszélni:

— Eltaláltad, kisfiam. Komoly dologról van szó. Előrebocsátom, hogy az, ami történni fog, a te helyzetedet semmilyen tekintetben sem fogja befolyásolni.

— Rejtélyekben beszélsz — azzal a fiú szembe fordította a székét anyjával.

— Már nem vagyok fiatal, — mondta az asszony. Hangja oly idegenül csengett, hogy rövid szünetet tartott. — Nem úgy, mint te. És szeretném, ha megértened, hogy az ember egyszer él és levonnád a tanulságot az én példámból. Hogy ne úgy járj, mint én.

— Most aztán végleg nem értem.

— Mindjárt megérted, csak ne türelmetlenkedj. Az én életemet hivatásom töltötte meg tartalommal, meg te, Ricsikém. Most eszméltem rá, öregedő fejjel...

— Fiatal vagy és szép...

— Még! Ricsi, még néhány évig félig-meddig fiatal vagyok. Ez az, amivel számot vetettem, nem a magam erejéből, hanem a körülmények alakulása folytán. Úgy is mondhatni, véletlenül.

A fiú az íróasztalára pillantott:

— Te nem így szoktál beszélni, anya. Köntörfalazol, engem meg föltartasz a munkámban.

— Szóval, — nyelt nagyot az asszony, — szóval azt akarom bejelenteni neked, hogy elválok apádtól.

— Apáttól?... — ismételte kifejezéstelen arccal, szinte bénultan a gyerek. — De hát miért?

— Nézd, Ricsi, én mindig becsülettel kitartottam apád mellett. De nem szerelemből mentem hozzá feleségül. Ugye, nem haragszol, hogy ilyesmiről beszélek neked? Már nagy fiú vagy, majdnem férfi, nyilván tudod, hogy érzések is vannak a világon... Nem részletezem. Tehát azért mentem hozzá, mert gyereket akartam. Téged, Ricsi. És meg is születtek...

— Meg... — ismételte a fiú tompán. Majd ellenségessé vált a hangja:

— Persze Tóni bácsi miatt.

— Ugye, megértesz?

Furcsa volt a könyörgés lágy zöngéje anyja mindig határozott, szinte kemény hangjában. Fölkapta a fejét, s hogy jobban megnézte, valami megfoghatatlan változást észlelt anyján. Ugyanaz volt és mégsem ugyanaz, mint akit napról napra látott. Szébb és fiatalabb lett, elveszítette viszont a biztonságát, most úgy nézett rá, a fiára, mint egy kislány, a szemérmesebb fajtából.

— Én még nem voltam szerelmes, — tért ki egy vállvonással a kérdés elől.

— Nem volt rá időm, — toldotta meg gonoszul.

Nyilvánvaló lett volna azzal válaszolni, hogy a szerelem olyan nagy és fontos dolog, hogy ha semmi másra, arra mindig időt kell szakítani. Brigitta érvelés helyett nyelt egyet. Holott épp ezeknek a frissen fölfedezett gondolatoknak az igazságáról szeretne volna meggyőzni a fiát, ne járjon úgy, mint ő, aki túl a negyvenen érzi először a szerelem ízeit, s ahogy visszagondolt céltudatos, makacs, szemellenzősen módszeres életére, nem tudta, találkozott-e egyáltalán a lehetőséggel, s hogy maga formálta-e úgy a pályát, amilyen lett, vagy a balszerencse játszott közre. Lába alatt a talaj mintha süppedt volna, pontosan tudta, hogy nem léphet még egyet. Pedig eleinte úgy vélte, hogy ez az érvelés meggyőző alibi, amelynek révén lerázhatja magáról a kínos magyarázatok terhét.

— Nehogy úgy fogd fel, — szólalt meg aztán, — hogy ez a lépés ellened vagy apád ellen irányul. Apáddal, akit tisztetek, becsülök, csak te kötöttél össze. Ugye, jóbarátok maradunk?

Félénken hajolt feléje, hogy az alku megpecsételéseként megcsókolja, a fiú nem húzódott hátra. Megcsókolta két oldalt, fejét a melléhez szorította, s miközben a tarkóját simogatta, suttocta:

— Nekem sem könnyű, hidd el, nem könnyű...

Mikor a gyerek visszacsókolta, kis híján sírva fakadt. Félig megkönnyebbülve indult lefeküdni. Izgatottabb volt, semhogy az álom legyűrhetne volna, kimerültségében le-lecsukta a szemét, perceknél többet azonban nem aludt. Hajnaltájt oldódott föl a feszültség.

Ricsinek akkor sem. Eleinte úgy látszott, hogy a beidegződés fölébe kerekedik a megindulásnak, elnyomja. Amint az ajtó anyja mögött becsukódott, székét visszafordította eredeti helyzetébe, s a feladatot ott folytatta, ahol abbahagyta. Rámeredt a füzetre, a megszokott testhelyzetben, agyilag viszont bénultan. Egy lépéssel sem haladt előre. Azon iparkodott, hogy a feladatra koncentrálnon és távol tartsa magától mindazt, ami ebben zavarja. Hiába. Anyja közlése most hatolt a tudatába, most kezdte felmérni, hogy változások sorozatával kell számolnia, a megszokott pálya helyett ismeretlen terepre vetődik, tükanyarok, szakadó partok, láp, mocsár, Isten tudja mi vár rá. Egyszóval megbomlott, szétszilárdott az a légkör, amelyben otthon érezte magát, s hogy mi következik, arról sejtelve sincs. Bármennyire bántotta anyja elhatározása, a bizonytalanság idegesítette leginkább. Hiszen abban, hogy anyját a válás ellenére sem veszíti el, egyetlen másodpercig sem kételkedett.

Ez azonban nem volt elég szilárd kapaszkodó ahhoz, hogy megnyugodjék. Ahogy óra óra után múlt, s álom még mindig nem jött a szemére, úgy tudta egyre pontosabban, hogy reggelre kimerül, olyan lesz, mint a rongy, s hogy készületlenül nem mehet be az iskolába, most, hogy a Karikás komolyan veszélyezteti az elsőségét. Aze'őt természetesen, most iszonyúnak találta, hogy reggel apjának-anyjának ő lesz a legfontosabb, lesni fogják minden mozdulatát, figyelni minden hangsúlyt, fürkészni az arckifejezését, hadd lám, miként reagált a válás hírére, elbírja-e, vagy összetörik. Úgy vágta ki magát a kelepceből, hogy mindkettőjüket megelőzve, nesztelenül rendbeszedte magát a fürdőszobában és elment hazulról.

(Folytatjuk)

BITTEI LAJOS VERSE

A TEREMTÉS

Dies primus

A kezdet megkezdetlen kezdetén
önsötétjébe meredt a vak semmi.
A teretlen tér pusztá peremén

időtlenül szunnyadt s nem tudta mennyi
a jövő és mennyi a béna múlt
és nem sejtette, hogy lehetne lenni...

A semmi csak hunyt és vízzé tunyult.
Isten Szentlelke lebegett felette,
Es lenn a vízen néma csend csitult

az éjnél ébenebb éjébe veszve.
A Szellem alkotásról álmodott
s álma már a holnapot dédelgette.

Az Ige szócódát kószolgatott,
mely mézédeseen csordul majd „Legyen!”-
né
s így már ízlelte a szózatot.

A víz fölé hajolt, az lány selyemmé
simult alatta s rajta tükrözött
a világ, mely szívében vált ilyenné.

Tündöklő művében gyönyörködött
az önmagában tökéletes Jóság,
ki időtlenből formált örököt.

Megdördült a szó: „Legyen világosság!”...
S mint roppant óceánon átfutó
rianások a jeget behálózják,

darabokra tört a semmi. Mohó
szikrák gyúltak, energiák feszültek
s már fortyogott az irdatlan kohó.

A fény hullámán rezgések hevültek,
hogy a mindenség megrendült belé.
Mozgás moccan, hol vizek merevültek

és tér terült a kába űr elé.
Protonok és elektronok repültek
az egyetlen egy egyensúly felé.

Ionok illantak, híg ködök gyűltek
és kavargott a káosz veleje,
körötte furcsa cseppek sűrűsültek,

a kohézió vonzó ereje
anyaggá préselődött egy atomban
s az első nap beteljesült vele.

Es Isten mondotta, mert látta: „Jól van!”

Dies secundus

Es szólt az Isten: „Legyen boltozat,
válassza el a vizet a vízekből!”...
A fékevesztett tűz lassan lohad

és pára válik a sok sűrű cseppből,
a gáz elillan, a gőz tömörül:
a rőt láng gerjesztő hatalma megdől.

A renyhe fém gőzölgő magba gyűl
és még a lengébb, ionizált pára
is ott kavarog a magma körül;

majd mindinkább folyósra kondenzálva
reátelepszik a még fortyogó,
leves fémtömb izzó gomolyagára.

Kába ködből és lánggal lobogó,
kerengő tüzek káoszából így vált
alakot öltött, célt lelt Földgolyó.

Pőre bőr még belső láztól vibrált
s erupciókat lüktetett szíve,
zsenge teste még Isten térdén hintált;

hisz' nemrég nyúlt érte a semmibe
a Teremtő, hogy lágy talajjá gyúrja
és tenyeréből most gördült ide...

Es elindult évmilliárdos útra,
mit rászabott a bölcs célszerűség.
Meghasadt a szülőpára vak burka:

szürke lepleből kicsillant a kék
egy biztató, derűs mosolyú foltban.
Fenn, magasan feltündökölt az ég.

Es Isten mondotta, mert látta: „Jól van!”

Dies tertius

A harmadik parancs alatt a föld
megtisztult a kavargó, zagyva ártól,
mely tengerek medencéjébe dőlt.

Az őstalaj televény iszapjából
csodát vajúdott a terhes anyag:
hártya szövődött, hólmi zsenge fátyol

s e lenge burok emelt lágy falat
egy csepp köré s e kocsonyás plazmában
úszkált valami furcsa fajta mag.

S a magban, e parányi, kis kazánban,
lüktetett, forrt a csoda ereje
és való valóság lett igazában...

A plazmát finom szál erezte be,
meghasadt a mag, vándor chromosomák
nyúzógtak a centrosomák fele.

A sejt megoszlott s azonosat formált
önmagával megegyező profilt:
külön pihegtek vacuola-zónák,

külön szikráztak smaragd chlorophilt.
Szaporodott, sokasodott az Élet
s az iszapon a zöld pompája nyílt.

Nyúlós moszat nőtt, majd mohává érett
s a moha zsurlóvá nemesedett...
fák magasodtak... virultak a rétek,

miket színes virág pettyegetett
selyemszirmú, mézillatú csokorban...
s erdőt öltöttek a kopár hegyek...

Es Isten mondotta, mert látta: „Jól van!”

Dies quartus

Már negyedizben harsant a parancs
és rendet teremtett a zűrös űrben.
Napunk lett a Nap, mely mint rőt narancs,

az érett égről hullva, tüzesülten
szórta protuberanciás hevét
a bolygókra, mik körpályákra gyűlten

sütkéreztek fényében szerte-szét.
A bolygók körül kisebb, kósza holdak
bújócskáztak, mint párnagos csibék

a kotlós mellett — vonzásba fogództak,
mint anyjuk kezébe a gyermekek.
Távol más mécsesek is pislákoltak:

álló csillagok, más naprendszernek.
Itt is, ott is a bársony éjszakában
Tejútba dőltek dús gyémántszemek;

vagy különálló képek alakjában
öveztek az ívelt ekliptikát;
vagy messzi ködök izzó halmazában

alkottak alig látható spirált.
Csak néha-néha jött pár égi vándor,
akit a végzet magányos, zilált

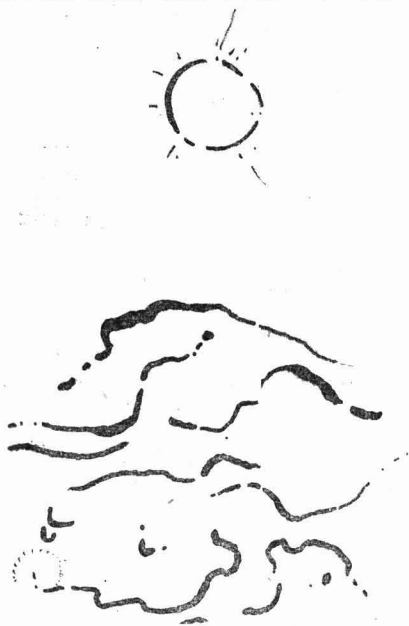
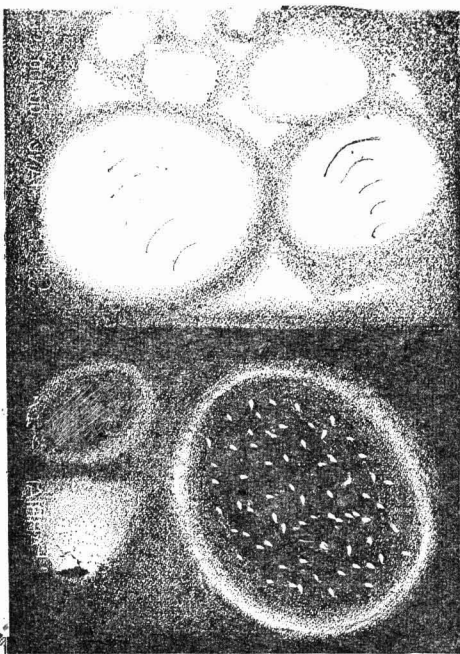
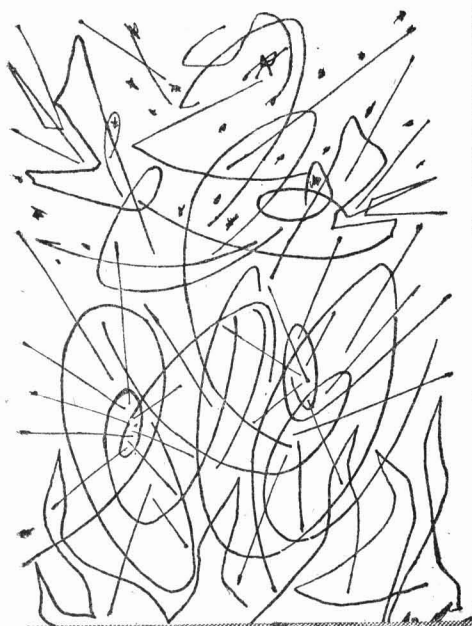
útra küldött — bár együtt volt a tábor,
velük surrant a pásztás üzenet,
hogy valahol, a mérhetetlen sátor

alatt ismét valami született...
Es a mindenség — ez a roppant óra —
tündöklő, halk csapágyakon pereg;

a bölcsesség e szerkezet rugója
s amíg csak be nem telik az idő,
miriád világ lesz a mutatója;

amíg csak ki nem huny az égi hő
és amíg a kozmosz vissza nem csobban
az ósvízbe, nem ernyed az erő!...

Es Isten mondotta, mert látta: „Jól van!”

Hegyi Béla: Illusztrációk *A teremtés* című vershez.

Dies quintus

És, hogy már ötödször pergett a szó
szándékot hintő, teremő permetje,
ráhullott egy életet hordozó,

vakon burjánzó, mit sem sejtő sejtre
s a mag méhében fogant új igényt
a chromosómák megbolygott rendje.

S vacuola most már oxigént
szívott és széndioxidot lehelt ki
s nem zöldelt többé chlorophil-i fényt.

Az új sejt falát csillogzóvá fejtí,
hogy helyét változtathassa heves
csapásokkal s mit eddig nem tett semmi,
táplálékul élő társat keres.

— E falánk gyilkos lett az első állat. —
Majd az egyéni sejt szövetbe vesz,

a külön-élők egy életté válnak
s a közösségben mind egy feladat
teljes teljesítésére szolgálnak,

És megindul a hosszú folyamat;
a fejlődés számlálhatatlan lépcsőn
hág eleve kiszabott fokokat.

Vízből bukkanna szárazföld felé jön
az első csapat és a szárazon
alig topog és máris fenn a lég zöng,

ha rovar reppen hártaszárnyakon.
A chitin alatt a corda dorsalis
szövődik titkos szövetszállakon...

Fejtetőszemből tobozmirigy vált, hisz'
csupán a hal maradt a hab között
és a parton a béka már ugrál is...

Csak pár fok... ott dinosaurus döcög...
és ott egy pterodactilus hasítja
a levegőt s lebernyege zörög...

ott egy archeopterix tolla nyitja
pikkelyeit és halkán szárnya kel
a tegzes-szitakötőre sunyítva...

amott meg egy szőrös, rút kacsafej
billeg s a testé alatt fehér foltban
csordul egy cseppnyi, édes anyatej...

És Isten mondotta, mert látta: „Jól van!”

Dies sextus

És hogy hatodszor dörrent a magasság
s a szózat mindeneket áthatott,
ízes gyümölcsöt hoztak a bogas fák

és elevenet szültek az állatok.
Erük falában az ősi tűz égett
s lobogva úzótt piros áramot.

A szándékot érlelték már a gének
a rugalmas mirigyszövet alatt:
az Ige nyomán egyetlen igény lett
a fejlődés, egyetlen feladat:
hogy emelkedjen a földről kétlábra
a testté formált, képlékeny agyag...

A Művész jobbra által a vak ábra
eleven életté nemesedett:
Önmaga mását gyúrta sima sárba

s a hús-szoborba hó lelket lehelt,
hogy tudatosan öntudatra keljen
s úr legyen az öntudatlan felett.

Hogy beszéljen, boldogan énekeljen,
hogy Hozzá emelhesse fel szavát:
hogy a szózatra imával feleljen;

hogy a Műre ő tegyen koronát,
mí beragyogja a hajdani tengert
s a csúcsok makulátlan, szűz havát.

És Aki halhatatlan lelkű embert
a semmik semmijéből alkotott —
ki már akkor is Véle egy szíven vert —

a teremő, nagy Isten hallgatott...

Dies septimus

A hetedik nap himes hajnala
bíbort borított a teremő földre
és rubin volt a füvek harmata

s előmlő vér a tavak sík tükörje
és tejfehér a nyíló almaág
s merő smaragd a lombok üde zöldje

és kerek gyöngyszem volt a nagyvilág.
Méh döngicsélt, madárka zsolozsmázott,
juh bégetett, elefánt trombitált

s felreppentek az első szófoszálányok
az ember ajkáról az ég felé;
s ez az újszülött beszéd ujjongás volt,

tiszta lélekből fakadt évoé.
A tudás fája százi, érintetlen
almát nevelt s még bűn nem fűrt belé.

Szent békesség honolt a drága Kertben,
áhitat égett a kankalínon,
patak dalolt himnusz dalánál szőbben

s ha pille pihegett a szirmokon,
míg hamvas szárnyát tárt a összezárta:
ima villant e rezge ritmuson.

Az Alkotót dicsérte alkotása:
a rész, az egyetemes, nagy egész
a Szellem szándékának volt a mása;

ki szíve tőkéjéről a mesés,
gazdag élet borát leszüretelte:
a cselekvő Jóság pihenni kész.

Az örök Művész, ki a műremekbe
önlelkén vajúdott lelket lehelt,
hetednapon a széppel ünnepelve
teremtett örök, boldog ünnepet.

AZ EGYHÁZ A VILÁGBAN

A Hittani Kongregáció nyilatkozata az egyház misztériumáról

Az 1973-as évben a katolikus teológiának, de ugyanakkor az egyház belső életének is talán legkiemelkedőbb, mert legvitatottabb eseménye volt az a nyilatkozat, amelyet *Mysterium Ecclesiae* kezdőszavakkal a római Hittani Kongregáció bocsátott ki június 24-én. Nem volt a világon olyan katolikus sajtóorgánium, amely behatóan, és nemegyszer az eredeti nyilatkozat terjedelmét túlhaladó mértékben ne foglalkozott volna vele. Szembeszökő az a jelenség is, hogy ezek a katolikus sajtókommentárok túlnyomó többségükben polemikusak voltak.

Ez a jelenség annál figyelemre méltóbb, mert hiszen, mint François Biot a neves francia teológiai író a *Temoignage Chretien* hasábjain írja, a nyilatkozatot elolvassva arra a megállapításra jutunk, hogy az „semmi olyasmit nem mond, amit már az I. vagy a II. vatikáni zsinat ne mondott volna ki” és mindössze egyetlen helyen interpretálja a II. vatikáni zsinatot az I. vatikáni zsinat fényénél. Mi az oka hát annak — teszi fel a kérdést François Biot —, hogy a nyilatkozat olyan nagy gyorsasággal váltotta ki a legszélesebb körű reagálást. A vitacikknek ez a nagy száma különösen meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy azok a kérdések, amelyekben a nyilatkozat állást foglal, a keresztények nagy többségét általában nem foglalkoztatják olyan nagy mértékben. Sem az egyház egysége, sem az egyház hivatalok kérdése sem olyan tárgykör, amivel tömegeket lehetne megmozgatni. A nagy érdeklődés oka Biot szerint az, hogy a nyilatkozat nem annyira teológiai, mint inkább szociológiai szempontból jelentős. A római intézmény igyekszik itt — Biot szerint — létét és funkcióját megerősíteni.

A hivatalos szövegezés szerint a nyilatkozat célja az volt, hogy megvédelmezze az egyházra vonatkozó katolikus tanítást „napjaink tévedéseivel” szemben. És bár az összesen hat pontból álló, aránylag rövid okmány név szerint sem szerzőt, sem könyvet vagy más írást nem említ, mégis azonnal nyilvánvaló volt, hogy elsősorban a pá-

pai, illetve tanítóhivatali tévedhetetlenségnek azzal a koncepciójával száll vitába, amelyet Hans Küng a neves tübingeni teológus fejtett ki *Unfehlbar? Eine Anfrage* (Tévedhetetlen? Egy kérdésfeltevés) című könyvében. Ez a könyv még 1970-ben jelent meg és ugyancsak élénk vitát váltott ki a teológiai világban. Karl Rahner azonban vitába szállt vele, sőt egy kis könyvet is szerkesztett, amelyben a Küng nézeteit bíráló teológusok írásait foglalta össze. Hans Küng pedig ez év elején ugyancsak kötetben jelentette meg a könyve által kiváltott vitacikkeket, valamint a saját reflexióit. A helyenként éles vita azonban sohasem vált személyeskedéssé és Rahner és Küng között is egy, a *Publik Forum* hasábjain megjelent baráti hangú levélváltás tett pontot a vita végére.

Messzi vezetne, ha itt most vissza akarnánk térni Küng három év előtti megjelent könyvére és az általa kiváltott, kötetekre menő vitára. Je'len témánk megértése céljából azonban mégis föl kell eleveníteni a Küng-féle könyv leginkább vitatott két állítását. Az egyik az volt, hogy a tévedhetetlenség leghelyesebb megfogalmazása az lehetne, hogy a Szentlélek közreműködése biztosítja, hogy az egyház a maga egészében marad meg az igazságban mindenkor, egyes képviselőinek, pápáknak, főpapoknak, papoknak, híveknek lehetséges tévedései ellenére. A másik, már inkább csak szakteológusok által megragadható vitapont volt, hogy meg lehet-e egy igazságot egyszer s mindenkorra szóló érvénnyel fogalmazni, tehát a megszövegezés (*Satz*) az örök érvényű-e vagy pedig a belső igazságtartalom, amelyet minden kor új módon közelít és fogalmaz meg.

A Hittani Kongregáció nyilatkozatának negyedik és ötödik pontja félre nem érthetően Künggel száll vitába. Ezért is volt Küng az első között, aki reagált rá, előbb egy rövid sajtónyilatkozatban, majd a *Herder Korrespondenz*-cel folytatott terjedelmes beszélgetésében. Se szeri, se száma nem volt az ezután következő cikkeknek és kommentároknak, amelyek közül a francia nyelvterületen kiemelkedik Yves Conga-

ré, Maurice Duvergeré és Georges Hourdiné, míg a német nyelvterületen Walter Kasperé, Mario von Gallié, Karl Rahneré és Otto Maueré.

A felsoroltak közül Karl Rahnernek a *Stimmen der Zeit*ben megjelent nagy tanulmányát ismertettük részletesen az alábbiakban. Nemcsak azért, mert tárgyilagos hangjával és átfogó szellemével ez még a felsorolt kiváló névsorból is kiemelkedik, hanem azért is, mert cikkében ő kimerítően ismerteti a római dokumentumot és írása mindenképpen nagyon instruktív a szakkérdésekben kevésbé járatos olvasó számára is. Végül néhány rövid idézetet hozunk majd Otto Mauernek a *Wort und Wahrheit*-ben megjelent írásából, nemcsak tartalmi érdekessége miatt, hanem azért is, hogy ilyen módon rójuk le a kegyelet adóját e kiváló szellem, a *Wort und Wahrheit* volt főszerkesztőjének emléke előtt, akinek ez az írása a hatyúdala volt; ez év októberében, 67 éves korában Bécsben elhunyt.

Tanulmányának bevezetésében Rahner a maga részéről is megállapítja, hogy a nyilatkozat 2—5. fejezete azokkal a tételekkel fordul szembe, amelyeket Hans Küng fejtett ki az utóbbi években. És itt utal a közte és Küng között lezajlott vitára. A továbbiakban azonban önmagukban igyekeznek a Hittani Kongregáció nyilatkozatának egyes tételeit ismertetni és méltatni.

Az okmányának hat fejezete van, amelyek részben csak laza kapcsolatban állnak egymással, és a következő tárgykörökkel foglalkoznak: 1. Krisztus egyetlen egyháza, 2. az egész egyház tévedhetetlensége, 3. az egyházi tanítóhivatal tévedhetetlensége, 4. intő figyelmeztetés, hogy az egyház tévedhetetlenségét senki se igyekezzék gyöngíteni, 5. óva intés a tévedhetetlenség fogalmának meghamisításától, 6. az egyház és a papság (az általános és a hivatali szolgálati papság).

Krisztus egyetlen egyháza

Ebben az első fejezetben nagyjából és egészében a II. vatikáni zsinat megállapításait ismétli meg a nyilatkozat. Ugyanakkor viszont még ha a római katolikus keresztény számára magától értetődő is az a hitbeli meggyőződés, hogy az egyéb keresztény egyházak vagy egyházi közösségek nem tekinthetők egyformán Krisztus egyházának (ez olyan ecclesiológiai indifferenzizmus lenne, amelyent a más keresztény egyházak sem gyakorolnak), mégis az egyházak egységére irányuló ökumenikus szándékot fi-

gyelembé véve, ezen a téren többet is várhattunk volna. Történetileg túlságosan egyszerűen kerül itt kifejtésre a római katolikus egyház eredete. Ha azt mondjuk, hogy a római katolikus egyházban adva van az „üdvösséghez szükséges eszközök teljessége”, „az Isten által kinyilatkoztatott igazság teljes gazdagsága”, valamint „az apostoli közösség hamisítatlan, élő és eredeti rendje és tanítása”, akkor helyénvaló lett volna legalább néhány szót szólni arról, hogy a konkrét katolikus egyházban mindennek „teljessége”, amit az egyház magában rejt, a különböző pillanatokban csak nagyon különböző mértékben van aktualizálva és nagyon sok csak potenciálisan van jelen, főként, ha az ilyen csak potenciálisan jelenlévő momentumokat összehasonlítjuk azzal, hogy az aktualizáltság milyen fokán vannak meg más egyházakban.

Amikor azt mondjuk, hogy az egyház olyan egyház, amely tele van bűnösökkel, miért térünk ki az elől, ami ebben a mondatban igazán érdekes, hogy ti. ez a bűnösség, ha helyesen értékeljük, azt jelenti, hogy a történelem során a keresztény szellem rengeteg tévedését és torzítását eredményezte a „főben és tagokban” egyaránt, tehát hogy az egyház nem csupán bűnös, hanem tévedő egyház is, még ha ott, ahol abszolút hitbeleegyezéssel tanít és hisz, nem eshet ki Krisztus igazságából? Miért nem fogalmazódott meg úgy a római katolikus egyház és az egyéb egyházak közötti elhatárolódás, hogy abban kifejezésre jutott volna, mennyire megváltozott a konkrét viszony az egyes egyházak között a szakadások óta eltelt századok során? Ha azt olvassuk, hogy egy katolikus még csak nem is mondhatja azt, hogy az egyházak „valamiképpen egyek még”, ez egyszerűen nem helytálló. Az egyházak ma is „valamiképpen egyek még”, és éppen ebben rejlik a lehetőség és a kötelesség a nagyobb egységre irányuló törekvésre.

Ha ettől az egy ponttól eltekintünk, mindaz ami az első fejezetben olvasható, kötelező lehet egy katolikus számára, sajnos azonban sok minden nem mondatott el, ami elmondható lett volna, ha az „elszakadt testvérek” szívéhez és szelleméhez valóban közeledni akarunk.

Az egyház tévedhetetlensége

A Hittani Kongregáció okmányának második fejezete két részre tagozódik. Az első az „egész egyház tévedhetet-

lenségéről" szól, míg a második a hierarchikus tanítóhivatal különleges funkcióját emeli ki. Ami az első részt illeti — írja Rahner —, mindenekelőtt megelégedéssel kell a tényt kiemelni, hogy a bizonyos feltételek esetében tévedhetetlen egyházi tanítóhivatallal való foglalkozást megelőzi annak megállapítása, hogy az egész egyházra nézve áll az, hogy megmarad Krisztus igazságában. Olyan haladás ez, amelyet méltányolni kell. Persze nem ártott volna egy kicsit pontosabban és óvatosabban fogalmazni, amikor arról van szó, hogy a hit és erkölcs dolgában akkor beszélhetünk erről a tévedhetetlenségről, amikor „Isten egész népe szilárdan meg van győződve arról, hogy egy bizonyos tanítás a hit és erkölcs területére tartozik”, hiszen a történelem bizonyítja, hogy még „általánosan elfogadott”, „szilárd meggyőződések” is tévesek lehetnek. (Hogyan lehetne például történetileg különbséget tenni a tridentini zsinat idejében a — helyesen értelmezett — eredeti bűnr vonatkozó hitbéli konszenzus és a monogenizmusra vonatkozó szilárd meggyőződés között.) Ezt azért kell hangsúlyozni, mert a Hans Küng által fölvetett problematikával csak akkor lehet megbirkózni, ha (sok minden egyéb mellett) ezt a kérdést is világosan fölvetjük. Mindenképpen hálások vagyunk azonban azért — így Rahner —, hogy az okmány VI. Pál pápa szavaival megállapítja, hogy az Egyházi Hivatal tanítása „Isten egész népének életéből táplálkozik”, tehát nem egyirányú a forgalom a két nagyságrend között, hanem kölcsönösen feltételezi egymást.

Ennek a fejezetnek a második része a pápában és a püspökökben megtestesülő Egyházi Tanítóhivatal különleges funkcióival foglalkozik. Magától értetődik, hogy a pápa és a püspökök nem csupán „szakértői a katolikus tanításnak”, és az is magától értetődő, hogy a pápának nemcsak az a feladata, hogy egy az egyházban már meglévő egyetértést reprezentáljon. De vajon úgy kell-e az ilyen magától értetődő dolgokat formulázni, hogy azt mondjuk, „egyedül” a hierarchia feladata, hogy az evangéliumot „hitelesen” tanítsa. (G. Philips már a zsinaton óva intett az ilyesféle „egyedül” — formu(á)któl.) Az Egyházi Tanítóhivatal „különleges” feladatát nyilván meghatározhatjuk úgy, hogy az „egyedül” az ő feladata. Az egyházban azonban létezik tárgyi tekintély is, a teológiai tudományé, a karizmatikusoké, akik nélkül a tanítóhivatal „autentikus tanítása” nem létezhet, és

főként nem lehet hatékony, mert hiszen az egyházban minden momentum általánosan kölcsönösen feltételezi egymást. Az az „értékes segítség”, amelyről majd az ötödik fejezetben kijelentik, hogy azt a teológusok nyújtják a tanítóhivatalnak, történetileg és teológiailag is elengedhetetlen segítség, amely a tanítóhivatal különleges funkciójának méltóságát semmiképp sem csorbítja.

A tanítóhivatal tévedhetetlensége

A harmadik fejezet egészen röviden megismétli a „tévedhetetlenség karizmájáról” szóló hagyományos tanítást. Az I. vatikáni zsinatnak idevágó definícióját meg sem kísérli igazolni. Persze itt lehetne utalni az okmány zárónyilatkozatának első fejezetére, ahol utalnak arra, hogy ilyesmi nem is állt a szövegezők szándékában. Ha azonban nem olyan hittételtől van szó, amely egy zsinatnak vagy valamilyen pápai definíciónak formális tekintélyével igazolható, hanem éppen magának a zsinatoknak és a pápáknak a formális tekintélyéről, akkor ennek a tanításnak ellentétével, kétségbevonóival vagy interpretációival szemben többet kellene tenni, mint ezeknek a tekintélyeknek önmagukról szóló kijelentéseit idézni, annál is inkább, mert manapság nemcsak a pápa tévedhetetlen tekintélyét, amelyet az I. vatikáni zsinat tanított, hanem maguknak a zsinatoknak ilyen tekintélyt is vitatják vagy korlátozzák. A két vatikáni zsinat tanításainak megerősítésére egy ilyen fejezet nem nyújt nagy segítséget, már csak azért sem, mert hiszen olyan intézménytől származik, amely a pápánál és a zsinatnál kisebb tekintélyt képvisel.

És itt egy olyan kérdéshez jutottunk el, amelyre az Egyházi Hivatal tudatában még nem fogalmazódott meg egyértelmű válasz. Hogy józanul és becsületesen megmondjuk: a római hatóságok nyilvánvalóan abból a feltételezésből indulnak ki, hogy nekik csak a maguk formális tekintélyére hivatkozva kell a helyes tanítást adniuk és helyes rendelkezéseket hozniuk, és ezzel a feladatukat el is végezték. Még mindig feltételezik ugyanis, hogy egy magától értetődően engedelmes nyájjal van dolguk. Ma azonban sokkal inkább, mint régen, gondoskodniuk kellene arról, hogy ne csak igazuk legyen, hanem igazat is adjanak nekik; tekintélyüket e'evennebben kellene a keresztyén hit közepontjába állítani és a megnyerés szándékával kellene a hívekhez közeled-

niök, nem tételezve eleve föl, hogy a hívek a római Hivatal és a püspökök tekintélyéről már pusztán azért meg vannak győződve, mert a katolikus egyházban akarnak élni. Amikor egy alkalommal — írja Rahner — ezt megemlítettem egy római teológusnak, akinek mint a Hittani Kongregáció konzultorának nyilván tevékeny szerepe volt ennek az okmánynak megfogalmazásában, azt mondotta, hogy az ilyen dolgok a teológusokra és a hithirdetők-re tartoznak, nem magára a tanítóhivatalra. Hát persze, hogy vannak a teológusoknak olyan feladataik, amelyeket a tanítóhivatal nem vehet le a vállukról, és ne is vegyen le. Ez azonban nem menti fel a tanítóhivatalt a kötelesség alól, hogy ne elégedjék meg a régi formulák ismételtetésével, hanem korszerűen igyekezzék előadni azokat.

Van aztán ennek a fejezetnek még egy figyelemreméltó mondata, amely szerint az Egyházi Tanítóhivatalnak „alkalmas módszerek” segítségével kell megbizonyosodnia arról, hogy tanítása valóban megfelel az isteni kinyilatkoztatásnak. Hiszen amikor egy ilyen feladat előtt áll, nem részesül „új kinyilatkoztatásban”. Nagyon jó ezt hangsúlyozni, a hiba csak az, hogy „még mindig teljes homály fedi az ilyen tanítóhivatali ítéletek és tanításbeli döntések létrejöttének struktúráját és módjait, és így az átlagos keresztényben és teológusban könnyen keletkezik az a benyomás, hogy Rómában be nem vallottan abban a meggyőződésben élnek, hogy ilyen új kinyilatkoztatással dolgozhatnak”. Nem csoda, hogy mindez ingerültséget vált ki a tanítóhivattal szemben. És a tanítóhivatalnak éppen azért, hogy tekintélyét hatékonyabbá tegye, kellene a döntés meghozatalát megelőző és ebben az okmányban is szükségesnek mondott folyamatot átlátszóbbá tennie. (A *Humanae Vitae* esetében a pápai teológus vagy püspöki bizottság kiküldésével kísérlet történt erre, de a döntést aztán a bizottságok figyelmen kívül hagyásával hozták meg. Pedig már a nagy egyháztanító, Be'armin is nyomatékosan óva intett az ilyen eljárástól.)

Küng tételei

A negyedik fejezet figyelmeztet arra, hogy ne gyengítsük az egyház tévedhetetlenségét. Szó szerint így: „A híveknek semmiképp sincs megengedve, hogy az egyháznak csak egy, az igazságban való lényegi megmaradását ismerjék el, ami összeegyeztethető olyan tévedésekkel, amelyek itt-ott az Egyházi Tanító-

hivatal által kötelezően tanított hittételekben vagy az Isten népének hit- és erkölcsi kérdésekben megtevő biztos konszenzusában elszórtan fellelhetők.” Itt egyértelműen Küng tételéről van szó. Nem mondhatjuk minden további nélkül, hogy Küng alaptételét itt helytelenül adták vissza, tehát, hogy a Hittani Kongregációnak az a szándéka, hogy Küng tanítását vegye célba, egyáltalán nem volt találó. Másrészt viszont a dogmák és az eretnkségek története megmutatja, hogy teológiai kérdésekben milyen könnyen félreértik egymást az ellenfelek és milyen könnyen előfordul, hogy a látszólag azonos formulázások mögött mennyire más gondolhatnak, míg a látszólag ellentmondó és egymást kizáró tételek lényegében ugyanazt a dolgot mondhatják. Nem ezeknek a soroknak a feladata, hogy megállapítsa, vajon nem csak látszólagos ellentétéről van-e szó Küng és a Hittani Kongregáció között. Ebben a kérdésben elsősorban Küngnek kellene nyilatkoznia. Mindenesetre én magam félre nem érthetően és több ízben is ellent mondtam Küngnek és válaszában nem hivatkozott arra, hogy esetleg nem értettem helyesen és nem az ő igazi véleményével szállok vitába. Mégis, úgy érzem, óvatosan kell eljárni ezeknek a tételeknek értelmezésénél. Az okmány tanítása is az igazság lényegéről és a dogmák tévedhetetlenségéről annyira árnyalt és bonyolult, olyan sok további problémát vet fel, hogy semmiképpen sem vagyok egyértelműen meggyőződve arról, hogy Küng a „tévedésen”, amelyet dogmák esetében is lehetségesnek tart, valóban és biztosan valami mást ért, mint az Egyházi Tanítóhivatal által kibocsátott kötelező tételek ama tökéletlenségét, amelyet ez az okmány is kifejezetten elismer.

Hozzájön még ehhez, hogy sem Küng, — mint azt vele kapcsolatban már említettem is —, sem a Hittani Kongregáció okmánya nem mondja meg egyértelműen, hogy a teológia területén mi tekintendő téves tételnek és hogyan határozható el az az olyan tételektől, amelyeknek történetiségét és tökéletlenségét ez az okmány még ott is elismeri, ahol dogmákról van szó. Az ilyen bizonytalanság mellett, amelybe az egyes teológus ezekben a kérdésekben kerül, esetleg azt is mondhatnánk, hogy Küng egy érthető, hivatalos nyelvhasználati szabály ellen vét, amikor „tévedésnek” nevezi azt is, amit az egyház szóhasználatában egy teológiai tétel történeti és emberi tökéletlenségének kellene nevez-

ni. Megkérdézhetnénk Küngöt, szükséges volt-e ez a vétség a hivatalos nyelvhasználat ellen, amikor az egyébként valóban nagyon problematikus római kurializmus és centralizmus ellen vette fel a küzdelmet, valamint azzal a Rómában kétségkívül meglévő hajlandósággal, hogy „olyan tételeket, amelyek bár illetékes tanítások, de nem, dogmák, hallgatólag, de nagyon hatékonyan a tévedhetetlen tanítóhivatal dicsfényével vegyenek körül és eltusoljanak olyan tévedéseket, amelyeket az utolsó 150 év alatt a római tanítóhivatal elkövetett, amint azt a német püspöki kar nyilatkozata becsülettel el is ismerte”.

A dogmatikus formulázások történetisége

Az ötödik fejezet az egész okmány legbecesebb része: első felében a hitről szóló kijelentések történelmileg meghatározott voltával foglalkozik. Itt olyan kijelentéseket olvashat a teológus, amelyek a dogmafejlődésről szóló tanítóhivatali megnyilatkozások számára mindaddig idegenek voltak. Mindmáig, lényegében VI. Pál pápáig, bár elismerték a dogmatikus formulázások bizonyos történelmét, nagyjából és egészében mégis úgy festett, mintha a tanítóhivatal csak a korábbi történetet ismerné el, míg mostanra elértük a túlszárnyalhatatlan tetőpontot és további fejlődésről lényegében már nem lehet szó. Az ötödik fejezetnek ebben a részében sok bátor és történetileg hiteles dolog olvasható. Azt, hogy itt sok újat és lényegesen jobbat mondtak, mint bármilyen eddigi tanítóhivatali írásban, azt maga Küng is elismeri. Sajnálatos lenne, bár némileg közelfekvő a feltételezés, ha azt kellene mondanunk, hogy a dogmafejlődésről szóló kijelentéseket éppen a Künggel folyó vita kényszerítette ki. Ez a benyomás nem tagadható teljesen. Mindenesetre azonban, ami itt elhangzott, azt sokkal korábban, a teológia akkori állásának megfelelően már XII. Pius *Humani generis* kezdetű enciklikájában (1950) el lehetett és el kellett volna mondani. Örülünk azonban neki, hogy ez a tanítás legalább most megfogalmazást nyert. Bár ezek a fogalmazások még mindig kissé „retrospektívek” és a jövőbe vetett pillantás nem nagyon határozott, az mégis világos: az okmány elismeri, hogy a dogma és a teológiatörténet ma sem érkezett még el a végéhez, hogy továbbmegy és tovább kell mennie, és hogy a régi dogmáknak előre nem látható további történetük lesz.

Az egyház papsága

A hatodik fejezet teljesen új tárgykörrel foglalkozik: az általános papsággal és a különleges szolgálati papi hivattal. Az embernek az a benyomása, hogy az okmány itt a német ökumenikus egyetemi intézetek nemrégiben megjelent memorandumával fordult szembe, amely fölvetette annak lehetőségét, hogy a különböző egyházak kölcsönösen elismerjék egymás papi hivatalát. Nem mondhatnánk, hogy az okmány ebben a kérdésben nagy haladást, vagy ökumenikus reménységet hozna. Azoknak a teológusoknak és ökumenikusoknak, akiknek ez a fejezet csalódást okozott, mindenesetre figyelembe kell venniük, hogy az okmány maga is kijelenti: a papság szentségi jellegének természetét a teológusok különféleképpen magyarázzák és hogy az eucharisztia ünnepelését fölszenteletlen pap nélkül az okmány csak akkor mondja érvénytelennek, ha azt valaki „önkéntesen” (*proprio ausu*) végzi. A kérdés, hogy mikor áll fenn ez az önkényesség, nyitva marad.

Összegezve az elmondottakat, fölteszi Rahner a kérdést, vajon nem kell-e a teológusnak bizonyos tanácstalanságot beismernie? Vajon miért ne mondhatná meg, hogy számára, még ha az okmány lényegét magára nézve kötelezőnek ismeri is el, mégsem egészen világos, hogy milyen fegyelmi intézkedések várhatók — vagy esetleg éppen nem várhatók — azok ellen, akikkel ez az okmány szembefordul? Miért ne mondhatná meg egy teológus, persze a maga számlájára és a maga kockázatára becsületesen, hogy ez az egész kérdés-komplexum, amelyről itt szó van, számára még nem tűnik annyira tisztázottnak, hogy az gyakorlati következtetések levonását lehetővé tenné? Miért ne lehetne az a véleménye, hogy az ötödik fejezet első részének megfelelően, egy további teológiai tisztázási folyamat keretében, sok mindent meg kell még oldani és újra formulázni, hogy a régi formulák, amelyeket egy teológus nem tagadhat, a mai szellemi helyzetben és a dogmatörténet mai állása mellett is érthetők és asszimilálhatóak legyenek? Lehet-e az a vélemény az embernek, hogy az egyház, az egyház tanítása és a tanítóhivatali tekintély szempontjából kevésbé hasznos, ha egy pusztán formai jellegű engedelmisségi nyilatkozatot követelnének vagy kényszerítenének ki, ami ugyanakkor a szakkérdéseket mind nyitva hagyná? Másrészt viszont:

sükség van-e rá, hogy az olyan teológusok, mint Hans Küng is ugyanúgy félreértve a teológiai helyzetet, mint a fegyelmi intézkedésekkel fenyegető másik oldal, olyan (legalábbis szóbelileg) éles szembenállással adják elő saját álláspontjukat, mintha ennek a saját álláspontnak a helyességével kapcsolatban semmiféle kétség sem merülne föl?

Nekem mindig úgy tűnik, hogy eddig a két fél egyike sem mondta meg pontosan, mit ért „tévedésen” a dogmatikus tételekben. És ezért gondolom, hogy nem kell mindenképpen a vitát most befejezni. Ha az egyik oldalon megértés mutatkozik a teológia nehézségeivel szemben, a másik oldalon viszont észrevehető tisztelet az Egyházi Tanítóhivatal iránt, akkor — úgy érzem — az egyháznak nem lesz kárára a nézetek további szembeállításai.

Mindazt, amit Karl Rahner nagy felősségérzettel és a tőle megszokott árnyaltsággal kifejtett, szókimondóbban fogalmazza meg Walter Kasper, tübingeni teológiai professzor, amikor megállapítja, hogy korunknak egyik nagy és az egyházi kereteket jóval túllépő problémája, hogy milyen viszonyt kellene teremteni a tekintély és a szabadság között. A kérdés, hogy a tekintély hogyan biztosíthatja az evangélium által tanúsított szabadságot konkrétan kötelező és ugyanakkor az emberi szabadságot tiszteletben tartó módon, az minden nagy egyházban, bármilyen hitvallást valljon is, szorongatóan vetődik fel.

A teológia szabadságának problémája foglalkoztatja a már fentebb említett — és időközben tragikusan elhunyt — Otto Mauert, aki a *Wort und Wahrheit*-ben írott kommentárjában a többiek között ezeket írja:

Meg lehet érteni egy római kongregáció aggodalmát, amelynek az a feladata, hogy a hitet „védelmezze”, vagyis megőrizze a hagyományt (ami egyébként nemcsak a Kúriának, hanem minden valódi teológiának is feladata). Felvetődik azonban a kérdés, vajon a hit elsődlegesen valóban a „tanítóhivatal” tekintélyére támaszkodik-e, tehát azért hisznek-e a hívek, mert egy (tévedhetetlen) egyházi tekintély így intézkedik és a hit igaz voltát garantálja? Vajon a „nem-hívó” azért fogadja-e el a hit tartalmát, „a keresztről szóló üzenetet”, mert egy egyházi tekintély nyilvánítja ki, vagy inkább azért, mert ez az üzenet egész létét megragadja, megvilágítja és megrázza? Az üzenet igazsága

meggyőzően beszél önmagáról, semmiféle tekintély nem teheti „igazabbá”, vagyis meggyőzőbbé, lenyűgözőbbé. Az evangéliumban közvetlenül jelenik meg az, amiről éppen ez az evangélium mondja „láttuk az Ő dicsőségét, mint az Atya Egyszülöttének dicsőségét, ki tele volt malaszttal és igazsággal” (Ján 1,14). Vajon a túlzottan nyomatékos hivatkozás a tévedhetetlenségre nem kelti-e azt a benyomást, hogy a keresztények hitének csupán és főként a „tanítóhivatal” tekintélyi, fegyelmi döntésén kellene alapulnia és nem az „igazság szellemén”, amely a kérügmából magából szól. Nem válthatja-e ki ez a kívülállóból azt a gyanút, hogy a hierarchia fő feladatának a hívek hite fölötti uralkodást tekintti? A gyanakvás, hogy az egyházban két osztály van (hierarchia — alattvalók; tanító — tanuló egyház) ugyanúgy megerősítést nyer ebben a folyamatban, mint az a gyanú, hogy a hierarchia (és nem az egész egyház, mint olyan) tévedhetetlenségéről szóló dogmának elsődlegesen ideológiai jellege van (a hierarchikus előjogok biztosítása érdekében)...

A vatikáni okmány címzettjei lényegében a kortársi teológusok. Az ő előkészítő munkájukból az irat hasznosított egy-két dolgot. Mégis: a voltaképeni (és már régen esedékes) párbeszéd a teológusokkal nem jött létre, mert az okmány azon a differenciálatlan tételel alapul, hogy a teológusok „alárendeltjei” a tanítóhivatalnak. A teológia azonban karizma, amelyet nem a hierarchia adományoz, és ezért egy olyan egyházi funkció, amelyet nem megbízásból gyakorolnak (kivéve azt az esetet, amikor a teológusok *missio canonica* révén hivatalos egyházi megbízatást kapnak a tanításra). A teológus (akit leginkább a szentpáli didaszkalókkal, az őskeresztény közösségek „tanítóival” lehetne összehasonlítani) elsődlegesen a „kinyilatkoztatás” értelmezője és nem az ezt a kinyilatkoztatást értelmező egyházi hagyományé (amelyhez a zsinatok dogmatikus formulázásai hozzátartoznak). Ezen a síkon a vatikáni „nyilatkozat” nem a teológiával vitatkozik: érvelésében kizárólag egyházi dokumentumokra támaszkodik és nem a szentírásra, amely pedig a „tanítóhivatal” számára is norma; a jelenkor egyházi tételei nem támaszthatók alá a múlt ilyen tételeivel, hacsak meg nem elégszünk a tanítás folytonosságának bizonyításával (aminek persze szintén megvan a maga jelentősége).

A tanítóhivatal sem állítja, hogy új „kinyilatkoztatások”-ban részesült. Az ünnepélyes enunciaciókat tehát a teológusok munkája előzi mindig meg. A valódi teológia karizmatikus jellege persze nem jelemti megint azt, hogy tévedhetetlenül tud valamit kijelenteni, de jeleníti mindenképpen a teológiának és a hivatalnak társas, partner viszonyát. A teológia feladata semmiképp sem merül ki abban, hogy a tanítóhivatali enunciaciókat dokumentálja; a hitbeli felismerések haladása elsődlegesen a teológusok kutató és gondolkodó munkájának, írásbeli közleményeiknek köszönhető. Az egyház hitének megformulázásai nem hullanak le orákulumszerűen vagy csodásan az égből: ezek egy tudományos módszerekkel dolgozó intenzív munka fáradságosan előállított termékei; a tudomány viszont (és a teológia mindig is igényelte, hogy legalább is valamilyen tekintetben és valamilyen mértékben tudománynak tekintessék), nem fogadhatja el a hatalmi befolyásolást, nem ismeri az előre gyártott és előírt eredményeket, vállalja eredményeinek mindenfajta racionális bírálatát és ugyanakkor a maga számára is megköveteli a kritika jogát! A tudomány mint racionális (nem racionalista) folyamat mindezekből következően magá-

ban foglalja a teológiai nézetek deideologizálásának funkcióját is, az áthagyományozott elképzelések mítoszstalanítását és a tényleges (elkipásztori) igehirdetés állandó ellenőrzését, éspedig nem úgy, hogy azt az ortodoxia szempontjából vizsgálja meg, hanem abból a szempontból, hogy a prédikált és tanított szó józan ésszel képviselhető-e a „kintiek” számára. A teológia nem ismerhet *a priori* tekintélyt, nem is igényel ilyet magának, tekintélye kizárólag az érvein és gondolatain alapul és a képességen, hogy megoldja a fölmerülő problémákat. Egy absztrakt tanítóhivatal teológiai előkészítő munka nélkül gyakorlatilag lehetetlen. (Nem egyesíthet magában valamennyi karizmat.) A hitformulák zsinati rögzítése soha nem történt meg teológusok közreműködése nélkül. Volt-e valaha olyan pápai körirat, amit teológusok (gyakran nagyon messzemenő) közreműködése nélkül szövegeztek meg?

A *Mysterium Ecclesiae* sajnos nem oldotta meg a teológia és a tanítóhivatal közötti konfliktust... de azért semmi sem végleges, az ajtók nem csapódtak be, a párbeszéd tovább folyik — fejezte be hatyúdalának számító írását Otto Mauer.

DOROMBY KÁROLY

PAPP GYULA VERSEI

Őszi délután

Már nem veritékeznek a Nap,
ködöl, ködlünk. Faüszatatók
lassúsága komolykodik...
az elmaradtak gyásza,
békés meghasonlottság gaza,
kórók futamodása a kert alatt;
almák ütdése rohad
mifelénk kissé, de béke van —

a leggyönyörűbb délutánok
kelyhéből mézet iszunk még,
s füstös, kormosodó ég alatt
elvágyódunk a szeretet
konok, egyértelmű ajtaja felé —
fogódzani utolsó kilincsbe...
mert sejtések sejdítenek, szikkadt
gyümölcsösünkben örömek
s mélyértelmű bánatok gyülekeznek...

de nem hallik panasz sehonnan —
markunk érces erővel markol
az egyetlen esélybe:
győzni e roppant, színes betelést,

Estefelé

Az égen sárga vászonként lebeg
a fény s már fércze foszladoz:
sötétedik; a fák közt lengeteg,
törékeny esti szél lapoz.

Ülj vesztég; nézd a tóduló, sima
bolyhokban áramló világ
megfészkel s szó az orgonák lila
bolyáiban harmóniát...

Honnan jövők

Honnan jövők ilyen kifosztva?
Az ünneptelen napok daróca
szurdossa bőröm hamvát.
Hétköznapjaim örömet
és mindenféle örömet
elfeledtem —

A tarlók gyásza lehet ilyen
s a vándor drótosok kiáltásai.

KUTAS KÁLMÁN VERSEI

Tisztán látok

Közelbe nézve, im, látóerőmet
már fogyni érzem, és tisztábban látom:
mi messze van. Múlóban ifjúságom.
A távolok tág horizonttá nőnek.

Jelennél az, mi volt, s mi lesz: a messze
tisztábban látszik. Óriás arányhoz
szokik a szem, s a lélek egyre szálldos
múlton s jövőn túl titkokat keresve.

Majd visszatér rejtelmes-önmagához.
Időt sem érez már, ragyog magányos
fénnel, amely komor és átható.

Magába nézve Téged lát a lelkem
és egybeolvad veled: véghetetlen
Világlélek, te szent, örök Való.

Búcsúlevél

Kérded: hogy' élek? Tudd meg jó Barátom:
Minduntalan bős hegynék ütközöm.
Isten-szem néz rám lángoló sugárban —
Jéghegy vesz körül: szívtelen közöny.

Tengerszem-mély tavak a szempillákon —
Ritkul a fény. Tört sugár az öröm —
Múlt bűnök árnyát felborongni látom.
Szennyes a bú. Hol tiszta még a könny?

Vérrel lepett a golgotai lábnyom —
Vészjósló üstökös húz a határon —
Az Eszme meddő — mindhiába jön —

A „Jelenések” legfőbb olvasmányom,
zord vízióit rámlabogni látom...
De Ég Veled! — Messzebbre költözöm,

Ő jön

Kire világít ez a gyertyaláng?
Ez új évben ki jön s köszönt reánk?
Világ útján csöndben s bizton halad.
Megáll. Kopog: Nyúlj fel te zárt lakat!
Ő jön: az Úr.

Elég tiszta az én szívetthonom?
Házam? Életem? Én belévonom.
S míg létem gyökeréig remegek
Szívem kitárom: mindent felfedek.
Ő jön: Bírám.

Önélküle életem mit sem ér —
Vele — ujjongok, lelkem újra él
s a fénye felcsap, égig magasul:
felismerem, hogy ő — ő, Ő az Úr,
ki üdvözít.

(Egy német egyházi vers nyomán.)

PABLO CASALS HALÁLÁRA

Szemüveges kis ember volt. Egyetlen fegyvere a cselló csodálatosan zengő hangja s a zene szárnyalása. Azon kevesek közé tartozott, akik profilt, tartást adtak századunknak. Jelenlétével szüntelen figyelmeztetett az ember felelősségére.

Amikor hazájában Franco diktatúrája jutott hatalomra, egy kis faluba emigrált a Pireneusokba. Prades neve azóta fogalommal vált.

Nem mozdult onnan a második világháború befejezése után sem. Távolléte és hallgatása tiltakozás volt a világban még ma is tapasztalható elnyomás és erőszakosság ellen. Mert amint nem is egyszer mondta: „A művész élete elválaszthatatlan eszményeitől”.

És Prades lett otthona azoknak a fesztiváloknak is, melyeket rendszeresen ő vezényelt. A zenei világ tisztelőadása volt ez a félrevonult Mester előtt.

Sosem bízott a szavakban. Érezte, tudta, hogy az emberiségnek nagy tettek példájára van szüksége, hogy a jót válassza. A zene volt a meggyőző eszköze, ezzel igyekezett kifejezni a béke és a testvériség eszményét. Tíz éve készült el *El Pessebre* (A jászol) című oratóriumával, melyet személyesen vezényelt a világ nagy metropolisáiban, személyes békehadjárata egyes állomásain. „Ahová csak mentem — írja —, az emberek ugyanúgy éheztek a békére és ugyanúgy vágyódtak, hogy embertársaikhoz csatlakozva részt vegyenek az emberi boldogságnak szentelt világ építésében.”

1963-ban egy felejthetetlen ENSZ-koncerten vezényelte *A jászolt*. A hangversenyen beszédet mondott. Élete ars poeticáját fogalmazta meg e szavakkal: „Legyen a zene, ez a csodálatos univerzális nyelv az emberek közötti kapcsolatok egyik forrása. Ismét arra kérem zenésztársaimat az egész világon, állítsák tiszta művésztüket az emberiség szolgálatába, hogy általa testvéri kötelék fűzze össze az embereket. Kövessünk el mindent valamennyien, hogy ez az ideál teljes fényében megvalósulhasson.”

1967-ben a Genfben tartott „Pacem in terris” találkozó résztvevőihöz nyílt levelet intézett. „Mély jelentőségűnek tartom — írja —, hogy az Önök találkozója, a *Pacem in terris*, XXIII. János pápa nemes enciklikájából, indul ki, amelyben a pápa oly ékesszólóan és fényesen hívta föl a békére és az együttélésre a különböző ideológiák követőit és a világ nemzeteit. Hogyan is lehetne másként béke ezen a mi agyongyötört földünkön? És ha nincs béke, mi marad meg a földből az atomkorszakban?”

Politikus volt? Nem, a huszadik század végtelenül egyszerű embere volt, aki épp emberségével vált igazán naggyá és példaszerűvé. Művészetét lemezek sokasága őrzi. Bizonyára századok múlva is úgy emlegetik majd kedves barátjával, Albert Schweitzterrel együtt, mint egy korszak legnagyobb zenészét. Pedig számára — számukra — sosem a zene volt a legfontosabb. „...az igazságért és a háború ellen csak két fegyverrel küzdöttem — írja már idézett nyílt levelében —, csellómmal és karmesteri pálcámmal, és ha nem is lehetek együtt Önökkel, zeném szeretetéről és békéről szól helyettem.”

Amit kapott, az elhivatottságot és tehetséget, a legnemesebb célok érdekében kamatoztatta. Olyan szerencsés ember volt, hogy megsokszorozhatta talentumait, s másoknak is bőven adhatott belőlük.

„Öröm és bánat” — ezt a címet adta magyarul is megjelent emlékezőkötetének. Őt magát nyilván sokkal több bánat érte, mint öröm. Még az a kívánsága sem teljeshetett, hogy életében meglássa „szeretett szülőházáját”. De hangszerevel, emberségével, példájával végtelenül sok örömet szerzett mindenütt.

Élete jelkép volt, s a halála is jelképesse változott, mert mintha a történelem is tisztelgett volna a béke nagy harcosa előtt. 1973. október 22-én, amikor 97 éves korában meghalt, elhallgattak a fegyverek a Közel-Keleten.

(r. l.)

KÖNYVEK KÖZÖTT

A nagy mű tételei (Weöres Sándor szimfóniái)

Kevesen indultak költői pályájukon olyan teljesnek látszó fegyverzetben, mint a fiatal Weöres Sándor. Azok közé a kivételesek közé tartozott, akik előbb ismerték meg a mesterség titkait, mint magát a témát adó, folyton változó életet. Első kötetét, a *Hideg van-t* ismertetve írta Illyés Gyula: „A költészet területén jól tájékozódik, csupán az életben tájékoztatlan még”. Csupa váratlan meglepetés, kiszámíthatatlan rögtönzés, villanó ötlet, játszi szókapcsolás jellemezte a tüneményes pályakezdést, melynek ígéretére még a szigorú Babits is felfigyelt, amikor Weöres „nemzedékének” első vállalkozásáról, a Vajda János Társaság alkalmi antológiájáról írva egyedül az ő „változatosságát” érezte biztatónak.

Valóban: Weöres Sándor költészetét kezdettől máig jellemzi a Véletlen jelenléte. Hogy ez tudatosan megszervezett Véletlen? Hogy a költő számára voltaképp egy-két alapigazság következetes megvalósítása a lényeg, a többi csak alkalom, rögtönzés? — ez mind jelzi lírájának tüneményes változatosságát, s ugyanakkor a legmélyebb emberi értékek következetes védelmét. „Egyetlen parancs van, a többi csak tanács — írja *A teljesség felé* ars poeticának is érvényes gondolatai között —: igyekezz úgy érezni, gondolkozni, cselekedni, hogy mindennek javára legyen. Egyetlen ismeret van, a többi csak toldás: Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra”. Költészete tulajdonképpen egy-egy lépés — fölfelé, és lefelé, „a meztelen lélek” birodalmában — ezen a „létrán”, s mert nem is egyszer hangsúlyozza, hogy a tér maga is végtelen, de „egy gondolattól a másikig végtelenül hosszabb az út, mint csillagtól csillagig”, épp ezért ez a költői felfedező út tele van váratlan fordulatokkal, addig ismeretlen összefüggések és tények megragadásának és kifejezésének képességével és adottságával. Már az *Első szimfónia*, melyben költői indulásának első lépéseit összegzi, jelzi e kimeríthetetlen gazdagságot. A Négy évszak szintén a végtelenbe utaló alcímét viselő versek közül az első, a *Jubilus* ugyanannak a nemzedéki hangnak egyik változata, melyet Radnótitól Jékelyig oly sokszerűen csendítettek meg az akkori fiatalok, de amely e sokszerűségében voltaképp egy életérzést képviselt: az ellenséges világból való kiszakadásnak a vágyát. Látszólag ugyanebbe az ihletkörbe tartozik a szimfónia „lassú tétele”, a *Himnusz a naphoz* is, ebben azonban már megvilan valami játszi erotika is — mely annyira jellemzőjévé válik majd Weöres költészetének —, a tétel végén pedig az élet és az elmúlás ellentétét csodálatosan kifejező, játékos és mégis balladai mélységű és titokzatosságú képből így fejezi ki:

*Pondró ébred zöld ereken,
görnyedt ember bottal megyen,
csontváz kattog fönn a hegyen.*

*Lompos farkú szél csatangol,
por-gubát varr, ágat hangol.
Tej csordul a nagyharangból.*

Szentkuthy Miklós, akl alkata rokonsága szerint is Weöres egyik legjobb értelme, kitűnő tanulmányában sokat ír arról, hogy a költő számára a legkisebb apróság épp oly jellemző és hiteles valóság-anyag, mint a legnagyobb összefüggések. Innen az a magától értetődő természetességgel gyakorolt szokása, hogy filozófiai sugallatát is szívesen megszakítja egy villanás, egy játszi rögtönzés leírásának kedvéért, vagy egyszerűen azért, hogy a táncos lüktetésű forma szárnyain fellebbenjen a valóság tartó kötelekeitől elszakadva a való világ fölé, s új perspektívából rajzolja meg a világot, mely így más arcát, új összefüggéseit mutatja, mint a *Valse triste* egyik ilyen „közbevetésében”:

*Ködben a templom dombja,
villog a torony gombja,
gyors záporok sötéten,
szaladnak át a réten.*

*Elhull a nyári ének,
elbújnak már a vének,
hűvös az árny, az este,
csörög a cserje teste.*

A fiatal Weöresnek saját világa volt, melyet tetszése szerint népesített be a valóság tárgyival vagy képzelete sugallataival. Már indulásakor teremtő költő volt. Nem véletlenül írta épp az *Első szimfónia* idején hódoló „levelét” Füst Milánnak, a XX. századi magyar költészet egyik legnagyobb „teremtő”-jének. S nem véletlen az sem, hogy szinte komázik a halállal. A *Haláltánc* félelmetes balladaiságát

a humor szintjére fokozza a vissza-visszatérő „öreg csont / ifjú csont / rajta-rajta-rajta” felkiáltás, mely mintha a gyermekmondókákból került volna a költeménybe, s a látomásnak ellentmond a játsszi forma is.

Valóban „friss útjegyzetek” voltak ezek az első versek, híradások „az elvesztett paradicsomról”, mint Illyés Gyula írta. De Weöres nem elégedett meg a jeladással. Második szimfóniájának bevezető versében, az *Ének a teremtésről*-ben a maga költő eszközeivel megpróbálja visszaidézni azt a korszakot, „amikor Isten a világot szülte, / s a mindenség az ujjára fagyott”. Rendkívül fontos ez a költemény, mert Weöres, világképének egyik legdöntőbb jellegzetességét, az örök körforgást fogalmazza meg benne, s úgy, hogy ez az alapvetően „embertelennek” hitt és vádolt lírikus voltaképp az „örök szeretet” apologetájává válik:

*S hogy fény legyen itt lenn,
ha a Hold kiapadt:
kigyújtotta Isten
a csillagokat.*

*Nem-változók, aprók, kemények:
örök szeretetről beszélnek.
S ha burkot vonnak az égre a rémek:
eltűnnek, aztán megint visszatérnek.*

Erről a „megint visszatérő csillag”-ról szól a Második szimfónia páratlanul szép verse, az *Ábrahám áldozása*, s erről a népdalok egyszerűségét idéző *Mária siralma* is. Mert a költő számára ekkor már szűk lett a világ, s jelképes létrájával olyan magasra — és annyira a mélybe — szállt, hogy a legnagyobb és a legjelentékenyebb titkok közelébe férközött. Látni vélte a paradicsomian idilli tájakat az *Újszövetségi apokrif levélben*. Láttá a Szeretet és a Jóság szobrai. Láttá az örök érvényű feliratokat, a kőtáblákat. Láttá, s meg is tapintotta mindegyiket. Talán ő is ott volt a remült tömegben, mikor Mózes összetörte őket, de titokban felemelt egy darabot, s most megpróbálja kiteljesíteni a félbemaradt szöveget... Hatalmas — és alighanem reménytelen — munkája közben sokszor megkísérti a vágy, hogy elmeneküljön az emberek közeléből, hogy kiszakadjon a megromlott világból. A *Harmadik szimfónia*, amely voltaképp a szeretethiány és a szeretet nélküliség kifejeződése, bizonyítja, hogy mégsem tud emberek nélkül, az emberi élet áramából kilépve élni. A *Naplójegyzetben* mégis ezt írja (bizonyítva lírájának kiszámíthatatlanul vibráló változatosságát):

*É vers szerzője olyan vágyna lenni,
kit földi öröm sosem melegít,*

*kinek másokra nincs szüksége semmi,
s mert vágytalan, hát másokon segít.*

Kiszáradt, reménytelen világot idéz a Harmadik szimfónia. „Jégszirmos hegyeket” és „csatakos völgyeket”. 1943-at írtunk akkor.

Aki figyelmen kívül hagyja Weöres szándékát, vagy nem hisz annak lehetőségében, hogy valaki a végtelenbe feszítheti lelke lajtorjáját, eleve kiszámítottnak, túlságosan is racionálisnak vélheti ezt a lírát. Takáts Gyula a *Medúzát* ismertette 1944-ben egyebek között így írt — részben Halász Gábornak *A század gyermekei* című tanulmányával polemizálva —: „...költőnk ihletforrása elsősorban értelmi. Mintha a személyes, a testi élmények ihlető varázsa hiányozna ezekből a versekből. Úgy is van, Weöres költői alkata elsősorban értelmi. Az igazi weöresi versek sugárzása azért olyan hűvös és tiszta delejű. Lényegét és forrását keresni az agy hűvös ágbogai között kell, nem pedig a szív ziháló és piros rekeszei között.” Pedig mennyire „személyes” ez a líra minden tudatosságával! És magából kiindulva mennyire a világ egészét igyekszik kifejezni-formálni. A teljesség felé *Tíz lépés* szinte himnikus átfűtöttséggel így vall erről:

*Szórd-szét kincseid — a gazdagság legyél te magad.
Nyúdd szét diszeid — a szépség legyél te magad.
Feledd el mulatságaid — a vígság legyél te magad.
Égesd el könyveid — a bölcsesség legyél te magad.
Pazarold el izmaid — az erő legyél te magad.
Oltsd ki lángjaid — a szerelem legyél te magad.
Üzd el szájalmaid — a jóság legyél te magad.
Düld fel hiedelmeid — a hit legyél te magad.
Törd át gátjaid — a világ legyél te magad.
Vedd egybe életed-halálad — a teljesség legyél te magad.*

Aki e tíz lépcsőn felhalad, voltaképp végiggondolhatja az emberi élet egész paradoxáját, amit Weöres meglehetősen kiélezetten így fogalmaz még másutt: „A

Föld a hazugság tisztítótüze; itt minden hazug körülöttünk: a tér ál-végtelenje, a dolgok ál-valósága, önmagunk ál-sokasága." Végig kell gondolnia mindenkinek a feladatok és az egyéni adottságok ellentmondását. Weöres úgy próbálja sokszorozni magát, hogy különböző álarcokat vesz fel, alakváltozatokban jelenik meg. Ennek egyik első próbája a *Negyedik szimfónia*, melynek alcíme: „Hódolat Arany Jánosnak”, de nem egyszerűen a kései utód köteles hódolatát fejezi ki, hanem a lírai beleélésnek, a lírikus alakváltásának ritka példája; a maga módján a *Psyché* előlegezése. Persze Weöres itt, ebben a szerencsés kísérletben sem lesz hűtlen önmagához. A „bajnok”-ról írva, Arany János modorában szólva voltaképp a maga legsajátabb filozófiáját fejtí ki, amikor a „lélek tiszta kedvét” is teljes értékű valóságnak nevezi:

*Buborék-alakok gyülekezve kelnek,
habjai a benső, álomi tengernek,
játszva szelíd szüzet, daliát, vad rémet,
hajdanként mutatván, mit nem ád az élet.
Alattuk a mélység végtelen örvénye,
horpad a homályba, fodrosul a fénybe,
testtelen imbolygás tág úrben lebegve,
valóbb a valónál: lélek tiszta kedve.*

Racionalizmus és irracionálizmus, aranyjánosi megfogalmazásban: a „való” és annak „égi mása” egyesül itt a költői képzetben. Az ösztön és az intuíció tör a felszínre, ahogy Weöres írja *Vázlat a modern művészetről* című tanulmányában: „Az irracionálizmus (tehát nem az antiracionálizmus, hanem az irracionális tényezők iránti kutatóhajlam) a jelenkori tudomány és művészet egész frontján szembevetű. A matematika, fizika és a filozófia gyalogjáró korszaka után megint a lét és érvény nagy ellentmondásai felé röpíti kutató kedvét...” Több ízben is hangsúlyozza, hogy az irracionálizmus nem a ráció ellenességét jelenti. Voltaképp ezzel a kötetlen, szenvedélyes kutatással, világ- és mítoszteremtéssel tudja megszervezni versében a totális szabadságot, melyet a huszadik század művészete oly sok formában kutatott. Szentkuthy Miklós már idézett tanulmányában így érez rá erre: „Weöres az egyetlen, mai lírikusaink közül, aki méltó rokona az új angol nemzedéknek, (itt elsősorban Audenre és Dylan Thomasra gondolok): ti. azokra is az a végtelen szabadság a jellemző, amellyel természet, lélek, filozófia és jazzband világában röpködnek, látszólag hisztériás káoszban — lényegében pedig: reálisabbá, szabadabbá és összefüggőbbé teszik világunkat.” Mintha Reverdy szellemes paradoxona ismétlődne itt: „A költészet abban van, ami nincs. Ami hiányzik. Amiről szeretnénk, ha lenne. Annak folytán van bennünk, ami nem vagyunk. Ahol lenni szeretnénk, és ahol nem vagyunk.” Ezt a „vagyott” valóságot így építi égiszerű torony formájában — és ez megint visszaul a költészet archetipusaig — Weöres Sándor a *Negyedik szimfóniában*:

*Alszik az ősz bajnok, piheg, mint a gyermek,
álmának habjai zengőn feleselnek
és palota épül a puszta beszédből,
ráfészkel a nappény, tornya égig ér föl...*

A kezdetekig, a káoszból való teremtés pillanatáig sok Weöres-vers ás vissza. Az *Ötödik szimfónia* tovasuhanó „kristály-hölgye” alighanem költői lelemény. De amit énekel, az egyszerre lehetne ősi altatódal, vagy a legmodernebb szürrealista vízió:

*„Indulj, Göncöl, csengős rúddal,
szérűmön ó-év, kertemen új-nyár,
sok kicsi vendégem megüli a csoda-fát,
tűkröm sugarából fakad a kéklő hajnali zápor,
átlíbeg a tornyaimon,
át, meg át, meg át...”*

S mert teremtő költő, világa építő köveit sokan mások is hasznosítják a maguk költői várának építése közben. Ami nála kissé részletesebb, minden ízében meg-

világított, az az utána következő nemzedék kezében szinte csontig meztelenedik le. De a weöresi kezdeményt így is tetten lehet érni. Az ízek, a szavak, a képek árulkodnak. Milyen jellemző, és mily sok változatban tér vissza Az álmok alábbi képe:

*Téren, időn át
bújj, bújj hozzám:
pártos, vad szívünk gyökere közös a földben.
Közös, ami vár ránk.
Gondold: füstben jársz. Szemedet bekötötték.
Megcsap a fáklya-meleg, míg kézenfogva vezetnek.
S majd ha nem félsz,
tenmagad áldozod:
szemkendőd iva magára tépi a lángot!
Ó ha meglátod vérszínű palástod!*

Magát a képet a következő nemzedék már feleslegesnek érezné, s mint régi sallangot vetné el a klasszikus metrumot is. De a „felvezetés” pillanata, az önfeláldozás csodálatos gesztusa érintetlenül él tovább az ő lírájukban is. Mert végeredményben Weöres adta meg számukra a felismerést:

*Mélyén a ködös áradatnak
ütem bodrai rejlenek
görcsös útnak rangot adnak.*

Önvalomásnak is elfogadhatjuk e néhány sort. A rejtőző, álarcok mögé menekvő költő egy oldott pillanatában mégis kezünkbe adja énje és költészete megfejtésének kulcsát, amikor a rendezetlenség és a káosz felszíni látványa alatt megvillantja a harmónia és a rend képét. S ha a *Hatodik szimfónia* kara a „didergő lélek” szomorú látomását vetíti is elénk, *Az állandó a változóban* csodálatos képsora az egzisztenciális kivetettségen győzedelmeskedő, azon túlemlelkedni tudó és akaró emberi lélek és környezet víziója:

*Mélyebben, mint a gond fészke szívedben,
kérgé alatt minden dolognak,
a tünemények medrei,
a világ eresztékei ragyognak,
örvénylik a láng, parttalanul forog,
az eleven tűz, az ezerszemű,
párába borult paripák dobognak,
megvillan tajtékos tomporuk,
úthallik érc-patáik csattogása,
füled mellett süvít a híg elem,
bőrödet érinti a végtelen
és sistereg és hártyát növel
mint jégtől az olvadt acél.
Szólít — vagy képzeled? Ha arra riadnál,
hogy nem rideg, nem idegen!
hogy eleven, hullámmzó szerelem!
hogy rokonabb veled önmagadnál!*

Tanúi lehetünk, miképp válik a lucretiusi természetszemlélet egyetlen fordulattal lebegővé, hogyan rétegi rá a költő a való világra a látszatot: az álmokat, az emlékezetben megmaradt idilli ország képét, mely az ő számára azonban ugyanolyan valóság, mint a másik. Kevés lírikus akad a modern irodalomban, aki ilyen magától értetődő könnyedséggel képes erre a leírásra. Weöres a gyermek egyszerűségével virraszt az élet kezdeténél és végénél, s amit lát, abból megteremti a mítoszt. Ebben a világban minden mozog, minden változik, csak a „nyargaló végzet” képe marad állandó és meghatározó tényező.

A *Hetedik szimfónia*, az édesanyja emlékének szentelt *Mária mennybemenetele* e látomásos világ egyik kiemelkedő pontjára vezet, ahonnan azonban megint indul új út. Mert amit itt Weöres aprólékos, szinte epikus részletezéssel „leír”, azt fogja majd Juhász Ferenc még sokkal részletesebben a maga világának kulcsfon-

tosságú meghatározójává tenni. Weöres — mint később Nagy László és Juhász Ferenc — a legapróbb részleteket, a jelzésnyi valóságelemeket is költészeté teszi, mert csak innen tudja megvalósítani a vágyott szintézist, a teljességet. S ami nála kiváltképp izgalmas, s furcsa vibrálással telíti a verseket: az epikus minduntalan leveti köpenyegét, hogy teljes tehetségével bontakozhassék ki a lírikus, aki még a vers mértékét is megváltoztatja, kötetlenebb, személyesebb mondanivalójának minél hathatósabb kifejezése érdekében:

partot ért	tüske tépte
csónakunk,	bocskorunk,
látta ő,	föld festette
kik vagyunk,	homlokunk.

Weöresnek csodálatos érzéke van a vers zenéje iránt. A Bóbita ritmikájáról önálló dolgozat is született már, de ugyanúgy tanulmányok sorát lehetne írni arról is, mi a funkciója egy-egy költeményén belül a mértékes verselés közben alkalmazott hangsúlyos betoldásoknak. S ugyancsak külön elemzést érdemelne költészetének festőisége. Szó — kép — zene egységbe forrva teljes értékű vizuális és akusztikus élményt kelt, mint a Hetedik szimfónia Váltakozó kórusaiban:

<i>A végtelen, világos némaságot</i>	<i>gyémánttükrön láz visszája,</i>
<i>evező-párok zsongása betölti,</i>	<i>gyűrűk és fodrok a messzeségben,</i>
<i>badros lehelet-szín, halvány bíbor</i>	<i>repeső kicsinyek száguldása</i>
<i>habzik a tündöklő fehérben,</i>	<i>mosolygó könny a szivárványon,</i>
<i>árbóc-forgatag táruhája,</i>	<i>tej-lombok eres suhanása,</i>
<i>vitorla-sereg gomolygása,</i>	<i>az asszony ünnepe él a világon...</i>
<i>láng-rév, pára-híd, arany bárka,</i>	

Még ahol misztikus mélységekbe hatol, ott is teljesen plasztikus, színei és képei egészen egyszerűek, csak az érzést tágitja, azt is sokszor szinte közhelyszerűen, de épp ezáltal válik mehökkentően egyszerűvé és hihetővé, amit ír és mond. A Bóbitával és a gyermekversekkel a magyar költészet leiratlan őstípusaig talál vissza: ezt a végtelenül egyszerű ritmus igazolja, hatalmas látomásaiban is ugyanez az egyszerűség nyúgóz le. Az örök boldogság képét így rajzolja:

*Fénytelen mélybe lenn,
csalogány fészke tövében,
tüske közt szív terem
sűrű sóhaj rengetegében;
új sorstól hajladoznak a bolygók,
de békén szűnynak az örök mosolygók,
méz-cseppel az ajkuk végiben.*

A költő képzelete világokat teremt, s ő e maga teremtett világok peremén elképesztő könnyedséggel emeli fel feje fölé a hatalmas súlyokat, melyekkel elődei, a nagy romantikus látomásosok hiába birkóztak. Weöres is tudja, hogy e súlyok iszonytatóan nehezek; ő azonban egy-két mozdulattal olyan világot tud teremteni, amelyben nem érvényesek a nehézkedés törvényei, azaz másképp — a költői képzeletben átszűrve — érvényesek. Ezért éli bele magát oly hitelesen Arany János világába és költészetébe, ezért tudja olyan bűvöletesen életre kelteni Krúdy hangulatait a *Nyolcadik szimfóniában*, ezért válik az ő *Kilencedikje* a béke csodálatos vallomásává, akárcsak Beethovené. Amikor a poklot, a második világháború iszonyatát és embertelenségét idézi, akkor is képes egy töredéknyi mennyországot teremteni. A haláltáborok látomását ezzel a képpel zárja le:

*Ez forró sütemény
amit anyám hozott
egyszer húsvétkor
s az első rózsza kibontakozott
a fal melletti lugas melegén.*

Ebből az idilli képből oratóriumok, filmek sokasága született az utolsó negyedszázadban. Weöresnek elég öt sor. Egy kibomló virág képe. Az anya tovasikló látomása. És ezzel többet mond, mintha tovább bontaná vagy ellenpontozná a

gondolatot. Mint ahogy a fasizmus lélektanáról is többet mond a paródiával — a Scherzo tétel remek „gázmester” szóleleményével —, mint a részletező naturális ábrázolással mondana. Az is az ő leleménye, hogy a szavak egymásutánjával és zenéjével értelmi hatást tud kelteni. Az avantgard költészetében az ilyesfajta költői eljárás az értelem tudatos megtagadásának vágyából táplálkozott. Weöresnél épp fordítva van, három szó variálásából is teljes idillt rajzol:

csönd	fény békéje csönd
béke	fényes csönd béke
csönd	csönd béke fény
béke	béke csöndes fénye
fény	fény csöndje
csönd fénye	csönd csöndje fény fénye béke
béke csöndje	csönd fény

A Tizedik szimfónia mintegy lezárása egy korszakának (nagyjából 1960-ig). A sokat túrt és sokfelé járt vándor megtér ebben a hatalmas prózaversben, s összegzi élete gazdag tapasztalatait, beteljesítve azt, amit küldetésekor vállalt: hogy célja nem egyéb, mint segíteni másokon. Már-már pastiche-sá válik az utolsó tétel, amelyben mintha Vergilius pásztora akasztaná a szegre göcsörtös botját, vagy az isteni férfi, Odysseus térne meg Trója alól. De elmondhatja ugyanezt a valómást, mindenki, aki valami céllal vágott neki élete tengerének, s most telt bárkával, gazdag élettapasztalattal röpitették haza a kedvező szelek:

Meztelen indultam, s az utak örege csupa bíborba takart: nosza hordjátok magatok testén a pazar köntöst, a tüzes köntöst; ime csordultig telt bennem a méz, meg a bor, meg a hús: nem vágyakozom soha többé, nem iszonyodom soha többé; teli bárkával jöttem: kirakom a mézet, a bort, meg a húst, felgyújtom a vázat. Állataim négyoldalt körülállnak s a fejüket elfordítják.

A világ négy sarka lobog, s akár a cserép, izzottam a lángban: végre kiégtem. Hánts le a bőrömet ágytakarónak, fejtsd ki az inaimat ostorszjznak, fűzd fel a csigolyámat asszonyi dísznek, fald fel a húsomat, add meg a véretem, ejtsd el a szívemet kóbor ebeknek, a pusztahelyemről üzd el a lelket.

*

Mert valahányunkat hívogat egy ajk, s a világok zsongva felelnek.

A tiz szimfónia voltaképp egyetlen hatalmas ciklust alkot, mindegyik egy korszak, egy pályaszakasz összegzése. A Tizenegyedik, azonban nem a Psyché utáni évek összefoglalása, azaz: nemcsak az. Ebben mintha magát a műfajt, az ebben szerzett gazdag tapasztalatokat is összegezné a költő, egyre feljebb emelve a lélek lajtorját, egyre többet meghódítva a titokzatos messzeségekből, hogy — legszebb szándéka szerint — használni tudjon általa.

RÓNAY LÁSZLÓ

A siker nem bizonyít semmit, még az író ellen sem! Aminek sikere van, nem okvetlenül rossz.

Oscar Wilde

A halandóknak királya és parancsolója a lélek.

Sallustius Crispus

SZÍNHÁZI KRÓNIKA

SZÉCHENYI ÉS AZ ARNYAK

(Pesti Színház)

Ebben a „groteszk tragédiá”-ban nem azt a Széchenyit látjuk, aki a reform-Magyarország legnagyobb építője volt. Eörsi színpadán egy testileg, idegileg megtört, de szellemében tűzhányószerűen újra és újra kitörő titán viaskodásának lehetünk tanúi.

Eörsi szerencsésen elkerüli a tankönyvek szimplifikálásait és az elkoptatott frázisok pátoszos ürességét. Ami a legnehezebb: sikerült neki a zseni árnyaktól zaklatottságában, titáni végvonaglásain át a tűzhozó és a tüzet rabló, soha ki nem hunyó emberi nagyságát is megmutatnia.

Tizenkét éve múlt a darab kezdetén, hogy az evolúciós fejlődést támogató Széchenyit 1848 őszi eseményei a való vagy a színellett örületbe kergették. Külön könyvet lehetne írni országunk reformer, de a dinasztiahoz esküje folytán is hűnek maradó Baithyányk, Széchenyik, Teleki Lászlók belső tragédiájáról, amikor látják, hogy művük a forradalom máglyáján ég el, esküjükhöz, vagy nemzetükhöz kell hűtlennek lenniök, de egyik útnak sem tudnak egyenesen nekivágni. Horváth Mihály ugyan azt állítja, mint koronatanú, hogy Széchenyi 1848 őszéig csak azzal vádolta magát, hogy „nem tett eleget” a nemzetért. Rejtélyes örültsége, amelyből a Blick, a Nagyszatira oly éleslátó éberséggel árulkodott ki, lélekmaradosásra is utal ugyan, hogy ő hengerítette el halódó nemzete sírkamrája elől a sziklát, amely most zuhanásában lavinaszerűen tiporja-nyomja a nemzetet.

Széchenyi tizenkét évet élt színlelve Döblingben. Röpiratai Európa-szerte ismertté válnak, és a Habsburg-ház sem elítélte, sem szabadon bocsájtani nem meri. Marad a rendőrségi zaklatás, a házkutatások és az erkölcsileg lehetlenné vált katonatisztek asztalára csempészett pisztolya, amely a török selyemzsinór nyugat-európai kultúrváltozata ez időben. Ez a bekerített és elejtésre váró „nagyvad”, Széchenyi Eörsinél, mint a valóságban is, messzire kimagaslik a legjobbjait elvesztett vagy méltó ellenfeleket vele szembe állítani nem tudó kettős monarchia politikai, erkölcsi és szellemi pusztaságából. Magában izzik, és mert ellenfele, akivel vitázhatna, nem akad, kénytelen megidéztet árnyakkal csatázni, akik Kossuthtól Met-

ternichig, Ferenc Józseftől a cenzorrá vált Kecskeméthy Aurélig lázas képzeletében vitába is szállnak vele. Az árnyak olyan valóságosak, hogy élőként megjelenő feleségét és fiát is árnyéknak hiszi. Pompás fogása ez Eörsinek, aki így hozza egyensúlyba színpadán az élőket és holtakat, a valóságos és képzelte alakokat. Haldokló erős férfiak szokása, hogy kitörnek betegágyukból, őkük nem várható erőfeszítésekre képesek, hogy egy másik létre megszülessenek. Széchenyi kihunyni nem akaró energiái monumentálisá teszik ezt a harcot, még ha ezek az energiák agyában összpontosulnak is és onnan szórják az ironia és az emberismeret-embergyűlölet tűzijátékszerű sziporkáit. Mintha G. B. Shaw legjobb korszakából tanult volna Eörsi; miközben szereti hőseit, le is vetkőzteti őt emberi gyarlóságainak pu cérságáig — és sajnos, éppen a végjeletben legkegyetlenebb és legkegyetlenebb. Széchenyi, a magyar sors lehetőségeit kutatva, képzeletben megkoronáztatik a nemzet ősi klenódiumával, jogart és országalmát tartva kezében azt latolgatja, mit tehetne végül, minden más lehetőségéből kifogyva, mint uralkodó. S rájön, hogy mint uralkodó sem tehetne semmit.

Horvái István rendező szoros egységbe fogja a különben lázálomszerűen amorfi, akartan groteszk tragédiát. A könyvszkevényekből és ablakokból beszélő árnyalakokat redliss süllyal és álomszerű lebegéssel tudja a rábizott kitünő színészekkel elhíttetővé tenni. A végjelettel azonban nem tud, vagy nem akar mit kezdeni. Ez a végjelenet részint motiválatlansága, részint izléshiányról árulkodó volta miatt a kellenél is „groteszkebb”.

Ugyanezt mondhatjuk Lakner László díszleteiről és Jánoskúti Márta jelmezeiről is az utolsó jelenettel kapcsolatban. Lakner László díszlete éppen korhű nehézkességével s az összevissza járó órák lázálomszerű kettősségével kitünő atmoszféráját adja egy Döblinget meglátó, tizenkét éve ott senyvedő főúr lakosztályának. De ha itt minden olyan nyomasztóan sötétbarna, hogyan lehetett az évekig elásott koronát, amit először Kottaner Ilona játszott Habsburg-kézre a XV. század első felében, ilyen taláni ragyogású, vásári utánzattal; gablonci mandzsettagomb-szerű olcsóságokkal, műaranyozottan a színen „megjelentetni”. Széchenyi tragédiájának egyik faktora éppen az volt, hogy tisztelte ezt a koronát és még lázálmában sem láthatta ilyen bazárarunak.

Különösen a kor értőinek-ismerőinek vált öröme a csupa kitűnő színészből verbuválódott nagy előadás. Várkonyi Zoltán fiatal korának nagy örült-szerépét, a IV. Henriket multa felül egy beérett, kiváló színészegyéniség sokoldalú mindent-tudásával. Testileg roskatagnak, de szellemileg egész környezetét lebírónak, lenyűgözőnek élte meg a magyar Prométheusz alakját, s nemcsak környezetét: a nézőket is lenyűgözte. Minden kis mozdulata, kitörése, ravasz szógáncsvetése elhitető volt. Az utolsó évek pesti színpadának egyik legjelentősebb alakításával örvendeztetett meg. A valóságban is élők sorából Bulla Elma Crescence-e a színészi átalakulás bravúros példája lehetne. Pillanatok alatt válik a Ferenc Józsefnél audienctázó, még romlatlan szépségű feleségből keserű szájú, megtörtségében is energikus, de már minden reményét veszteni kezdő öregasszonnyá.

De folytathatnánk a dicsőítést a legapróbb szerepeket hordozókig is. Somogyvári Rudolf Babarcsi bárója mint-ha valóban a bécsi Hadtörténeti Levéltárból lépett volna elénk, hogy hivatásának leple alatt kényes revolvercsempészési feladatának is megfelelően. Mádi Szabó Gábor Kiss Márton titkár szere-

pét öntötte szinte ércformába. Tahi Tóth László ideggyorsaság kísérteties Freud-figura, Páger Antal egy valóban örült összeesküvő-szervező magyar lázalmokból szőtt alakjának ad reális távlatot egyéniségformáló erejével. A két kétfelé húzó inas, az áruló Farkas Antalban és a hű Nagy Istvánban jutott jellegzetes megszemélyesítőkhöz. Oszter Sándor kisé mai fiatalokra emlékeztető nyegleséggel volt Széchenyi fiának megtestesítője.

S következnek az árnyak. Ferenc József akkor még meg nem tört hóhéralakjából mintha az intrikus Zsófia főhercegnő is kitekintett volna. Pándy Lajos a rendőrfőtanácsos Felsenthal szolgái drillben áporodott alázatát érzékelte elsőrendűen. Bitskey Tibor a fiatal Kossuth még Széchenyivel tartó magatartását érezte, fogadtatta el. Benkő Gyula Metternich skartba tett figurájából kihozta a hajdani államkancellár megkopott mindenhatóságának gögjét és eleganciáját is. S végül két, forradalmi múltjuktól elpártolt újságíró, Kecskeméthy Aurél és Falk Miksa önmagát magyarázó rezonjának hangütéseit találta el kitűnően Tordy Géza és Kovács István.

POSSONYI LÁSZLÓ

KÉPZŐMŰVÉSZET

AZ EURÓPAI ISKOLA KIÁLLÍTÁSA SZÉKESFEHÉRVÁROTT. 1945 őszén négy művészeti író (Pán Imre, Mezei Árpád, Kállai Ernő és Gegesi Kiss Pál) új művészeti egyesületet hozott létre, az „Európai Iskolát”-t. Az alapítók programnyilatkozatukban számot vetettek azokkal az új körülményekkel, amelyek a második világháború befejezése után előállottak: „Európa s a régi európai eszmény — romokban hever... Európai eszményen eddig nyugat-európai eszményt értettünk; ezentúl egész Európára kell gondolnunk. Az új Európa csak Nyugat és Kelet szintéziséből épülhet fel... A bölcsek követ keressük, de jól tudjuk, hogy a bölcsek köve nem vegyi anyag, hanem eleven eszme, amely csak az emberben és a társadalomban állítható elő... Az a feladat hárul ránk, hogy megfogalmazzuk élet, egyén, közösség új kapcsolatát.”

Megalakulása után fél évvel — 1946 tavaszán — az Európai Iskola megrendezte első kiállítását. Ezen — az idő-

sebb nemzedék tagjai közül — részt vett Márfy Ödön, Czóbel Béla, Egry József és Bokros Birman Dezső, a középkorú fiatalabb generációból pedig — többek között — Anna Margit, Barsay Jenő, Bálint Endre, Gadányi Jenő, Korniss Dezső, Lossonczy Tamás, Martyn Ferenc és Vilt Tibor. Hamarosan Kassák Lajos és Weöres Sándor költők, Hamvas Béla esztéta, Szántó Piroska és Gyarmathy Tihamér festők, Barta Lajos és Jakovits József szobrászok s néhány francia művész (Doucet, Corneille) is csatlakozott a társasághoz. Az Európai Iskola előadásokat is rendezett (Szentkuthy Miklós és a néhány évvel ezelőtt elhunyt filozófus: Szabó Lajos is tartott a szerda esti összejöveteleken felolvasást) s könyv- és füzet-sorozatot is kiadott. (A szerzők között ott találjuk André Bretont, Paul Éluar-t, Herbert Read-et és Füst Milánt.)

A névsor (Bálint, Gadányi, Korniss, Kassák, Szentkuthy, Weöres stb.) azt árulja el, hogy az Európai Iskola — amely nem jogtalanul illette magát az „európai” epítetonnal — az *avantgarde* képzőművészeknek — a *fauve*, *kubista*,

szimbolista, expresszionista, konstruktivist, szürrealista és absztrakt irányzatok képviselőinek — s a velük rokon törekvésű íróknak volt a tömörülése.

Az Európai Iskola 1946 és 1948 között sorra rendezte az izgalmas és magas színvonalú tárlatokat, az 1948/49-es kultúrpolitikai fordulat azonban véget vetett működésének. Lukács Györgynek és az avantgarde művészet más ellenfeleinek élesen elmarasztaló bírálatai következtében a társaság és a beiöle korábban kivált nonfiguratív művész-együttes, az „Elvont Művészek Csoportja” (Kállai Ernő, Lossonczy Tamás, Martyn Ferenc köre) nem folytathatta tovább tevékenységét. Az Európai Iskola volt tagjai közül néhányan — igen kevesen... — a szocialista realizmust szimpilifikáló szkematizmus hívei lettek (Bán Béla, Schubert Ernő), legtöbbjük viszont kitartott korábbi művészeti eszményei mellett (Bálint, Anna Margit, Gadányi stb.) s kiszorult a művészeti életből.

A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának és a székesfehérvári I. István király Múzeumnak a helybeli Csók István Képtárban megrendezett kiállítása áttekintést adott ennek a rövid életű, mégis igen nagy jelentőségű, napjaink magyar képzőművészetét is befolyásoló-megtermékenyítő csoportosulásnak törekvéseiről, a társaság (illetve az absztraktok szecessziója óta a két társaság...) tagjainak munkálkodásáról, kvalitásairól, kapacitásáról.

Az Európai Iskola — a fehérvári tárlat tanúbizonysága szerint — művészet-szemléleti tekintetben nem volt homogén együttes; tagjait főként a műcsarnoki akadémizmusnak és a „római iskola” vértelen posztklasszicizmusának elutasítása s a 40-es évek közepére már deledőjén régen túljutott posztnagybányai piktúrától való elkülönülés szándéka fűzte össze. Az Európai Iskola művészei Csontváry, Gulácsy, Rippl-Rónai, a „Nyolcak”, Moholy-Nagy, Kassák „Munka”-köre és a szentendrei szürrealisták (Vajda Lajos, Ámos) szellemi örököseinek tekintették magukat, de élénk érdeklődéssel figyelték a kortársi külföldi művészetben zajló folyamatokat is.

A Csók István Képtár falain Czóbel Bélától, Márfy Ödöntől, Egry Józseftől és Barcsay Jenőtől csupán egy-egy festmény volt látható; a képek, szobrok és grafikák túlnyomó többsége a század első és második évtizedében született

művészek (Vilt, Korniss, Szántó Piroska, Bán Béla, Jakovits, Gyarmathy stb.) alkotásai közül került ki. Ez az arány indokolt is, hiszen az Európai Iskola arculatára nem annyira a „nagy öregek”-nek (Egry, Márfy, Czóbe), mint inkább az utána következő nemzedék tagjainak szemlélete, látásmódja, formavilága nyomta rá a bélyegét.

Az Európai Iskola tagjai — ez a meggyőződés alakult ki bennünk a Kovács Mária és László Sándor által rendezett kiállítás teremtésével — a XX. századi magyar festészet és szobrászat talajába mely barázdákat szántottak, s e barázdákba jó magvakat vetettek... Anna Margit ezekben az években festette merész, koloritú, erősen leegyszerűsített rajzú, a művészeti konvenciókkal radikálisan szakító, gyermeki naivitású figuráit („Halász”, „Savonarola”, „Mézeskalács-husár”); 1945 után — az Európai Iskola működésének időszakában — bontakozik ki a színeknek, a festmény megkonstruálásának és a képfelület megmunkálásának minden titkát ismerő, dús fantáziájú Korniss Dezső népi szürrealizmusa („Kántalók”, „Bölcső”, „Tücsöklakodalom”); Szántó Piroska műtermében egy sor nagyszerű nővény- és táj-ábrázolás („Derengés”, „A Hold árnyéka”, „Mátrai táj”) született ez idő tájt, — Jakovits József (Bokros Birman és Vilt mellett az Európai Iskola legtehetségesebb szobrásza) ekkor mintázza és faragja a bennszülött népek kultikus szobrai által inspirált, nyugtalanító, felkavaró hatású kispasztikáit („Mesealak”, „Kiméra”, „Gyermekgyilkosság”). Bálint Endre is rendkívül figyelemreméltó művekkel szerezte a tárlaton („Virágáros leány”, „Cannes-i halász”, „Hosszúlábú asztal”, „Lossonczy Tamásné portréja”), akkori fauve-, École de Paris-igazodású munkái azonban még csak nem is sejtetik 1956/57 utáni érett, kiteljesedett művészetének vizionárius-mágikus világát. Az 1956/57 utáni Bálint Endre — a „Csodálatos halászat”, a „Groteszk temetés”, a „Kastély Bloisban” alkotója — természetesen sokkal mélyebb, súlyosabb és originálisabb művész a „Cannes-i halász”-t és a „Lossonczy portréja”-t megfestő Bálintnál, de ezek a régi Bálint-képek is emlékeztetnek, ízes, kiemelkedő minőségű munkák.

Az Európai Iskola (és a nonfiguratív csoport) többi művészt is szerencsésen kiválasztott alkotások (Bokros Birman: Ulysses, Vilt: Figura székkel, Forgács Hann Erzsébet: Szentkuthy Miklós portréja, Gadányi: Fantasztikus táj,

Martyn Ferenc: Zöld ruhában, Martyn: 4735, Vajda Júlia: Szentendre, Marosán Gyula és Matinszky János absztrakt kompozíciói stb.) képviselik a tárlaton.

A székesfehérvári Európai Iskola-tárlat — Tihanyi Lajos és Czöbel Béla budapesti, Gadányi Jenő miskolci, Kondor Béla tihanyi kiállítása, az „aktivisták” pécsi tárlata, az Egry József és Csontváry Múzeum megnyitása és a második nemzetközi kispasztikai bien-nálé mellett — az 1973-as év legfontosabb hazai képzőművészeti eseménye volt. A szép és tanulságos kiállítást (és a Láncz Sándor, Mezei Árpád, Kállai Ernő és Pán Imre írásait tartalmazó képes katalógus megjelenését) reméljük, követni fogja az Európai Iskolának — a modern magyar művészetet sok időtálló műalkotással és sok bátor, egészséges ösztönzéssel gazdagító alkotói közösségnek — részletes, monografikus feldolgozása.

KASSÁK-EMLEKKIÁLLÍTÁS. A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum rendezésében — az Irodalmi Múzeum helyiségeiben — Kassák Lajos-emlékkiállítás nyílt októberben. A tárlat hiteles képet ad a magyar szocialista irodalom nagy egyéniségének, a hazai avantgarde atyjának univerzális — írói, költői, képzőművész, tipográfusi, szerkesztői és irodalom-szervezői — tevékenységéről, a haladó politikai mozgalmakban betöltött szerepéről. A finom papírra nyomott, illusztrált katalógusban — a mester néhány képarchitektúráján, egy-két költeményén és széprózái alkotásán kívül — Illés László irodalomtörténész és Nemes Nagy Ágnes költő Kassákról nyújtott jellemzéseit találjuk.

A Petőfi Irodalmi Múzeum emlékkiállítása méltó tiszteletadás Kassák el nem évülő, romolhatatlan életműve és tiszta, gerinces, nemes emberi lénye előtt.

D. I.

Geszler Mária kerámikusművész az ősz folyamán mutatkozott be a Mednyánszky teremben. Sajátos mesevilág tárul a néző elé munkásságában: a kék, fehér soktornyú szláv templomok, kerámia faliképek, korongozott tálak, a színek gazdag tobzódása. A művek az alkotó lelki világát tükrözik, és rávilágítanak azokra az eredetekre is, ahonnan ez a művészet táplálkozik.

Geszler Mária Szombathelyen él, a magyarszombathai Kerámia Vállalat tervezője. 1960-69 között az Iparművészeti Főiskolán tanult. Olyan művészalkat — s ez talán nőiségéből is következik —, aki bármilyen műfajban, bármilyen témában dolgozik is, mindig szubjektíven, ösztönös rajongással fejezi ki önmagát, ráfeledkezve a világ őt körülvevő jelenségeire, mindent kissé mesének, kisé csodának tekintve. Ez a jó kerámiában is.

Műveiben a szürrealisták hatása tűnik a legjelentősebbnek. A Chagall-képek varázslatos atmoszférájára gondolok, amit Geszler Mária térben csakúgy meg tud valósítani (*Családi úthenger*), mint síkban. Az *Emlékeim udvara*, az *Arckép*, a *Bolondos halak*, a *Boldog herceg*, vagy az *Éjszaka* megannyi valóság egy mesével átszőtt élet történéseiről. És mintha ez a mesevilág szüntelenül folytatódna!

Nem lebecsülhető munkáiban a népművészet hatása, mint őseredet. A díszes ornamentika, a színek és a szimbólumok (tuja)fa) mind ezt bizonyítják. Az *Elárvult kert*, a *Ferenc mesekönyve*, vagy az egyértelműen népi ihletésű kis flakonok szép példái a népművészet teremkenyítő erejének.

Szót kell ejtenünk művészetének harmadik összetevőjéről, a keleti egyházművészet, építőművészet ismeretéről, szerezetéről is. Ez tükröződik sok változatban megformált egy- és öttornyos templomain, a kis, majdnem hogy tenyérbe vehető kék-fehér templomocskáktól (*Öttornyos*) a monumentális, mázas és máznélküli technikával elkészített méteres magasságú templomokig. Ez látható számos faliképén, melyeken az ikonok és mozaikok hatása együtt érezhető. Az olyan mintázott lapok, mint a *Vándor* vagy az *Önarckép* Geszler Mária kísérletező kedvének ékes bizonyítékai.

Technikája hallatlanul változatos. Talán a Kerámia Vállalatnál eltöltött évek tették lehetővé, hogy a sok újszerű gondolatot, megoldási módot kibontsa, és végigpróbálja a korongozott és korongozás nélküli agyagművesség mesterségbeli fogásait.

Érlelődő művésszel találkoztunk, hiszen Geszler Mária munkáin ma még az is érezhető, hogy nem teljesen kialakult, kiforrott karakterű művészegyéniség.

MAJOR BALÁZS

ZENEI JEGYZETEK

SZOKOLAY SÁNDOR: SÁMSON

„Sámson útját végig kellett járnom, mely számomra a művészi alázat útját jelentette. Sőt úgy érzem, hogy a végére tudtam járni annak is, hogy mit kell még életemről elmondani műveimmel a jövőben úgy, ahogy azt helyettem soha senki nem mondja el” — írja Szokolay Sándor az Utószó a Sámsonhoz című kis írásában, s ezzel alighanem társai nevében is megadja a választ korunk zeneművészetének egyik legfontosabb kérdésére is: van-e még szükség operára?

Figyelemre méltó, amit a kérdéshez szólva Dallapiccola mondott nemrégiben: „Az operakomponista foglalkozás ma már éppoly idejétmúlt, ahogyan elmúlt az az idő is, amikor a zeneszerző librettót keresett magának. Manapság minden operának saját problematikája van; ma nem mi keresünk témát, szöveget, hanem a témák és a szövegek keresnek meg minket.” Természetesen nem arról van szó, hogy Mozartban nem volt kellő alázat, amikor témát keresett s azt zenei formába öntötte. Ő a részletekből építette fel világát, zenei világképe a rokokó szemléletéből fakadt. (Ugyanakkor bámulatosan tudott azonosulni librettistájának, Da Ponténak koncepciójával.) A XX. század zeneszerzője a „totál-képből” indul ki: képes arra, hogy egyszerre érzékelje az élet jelenségeinek egész polifóniáját. Ez utóbbi a közönségre is vonatkozik: elegendő egyetlen zenei motívum, hogy általa egy teljes jelenséget megformáljon képzeletben. A kérdést tehát így lehetne módosítani: hogyan lehet az operaműfajt megújítani?

Szokolay új Literaturoper-je újítás is, meg hagyomány is. Szövege a dallapiccolai értelemben: lelemény. A zeneszerző vallomása szerint Németh László drámájára Illés Jenő hívta fel a figyelmet tíz évvel ezelőtt, a Várnász komponálása idején, s ettől kezdve foglalkoztatta a téma zenei megfogalmazása. S bár ebben az esetben inkább véletlennek tűnő rátalálásról beszélhetünk, de nem a „véletlenek” hordozzák-e a maguk esetlegességükben a szükségszerűt? Szokolay utóbbi művei ezt bizonyítják. Senki sem beszél azonban arról, hogy a szerzőt már 1961-ben „izgathatta” Sámson alakjának egyik irodalmi „előtípusa”, Weöres Sándor: Istar pokoljárása című versében. Szokolay a verset akkor oratórium formában fel is dol-

gozta. A „sötétséggel süjtött, szült-meztelen fényességben” álldogáló „Hold leánya” és a kapufélfát döngető Uddusunamir harcos egymásra találása (kezétől Istar visszanyeri erejét) mintha elővételezné a Sámson első felvonásbeli zárójelenetét.

Az „ösrégi témához” fűződő zenei gondolat már évszázadok óta foglalkoztatta a komponistákat. Daphne nimfa, Orfeusz és Euridike történetének XVII. századi operai megfogalmazása (az akkori fogalmak szerint is ultramodern eszközökkel) egészen a jelen század operairódmáig terjed: Debussy Pelleas-a, R. Strauss Salome-ja mítikus népi szellemtől, illetve bibliai történetből fakad. Véleményünk szerint Szokolay életpályáját tekintve egyszer el kell jutnunk odáig is, hogy az „őstípusokban” elrejtett gondolatlátságnak ne csupán zenei képét keressük, hanem — mint Bartók esetében — a teljes személyiséget. Mert Szokolay zeneszerző és gondolkodó is egyben. Ennek legjobb bizonyítéka, hogy szelleme mindig felülkerekedik az öncélú formán, s a haladó hagyományokat megtartva, képes a mai ember összetett világát modern zenébe önteni. Ez az ő igazi alázata, amely fémjele elhivatottságának („A közönséget nem kiszolgálni, hanem szolgálni akarom” — mondotta), s ennek kétségbevonhatatlan jegyei a Sámsonban már egészen szembetűnőek. S most felmerül a kérdés: miért éppen ezt a drámát választotta a zeneszerző? Németh László Előszavából megtudhatjuk a választ, amely szervesen összefügg az előbbiekkal: „A Sámson 1945 tavaszán... írtam... a szörnyetegség, hősiesség, sőt a szentség között tántorgó életnek volt jelképe számomra ő is... Bosszúvágyra nemcsak természetem szerint igen kevés a hajlam bennem, de már felmerülését is az emberi megbukás, elkárhozás jelének tartom. Sámson szenvedélye, ha valamire, legfőljebb arra volt alkalom, hogy végleg kitapossa ennek az érzésnek a lehetőségét is, aminthogy a mű mindinkább érintője... az élet görbületének, s nem maga a vonal: a lehetőség rohan el benne a másféle fordulótól a végtelenbe vagy semmibe.” Tehát az elhivatott ember, az igazi művész gondolata tér vissza irodalmi alkotások szövegeikbe anélkül, hogy egyre is reflektálna. „Forrásmunkám az Öszöbvetésen kívül nem volt — írja Németh László —, de nem is tartottam fontosnak, hogy erre a darabra... mással, mint önmagam forrásba hozásával felkészüljek.” Az elhivatott ember azonban korántsem a kuriozitásban jelentkezik.

Keményen, önmagát kell kiteljesítenie, s helyette senki sem szólhat. Ugyanakkor éreznie kell a megtartó közösséget, s így lesz igazán magányossá, krisztusi módon! A bosszúállás tehát valóban bukást jelentene. Sámson — erejét titkolva — a megaláztatásban nem a végső leszámolásra vár, hanem küldetésének beteljesítésére. A kiválasztott nem állhat meg félúton, teljes életre van szüksége.

A dráma szövegét Szokolay szabadon kezeli, de nem a XVIII—XIX. századi értelemben. Módszere a szöveghez ragaszkodó hűség és a sűrítés. Amikor napjainkban szóba kerül a libretto kérdése, többször elhangzik a vád, hogy ritkán sikerül zeneszerzőnek a XX. századi drámát megzenésítenie úgy, hogy költői érzés és zenei kifejezés egyenrangú legyen. Szokolay Sándornak ezúttal sikerült. Jóllehet művével nem vitte előbbre a zenés színház fejlődését, de jó operát írt. És erre több bizonyíték van. Elsősorban is a mű szcenikai egysége. Az eredetileg három felvonásra tagolódó drámát a komponista három képpel két felvonásra rövidítette. Az „örlető asszonyok karához” — fölhasználta a Négy próféta című Németh-dráma egyik versét, a Birák Könyvéből pedig átvette Sámson imáját. („Uram, Isten, emlékezzél meg rólam...”) Az így felépített cselekmény akadály nélkül halad a drámai hatásban bővelkedő végső jelenet felé, amely nem valamiféle hiányt igyekszik pótolni, hanem az eddigi jelenetekből szervesen következik. (Szokolaynál a „megrendülés” — ellentétben például Sztravinszkijjal — sohasem a „közlés megformálásának artistikus élvezetéből”, hanem igazi drámai hatásból fakad.) Az opera másik erőnye: a zene. Már a Hamlet zenei felépítése tartalmazza a kontrolláltabb motívum-szöveget, a logikus variációs technikát. Úgy érezzük: a Sámson motívumai kidolgozottabbak. (Ehhez jó iskola volt a kamarazenei stúdium.) A szabadon kezelt dodekafónia, ha a Reihe-technika értelmében „egyenjóságítja” is a hangokat, jó alapot biztosít, s így a tonális motívumok még élénkebben csendülnek meg. Az „önálló zene”, mint ábrázoló eszköz, a mű két részletében jelentkezik. Kierkegaard híres Don Juan-esz-széjében írja, hogy „minél jobban behatol a mű gondolataiba, annál inkább igényli a színpadtól való függetlenséget”. Mintha félig nyitott páholyajtóból hallgattuk volna mi is a zenekari előjátékot (benne a remek malom-zúgás motívumot), s egyszeriben egész cselekménysor jelent meg előttünk, vagy a II.

felvonás közzenéjét, amely tablószerűen foglalja össze Sámson kálváriáját.

Németh László drámája lírai hangvételű. Az író a Szent László-énekhez hasonlóan négy tagú versbe szedte mondanivalóját, amely már eleve lírai költődést igényel, s így a leginkább filozofikus részekből is kisüt az „érzelem melege”. Szokolaytól a lírát ezúttal számon kell kérnünk. Több gondot fordíthatott volna — főleg az első felvonásban — azokra az epizódokra, amelyek gondolatíságuk mellett is főleg az ember érzelmi világára utalnak (pl. Sámson találkozása Delilával, Sámson és Delila duettje). Ugyanakkor lírában gazdag volt a II. felvonás tercettje. A monológ-tónusú zenét szerencsésen tarkítják a kórusbetétek is. (A zeneszerző egész kis drámákat hordozó kórusműveket írt.) Az utolsó jelenetben a kórus aktív szereplőként jelenik meg. Pentaton-koloratúrája (1-2 ütemében a Psalmust is idézi) bizonyítja, hogy Szokolay zenéje a magyar népzeneből táplálkozik.

Ezek után jogos a kérdés: mi a fejlődés további útja? Sokak szerint: az instrumentális zene irányra. Kétségtelen, hogy századunk hangszeres kompozíciói mögött messze elmarad az opera. De bármennyire is szimpatikus ez a válasz, nem szabad elfelejtenünk: más az opera törvénye és más a szimfonikus zenéé. Az opera fogalmánál „ott bábáskodik egy ösztönös és természetes kapcsolat szó és zene, látvány és zene között.” A „musique pure” már a század elején megpróbálta szétbontani ezeket a kapcsolatokat (pl. széttörölni a szöveget), s önmozgásával követni a színpadi mozgást — eredménytelenül. Ez a fajta zene inkább az epikus formáknak kedvez. Az opera esetében is élhetünk ezzel: a bon mot-val: a 3/4-es valcer sohasem lehet 4/4-es ütemű. A fejlődés Szokolay esetében további sűrűsödésben jelentkezhet, a feszültség fokozásában például egyetlen felvonáson belül (példa rá: Schönberg).

A rendező, Mikó András — modern operákban sokszor igazolta tehetségét — ezúttal is a mű lényegét láttatja. A cselekmény minden részlete a főhős körül csoportosul, a szerző eredeti koncepciójának megfelelően (ebből a célból szerencsés dolog a kialakított, kettős játéktér). A diszlettervező, Forray Gábor sem „semleges diszlettervező emelt”, hanem a monumentális, kissé stilizált formákat választotta, amelyek mindvégig jól beilleszkednek a drámai keretbe. A jelmezeket Márk Tivadar a szereplők jel-

lemére „mérétezte” (jó példa a kéjenc Thimneus színben-formában megtervezett köntöse).

Az opera kettős szereposztásban került bemutatásra. A második bemutatón csupa fiatal művész lépett fel. A címszerepét éneklő Berczelly István máris figyelmet érdemel: hangjának gazdagsága, muzikális invenciója a tehetségét igazolja. Nem Berczelly hibája, ha a magasabb fekvésben „jelzései” itt-ott háttérbe szorulnak. A karmester, Lukács Ervin ugyanis az inkább kíséretes fúvos-efektusokkal teljesen elnyomta a dikciót. Sass Sylvia drámai szopránja Delila szerepében kifogástalan volt. Kár, hogy a fiatal énekesnő nem tud szabadulni a hagyományos mozgásgesztyusoktól, s ezúttal mintha még kereste volna is az archaikus mozdulatokat. Felfedezésnek számít Gáti István mély basszusa. A király alakítása nemcsak hangilag, színesileg is kitűnő. Jéftét Nagy János énekelte. Kissé nyers hős tenorja — reméljük — idővel csengőbbé válik. Szigeti László (Thimneus szerepében) hangjával máris nagyszerűen bánik. Fejlődése érdekében nem lenne közömbös, ha oratórium-szerepeket is vállalna. Emelésre méltó még Jablonkay Éva (Öreg asszony) telt alt hangja és a zeneileg kevésbé karakterizált három tanácsadó közül a Kodront éneklő Nagy Miklós széles skálájú basszusa. A kórus mindvégig remekelt.

SOMOS JÓZSEF ORGONAKONCERTJE

A római Instituto Pontificio di Musica Sacra másodéves hallgatója főtí Bach-hangversenyén máris bizonyított. Muzikális művészjelölt, aki a jelenlegi manuális készségét ha kellő alázattal, szorgalommal tovább fejleszti, képes lesz arra, hogy a későbbiek folyamán mindig a muzsika javára oldja meg a technikai kérdéseket s nem válik öncélú virtuózzá. A zene lesz fontos számára elsősorban.

Amit Somos József a nagy lipcsei mester műveiből eddig megértett, az inkább az elemzőé, mint az előadóé. Jól érzi az e-moll prelúdium és fuga (Catedral) könyörtelen egyszerűségét, vagy a Dór-toccata kemény fegyelmét, a virtuozitáson túlmutató, szinte mániákusan visszatérő alapotívum szimbolikus jelentését, de tudja: hogyan most Bachot játsszik, csak megközelítése az aszketikus munkát követelő interpretálásoknak. Nem lehet eleget hangsúlyozni: Bach teljesen különálló fejezete az orgonairodalomnak.

Sokkal inkább „alkotóra” méretezett a romantikus orgonamuzsika, érzelmi intenzitása, hangszíneinek gazdagsága miatt. Ebben az esetben viszont az előadót az a veszély fenyegeti, hogy nem tudja megválasztani a középutat. Kétségtelen, a zenei romantika — szemben a klasszicizmussal — szubjektív jellegű, vagyis a zeneszerzőnek a zenei hang önmagában nem mond semmit, azon túl az értelmét keresi. Az előadóművésznek is feladata, hogy megkeresse azt, amit a zeneköltő már egyszer a „hangba rejtett”. Kérdés, megtalálja-e? Az intuíciónak ebben az esetben rendkívül nagy szerepe van. Somos József intuitív egyéniség. Ahogyan Liszt Adagio-ját értelmezve előadta (szerzői utasítás: *Cantabile con divozione*), az a legérzékenyebb, korszerű előadó művészeket sajátságából fakadt. Ösztönösen megérezte a fuvola-regisztereknek a műben egyetlen lehetséges kombinációját is. Ugyancsak a szenvedélyességet fegyelmezett formába kényszerítő előadásban hallottuk Cesar Franck: a-moll Korálfantáziáját is. A formaépítkezéséről híres francia mester művének toccata-szerű virtuóz indítása szerencsés tempóvétellet társult, míg a középső rész szenvedélyes, könnyörgő témája valódi lírai hangvétellel jól ellensúlyozta a záró rész passage-építkezését. Ugyanez a „logikai fikció” jellemzi a szerző Noël című karácsonyi hangulatú darabját is. Három rész regisztereinek variációs gazdagsága, a részek pontos összeillesztése figyelemreméltó volt, ugyanakkor — a harmadik tétel kissé kapkodó bizonytalanságától eltekintve — a teljes kompozíció zeneileg, ritmikaigal jól kiegyensúlyozott élményszerű előadásban hangzott el. Minden lehetőség megvan, hogy Somos József — az egyházzene mellett — főleg a romantikus orgonairodalom tehetséges értékvé-előadójává váljék.

TÓTH SÁNDOR

(LEMEZFIGYELŐ) A hazai hanglemezgyártás nehézségeit egyre több elemzés tárja fel. Nyilvánvalónak látszik, hogy hosszabb ideig nem remélhetünk gyökeres változást a kiadványok számának növekedésében, s annál hősiesebbnek kell velünk azt az erőfeszítést, melynek eredményeképp színvonalas, nagy közönségsikert arató lemezek jelennek meg hónapról hónapra. J. S. Bach János-passiója például napok alatt elfogyott, noha az utolsó lemezoldal technikai kivitelezése meglehetősen rosszul sikerült. A János-passiónak ma sem túlságosan sok felvétele ismert. A „hős-

kor" meglehetősen balsikerű próbálkozásai után az új karmester-generáció legjobbjai mutatták be lemezen igazán autentikus tolmácsolásban, s az ő útjukon jár a magyar felvétel karmestere, Lehel György is, aki Bach eredeti intencióihoz alkalmazkodva kisebb létszámú együttessel vette fel a művet, melynek izzó drámaisága, ellenpontozottsága így még jobban érvényesül. Néhol mintha kissé sietős tempókat választana, de ezt is nyilván a drámai hatás érdekében teszi. Néhány remek szólista-produkció alighanem világszínvonalúvá emeli a lemezt, elsősorban Réti József sokszor méltatott csodálatos evangelistája, azután Hamari Júlia alt szólói, Melis György átélt, szívből fakadó éneke Jézus szerepében, és a vendégként szerződött Bruce Abel basszus hangja. Kitűnő teljesítményt nyújt a Zeneművészeti Főiskola Kamarakórusa (karigazgató: Párkai István) és a Liszt Ferenc Kamarazenekar (Hungaroton LPX 11580-82).

Schubert C-dúr vonósötöse a klasszikus korszak egyik utolsó üzenete. Már ott feszül benne — mint Beethoven utolsó nagy vonósnygyeseiben — a romantika önkítárukkozó szenvedélye is, de a kottafejek mögé rejtőzködő zeneköltő még tartózkodva mondja el végtelen bánatát. A vonósötös a kamarairodalom egyik legnagyobb alkotása, amelyben Schubert ugyanúgy néz szembe a halállal, mint Mozart a Requiemben. A vonóskompozícióban is váltakoznak a beleenyugvás végtelen békéjét sugalló részek a tétova, zaklatott, kiűzött dalamokkal, melyek az ember örök nagy kétségéről vallanak. A zárótétel kétségbeesett, felszakadó kiáltása pedig mintha azt sugallná, hogy a zeneköltő még kapaszkodna az életbe, amely egyre messzebb kerül tőle, hogy helyébe lépjen a sötét és titokzatos elműlés. Kevés nagy alkotása van a zenetörténetnek, mely hívebb és igazabb megszólaltatója volna az esendő, útját kereső emberi sorsnak. A művet oly sok felejthetetlen hangversenytermi előadás után a Tátrai vonósnygyes (Tátrai Vilmos, Várkonyi István, Konrád György, Banda Ede) vette lemeze Szilvássy László közreműködésével, s a régi nagy koncertek emlékeit idéző hőfokon tolmácsolja. Ha az idők során kicsit kopott is az együttes fénye, a tévedhetetlen stílusérzék, az elmélyült anyagismeret annál inkább sajátja lett, s azzal a leszúrt klasszicitással közeledik az igazán jelentős alkotásokhoz — mint a C-dúr vonósötös —, amely oly sok magyar vonóstársaságot

emelt a világhír fényébe (LPX 11611).

Ferencsik János két „óriási” produkcióját örökíti meg az a lemez, melyen „A medve” és az „Üstdob-ütés” melléknévű Haydn-szimfóniákat hallhatjuk. Az előbbi a zeneköltő „népies”, végsőkig egyszerűsített szimfónikus formanyelvének bizonyossága, a másik egy halhatatlan zenei ötlet hordozója: a lassú tétel végén a vonósok pianissimóját a teljes zenekar üstdobütéssel alátámasztott fortissimója váltja fel, rossz nyelvek szerint azért, hogy a bóbiskoló hallgatók felriadjanak. Mintha itt is, de „A medve” szimfónia dudatáncában is kimosolyogna a közönségre Haydn, s „félre”, a klasszikus dráma fogása szerint, egy népszerű ötletet helyez el. Ferencsik híven követi ezt a magában állón derűs karaktert: mintha ő is mosolygott volna felvétel közben. (Erre azért is oka lehetett, mert kitűnően játszik a Hangversenyzenekar.) (LPX 11562)

Több ízben méltattuk már az Eterna-cég Schütz összkiadását, mely máris jó néhány felfedezéssel ajándékozott meg. Az utolsó lemezek egyikén a mester sokat emlegetett Musikalische Ezequien című alkotása hallható, ez a temetési szertartásra készített oratóriumszerű muzsika, melynek első tétele csodálatosan megkomponált „Német temetési mise”. Ugyanezen a lemezen hallhatjuk a Krisztus hét szava a Keresztfán című misztikusan mély, kifejező művet is, mely a zeneköltő egyik legnagyobb alkotása, már Bachig, sőt Haydnig előre nyúlva a zene történetében, hisz oly kifejező erővel, oly átélten, már-már romantikus szenvedéllyel ábrázolja a Megváltó szenvedését, hogy arra nincs hasonló példa a kor zeneirodalmában. (A műveket a Drezdai Kreuzchor élén Mauersberger professzor vezényli.) (8 26 233)

(ZENEI KÖNYVEK) A filológia vajmi ritkán örvendeztet meg az olvasót a detektívregények izgalmával. Békefi Ernő Liszt Ferenc származása és családja című vékonyka könyve mégis magával ragadóan izgalmas olvasmány. A szerző szinte egész életében levéltárakban s más, korabeli dokumentumok között kutatott, hogy a zeneköltő családjával kapcsolatban a teljes és hiteles valóságot ismertethesse. Kutatásainak eredményeképp — sajnos a könyv megjelenését már nem érthette meg — kiderül, hogy nincs is olyan sok Liszt-„rokon” és „leszármazott”, mint ahogyan ezt vallották magukról. Színes, izgalmas nyomozóúttján szívesen követtük Békefi Ernőt,

s alapossága, türelme előtt tisztelettel hajlunk meg (Zeneműkiadó).

A Budapesti Művészeti Hetek egyik legérdekesebb vendége Aaron Copland amerikai zeneszerző volt, aki alighanem azt hitte, hogy Budapest hangversenytermében maradi hallgatók özöne üldögél, így „szerencsés” érzékkel kiválasztotta számukra legrosszabb műveit, melyek messze elmaradnak a legtehetségesebb hazai zeneszerzők alkotásai mögött. Az új zene című könyvét is az ő jelenlétének tiszteletére nyomtatta ki a Zeneműkiadó. Jó, korrekt összefoglalás ez, melyben az európai zenéről in-

kább az az érdekes, amit későbbi korrekcióként mond el Copland, színes és plasztikus képet kapunk viszont a század amerikai zenéjének legkiemelkedőbb tehetségeiről. Egyre izgalmasabb kérdés: milyen zeneszerző lehet Charles Yves, akiről Copland is, Pablo Casals is oly nagy elismeréssel nyilatkozott.

A hét zeneműve negyedik kötetét méltatva csak annyit: kitűnő, szellemnyitogató ismeretterjesztő munkát végeztek a szerzők, s ismét új oldalukról ismerhetjük meg a kimeríthetetlenül gazdag remekműveket (Zeneműkiadó).

R. L.

FILMEK VILÁGÁBÓL

MODERN IDŐK

„Chaplin vagyok, komikus figura, aki megnevelteti az egész világot. Ez az én erőm. A tragédia valóban nagy dolog, de nem az én ügyem. Nem haladok azokon az utakon, amelyeken Szophoklész és Racine járt. Az én tehetségem: megmutatni és kifejezni a sors csapásait és pedig úgy, hogy a keserűség, ami eltölt, a nézők számára vidámság legyen, szomorúságom mosolyra derítse az embereket, de ne vegyék észre, hogy a nevetés, amely mozdulataim nyomán támad az emberiség örök szenvedéseinek reflexe. Minden élőlény között csak az ember tudja előre, hogy meg fog halni, mégis, egyedül az ember tud nevetni. Megneveltetni az embert annyi, mint elterelni figyelmét a halálról. Ez minden célom és vágyam.” Ez Chaplin ars poe-
ticája.

Egymás mellett említi vallomásában a nevetést és a halált, egymáshoz kapcsolódó fogalmakként. Valamiféle kapcsolat kell, hogy legyen köztük. A magyar nyelv úgy mondja, hogy „halálra nevettem magam”. A könnye csorog, az oldala belefájdul az embernek a nevetésbe. Lám, máris eljutottunk a fizikai fájdalomig. De van a nevetésben lelki fájdalom is. (A sírás és a nevetés valahol mélyen nagyon rokon az emberben, és nemegyszer fordul át hirtelen egyik a másikába.) Úgy tűnik, a nevetés a fájdalomon túli „állapot”, annak elfogadása, valamiképpen meghaladása. Fellini filmjének, a *Bohócoknak* egyik jelenete jut eszembe: a beteg bohóc kiszökik a kórházból. A cirkuszban végignézi, végigneveti barátja műsorát — és

átneveti magát a másvilágra. Holtan találják meg a takarítók az előadás után. A clown „jó munkát végzett”, mert elfeledkezett a halálról...

1936-ban készült a *Modern idők*. A Chaplin-alakította kisember — minden eddigi filmjétől eltérően — itt új környezetbe kerül, a gazdasági válság utáni nagy ipari fellendülés Amerikájába. Egy hatalmas gyárba, a futószalag mellé, majd — munka nélkül maradva — az utcára. De ebben a filmben a sétatápcás, űzött emberke megváltozott történelmi körülmények között is viszontlátható. A *Modern idők* ugyanis a néma- és a hangosfilm határeseté. Az első alkalom, hogy Chaplin megszólal. Egy dalt énekel — halandzsza szöveggel. Megszólal és mégsem szólal meg, olyan paradoxon ez, mint a filmbeli Charlie mindig megcsúfolt, mégis mindig győzelmes figurája. És ez a megszólalás nem kis eredmény — itt ugyan még csak „kivágta magát” a nehéz helyzetből, de további filmjeiben tényleg beszélt —, a némafilm halálát ugyanis, nagy sztárjai közül mondhatni egyedül Chaplin élte túl. Ő is csak úgy, hogy meghaladta, pontosabban: lélektanilag elmélyítette a groteszk és stilizált Charlie alakját, s ez a folyamat épp ebben a filmben kezdődik. Az utolsó jelenetben az árokparton ülő Charlie szinte egyáltalán nincs maszkírozva, már nem az a groteszk figura, hanem egy tiszta, komoly arcú ember. A megszólalástól való félelem persze teljesen indokolt volt, hiszen csámpázó, sétatápcás, líraian groteszk figurájához kellett megfelelő hangot találnia, egy olyan figurához, „mely lírikus lelke mélyéig a némafilm szülte volt”.

A *Modern idők* alapján — korántsem teljes, mégis — jellemző képet kapunk Chaplin művészetéről. Ormótlan cipőkben, sétapálcásan, keménykalapban kacsázik előttünk az önérzetes kisember Charlie összetéveszthetetlen figurája. A filmburleszk szinte minden „alapjelene- te” látható. Látjuk fejest ugrani a poc-solyába; ügyetlenül ügyes pincérnek; börtönben; látjuk, amint üldözik. Csupa ismert, mégis megunhatatlan jelenet. És látjuk a gyárban. Az egyre gyorsabban haladó futószalag mellett, hányattatását a technika új vívmányai között. S a kétbalkezes, szórakozott Charlie figurája különösen ezekben a jelenetekben hordoz kifejezetten új és aktuális mondani-valót. A tárgyak, gépek és Charlie ellenséges viszonya, mint humor-forrás egyben tiltakozás is az embertelen munkaviszonyok, a gazdasági kényszer alatt álló ember kizsigerelése és megalázása ellen. És ez a társadalmi mondanivaló is „chaplinien” fogalmazódik meg: amikor Charlie-t elnyeli a gépezet, vagy a rosszul működő etetőgép jelenetében. Ezekben a képsorokban — de mondhat-ni, hogy az egész filmben — valamen-nyire konkretizálódik Charlie alakja. A korábbi, kissé közhelyszzerű mondanók — melyeket Chaplin művészete majd-nem mindig költészetté emelt: hogy az élet nehéz, de szép; hogy a kisembert kisemmizik; hogy többet ésszel, mint erővel — határozottabbá válnak: meg-határozott környezetben látjuk Charlie-t; tudjuk, kik ellen hadakozik, kik akarják kisemmizni. Őt magát azonban nehéz körülírni, nem sorolható be egyik tár-sadalmi osztályba sem. Bár látjuk a gyárban dolgozni, mégsem egyértelműen munkás. Sokat megőriz korábbi stilizált-ságából, megmarad „a kisembernek”.

Kisember, aki emberi méltóságáért küzd, gondosan porolgatja zsíros keménykalap-ját, utánozhatatlan és eseten eleganciá-val jár a vékony sétabottal. S Chaplin emberismerete és ábrázoló-készsége foly-tán élő embert láthatunk Charlie-ban, aki feltétlen rokonszenvűnket élvez, és akiben olykor magunkra ismerhetünk.

Chaplin 1914-től készíti filmeket. Akkor kezdett dolgozni, mikor még kialakuló-ban volt a filmművészet. A film, mely előbb a mozgás szenzációját nyújtotta az érdeklődő nézőknek, hamarosan el-jutott a „drámává szervezett emberi cselekvések” bemutatásához, a játékfilm-hez. Minthogy az emberi magatartások és konfliktusok nem mindig láthatóak, ezért a belső világ ábrázolása kezdet-ben lehetetlennek látszott. Így a film érdeklődése érthetően a komédia felé fordult, hiszen az ősidők óta ismert helyzetkomikumok remek látványosságot ígértek. Kialakult a filmburleszk, mely technikai értelemben az induló Chaplin útját is meghatározta. Am a komédia út-jának tudatos választása már jóval kés-sőbbi időpontra tehető.

A *Modern idők* Chaplinje a modern idők szelídebb Molière-je — Charles Dul-lin a kegyetlenség és keserűség nélküli ironia megteremtőjének nevezi. Chaplin műfaja is a komédia. Sétapálcás, csám-pázó alakjában életre kelnek a cirku-szok kiháló Augusztjai és a mindenkori kisemberek, akik — mint Balázs Béla írja — „melankolikus optimizmusukkal mindannyiunk lázadását fejezik ki az embertelenség ellen”, s akiket valahány-szor bántanak, reflex-szerűen védekez-nek, maguk elé tartva egyetlen pajzsukat — a nevetést.

KIPKE TAMÁS

Tájékoztató

Az Ecclesia Könyvkiadónál jelent meg N. Wiseman angol bíborosnak, a kiváló írónak és tudósnak *Fabiola* című történelmi regénye Dér Gyula fordításában.

Ugyancsak az Ecclesia jelentette meg *Élet a szeretetben* címmel Ernesto Cardenal válogatott műveit Balássy László értő gon-dozásában és fordításában.

*

Két külföldön megjelent magyar nyelvű vallásos kiadványt említünk annak bizony-ságául, hogy a kor egyházának legégetőbb kérdései milyen sokféle visszhangot keltenek. Szabó Ferenc *Henri de Lubac az egyházi* címmel írt könyve Rómában jelent meg. De Lubac atya korunk egyik legjelentő-

sebb teológusa, aki úgy korszerű, hogy fel-használja a tradíció legnemesebb, élő ele-meit. Elettövé kettős forrásból táplálkozik, az aggiornamentóból és az ősforrásokig vá-ló visszatérés vágyából, mert hite és meg-győződése szerint minden emberi és egy-házi problémát csak a krisztusi szellemhez és tanhoz való teljes és alázatos vissza-térés oldhat meg. Szabó Ferenc érzékkel, filozófiai felkészültséggel foglalja össze De Lubac pályáját, könyve második részében pedig alapos, kitűnően fordított szöveg-válo-gatást ad műveiből. — A Stuttgarti bibliai kislexikon (Prugg Verlag, Eisenstadt, 1973) a német eredeti magyar fordítása. Kitűnő összefoglalás, nagyszerűen hozzásegíthet a szentírás alaposabb ismeretéhez és megérté-séhez.

Revue mensuelle — Monatschrift Rédacteur en chef — Chefredakteur: György Rónay —
Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 5,00 US dollars

---

À LA MORT DE PABLO CASALS

Il était un petit homme aux lunettes. Son arme unique fut de jouer admirablement au violoncelle et de ravir par son jeu. Il se comptait parmi les peu qui prêtaient un profil, une attitude à notre siècle. Il ne cessa pas de rappeler les hommes à la responsabilité.

Lorsque dans son pays la dictature de Franco a gagné le dessus, il se retira dans un petit village dans les Pyrénées. Dès lors le nom de Prades est devenu une idée. Il ne le quitta même pas après la fin de la deuxième guerre mondiale non plus. Prades est devenu le siège des festivals où ordinairement il dirigeait lui-même les orchestres. C'était autant de fois un hommage du monde de la musique rendu au Maître.

Il se méfiait des mots. Il pressentait, de plus, il savait que l'humanité devait plutôt opter pour l'action en choisissant le bien. La musique fut son moyen de persuasion, ce fut par elle qu'il tâchait d'exprimer l'idée de la paix et de la fraternité. Il y a dix années il finit son oratoire *El Pessebre* (La Crèche) qu'il dirigeait personnellement dans les métropoles du monde, à chaque étape de sa campagne de la paix. „Où que je fusse — écrit-il, — les hommes désiraient partout la paix et désiraient de se joindre à leurs prochains pour pouvoir édifier ensemble le monde voué enfin au bonheur humain.”

En 1963 il dirigea son oratoire dans un concert inoubliable donné par l'UNO. Dans ce concert, il confessa son Art poétique. „Que la musique, cette langue universelle, soit la source des rapports entre les hommes. Je demande de nouveaux collègues d'intégrer la musique au service de l'humanité afin que les hommes soient liés par des liens fraternels. Faisons, nous tous, tout pour que cet idéal puisse se réaliser dans toute sa splendeur.”

En 1967 il écrivit une lettre publique aux participants de la rencontre „Pacem in terris” à Genève. „J'apprécie l'importance du fait que votre rencontre Pacem in Terris a pris son essor de l'encyclique précieuse du Pape Jean XXIII où la pape invite avec tant d'éloquence les fidèles des idéologies différentes et nations à collaborer pour la paix et pour vivre ensemble. Comment la paix serait-elle d'ailleurs réalisable sur notre terre tourmentée? S'il n'y a pas de paix qu'est-ce qu'il reste de la Terre dans l'âge atomique?”

Était-il un politicien? Non, il était un simple enfant du XXe siècle qui devenait grand par son humanisme exemplaire. Son art fut conservé par une quantité de disques. Dans les siècles à venir, lui comme son cher ami Albert Schweitzer, seront sûrement reconnus comme les plus grands musiciens de ce siècle. La musique n'était cependant pas la part la plus importante de leurs activités. „...je luttais pour la justice et contre la guerre avec deux moyens — écrit-il dans la lettre ci-mentionnée —: avec mon violoncelle et ma baguette de chef d'orchestre, et si je ne peux pas être avec vous, ma musique parlera à mon nom de l'amour et de la paix.”

Tout ce dont il fut béni, il le fit fructifier pour des fins nobles. Il avait la chance de pouvoir multiplier ses talents et les distribuer aux autres aussi.

„Bonheur et chagrin” — fut le titre de ses mémoires publiés en hongrois aussi. Sûrement, il avait plus de chagrin que de joie. Même son désir de revoir son pays natal si aimé ne fut pas accompli. Mais il évoquait partout beaucoup de joie par son instrument de musique et par sa conduite humaine.

Sa vie était un symbole. Un symbole fut aussi sa mort comme si l'histoire faisait hommage à ce grand guerrier de la paix. Lorsqu'il mourut le 22 octobre 1973, âgé de 97 ans, les armes se turent dans le Proche-Orient.

SOMMAIRE

L'étude principale de ce numéro fut écrit par József Cserhádi évêque de Pécs. Il y traite la question du pluralisme théologique.

Des réflexions sur le sacerdoce ministériel au fond du texte de la Bible ont été écrites par Gellért Belon. — Ferenc Szabó S. J. (Rome) contourne le drame de l'homme, en indiquant des sources existentialistes. — László Balássy dessine le chemin de l'homme et du poète Ernesto Cardenal, dans l'étude „La maison d'éducation de Dieu”, suivie par un reportage littéraire de cet auteur (La mère de Camilo Torres). — István Bogdán présente les traditions populaires hongroises de Noël. — György Remsey continue l'histoire de l'Art Nouveau hongrois vécue dans ses impressions personnelles. — Publication du récit de Emil Kolozsvári Grandpierre et des poèmes de Lajos Bittel, de Judit Tóth, de Kálmán Kutas et de Gyula Papp.

Károly Doromby fait connaître la déclaration de la Congrégation pour la doctrine de la foi sur le mystère de l'Eglise, accompagnée par des critiques de la presse étrangère.

Iván Dévényi écrit la critique de l'exposition de l'École d'Europe hongroise. — Dans notre rubrique de la musique, nous parlons de l'opéra de Sándor Szokolay: Samson.

INHALT

Der führende Essay unserer Nummer, wurde von Bischof József Cserhádi geschrieben, der sich auch diesmal mit dem theologischen Pluralismus befasst:

„Die Kirche verteidigte sich (verständlicherweise ziemlich lange Zeit) zunächst instinktiv dann später auch bewusst gegen den geistigen Einbruch der neuen Zeit, und eine Wendung auf diesem Gebiet bedeutete nur der II. vatikanische Konzil, indem er 'die eigentümlichen Gesetze der innerweltlichen Kulturbereiche' und das Prinzip der religiösen Freiheit anerkannte. Der heutige Theologe kann die heutige geistige und soziale Situation in der der Glaube heute steht, nicht von sich abweisen. Wir müssen anerkennen, dass die Theologie nur heute in voller Offenheit mit der Neuzeit sich begegnet. Daher das anfängliche Krisisphänomen: die Freiheit der theologischen Interpretationen, der Pluralismus der Meinungen und Auffassungen, und die Polarisierung der Gesichtspunkte. Viele sind der Meinung, dass der einheitliche Glaube in Gefahr sei und dass seine bisherige Eindeutigkeit und bezeugende Kraft an Bedeutung verloren hat. So wurde die Überbrückung des Abgrundes zwischen den Glauben und der menschlichen Erfahrung zu einem, der grössten Probleme der aktuellen Wortverkündigung und Theologie. Wir müssen diese Situation verstehen und im Geist des II. vatikanischen Konzils müssen wir Lösung suchend ihr in die Augen schauen, mit einer Opposition kann aber nichts gelöst werden.“

Gellért Belon meditiert aufgrund der Bibel, über das Amtspriestertum. — Ferenc Szabó SJ (Rom) schreibt über das menschliche Drama, wie es von den Existenzialisten gesehen wird. — László Balássy zeichnet den menschlichen und dichterischen Weg Ernesto Cardenals auf, daneben eine literarische Reportage von Ernesto Cardenal über die Mutter von Camilo Torres. — István Bogdán schreibt über ungarische Weihnachtsbräuche. — Fortsetzung des Essays von György Remsey über die Geschichte der ungarischen Sezession. — Im Literaturteil: Erzählung von Emil Kolozsvári Grandpierre, Gedichte von Lajos Bittel, Judith Tóth, Kálmán Kutas und Gyula Papp.

Im Feuilleton Die Kirche in der Welt befasst sich Károly Doromby mit der Erklärung der Glaubenskongregation *Misterium Ecclesiae* im Lichte der wichtigsten theologischen Reflexionen.

Im Kritikteil ein Referat über die Ausstellung der sog. „Europäische Schule“ und über die neue Oper von Sándor Szokoláy: „Sámson“.

Joseph
HAYDN

SYMPHONIES

No. 82 „The Bear”

No. 94 „Surprise”

HUNGARIAN STATE ORCHESTRA

FERENCsik

J. HAYDN: Szimfóniák.
C-dúr „Medve”, G-dúr „Üstdob”
Allami Hangversenyzenekar
vez.: Ferencsik János

LPX 11552

ára: 60,— Ft

BEETHOVEN

SONATAS FOR PIANO

No. 8 in G major, Op. 13 „Patetikus”

No. 24 in F major, Op. 78

No. 29 in B-flat major, Op. 106

No. 32 in C major, Op. 115

No. 33 in D major, Op. 113

No. 35 in F major, Op. 107

No. 36 in A major, Op. 114

No. 37 in G major, Op. 113

No. 38 in E-flat major, Op. 113

No. 39 in A-flat major, Op. 113

No. 40 in D major, Op. 113

No. 41 in C major, Op. 113

No. 42 in F major, Op. 113

No. 43 in E-flat major, Op. 113

No. 44 in D major, Op. 113

No. 45 in C major, Op. 113

No. 46 in B-flat major, Op. 113

No. 47 in A major, Op. 113

No. 48 in G major, Op. 113

No. 49 in F major, Op. 113

No. 50 in E-flat major, Op. 113

No. 51 in D major, Op. 113

No. 52 in C major, Op. 113

No. 53 in B-flat major, Op. 113

No. 54 in A major, Op. 113

No. 55 in G major, Op. 113

No. 56 in F major, Op. 113

No. 57 in E-flat major, Op. 113

No. 58 in D major, Op. 113

No. 59 in C major, Op. 113

No. 60 in B-flat major, Op. 113

No. 61 in A major, Op. 113

No. 62 in G major, Op. 113

No. 63 in F major, Op. 113

No. 64 in E-flat major, Op. 113

No. 65 in D major, Op. 113

No. 66 in C major, Op. 113

No. 67 in B-flat major, Op. 113

No. 68 in A major, Op. 113

No. 69 in G major, Op. 113

No. 70 in F major, Op. 113

No. 71 in E-flat major, Op. 113

No. 72 in D major, Op. 113

No. 73 in C major, Op. 113

No. 74 in B-flat major, Op. 113

No. 75 in A major, Op. 113

No. 76 in G major, Op. 113

No. 77 in F major, Op. 113

No. 78 in E-flat major, Op. 113

No. 79 in D major, Op. 113

No. 80 in C major, Op. 113

No. 81 in B-flat major, Op. 113

No. 82 in A major, Op. 113

No. 83 in G major, Op. 113

No. 84 in F major, Op. 113

No. 85 in E-flat major, Op. 113

No. 86 in D major, Op. 113

No. 87 in C major, Op. 113

No. 88 in B-flat major, Op. 113

No. 89 in A major, Op. 113

No. 90 in G major, Op. 113

No. 91 in F major, Op. 113

No. 92 in E-flat major, Op. 113

No. 93 in D major, Op. 113

No. 94 in C major, Op. 113

No. 95 in B-flat major, Op. 113

No. 96 in A major, Op. 113

No. 97 in G major, Op. 113

No. 98 in F major, Op. 113

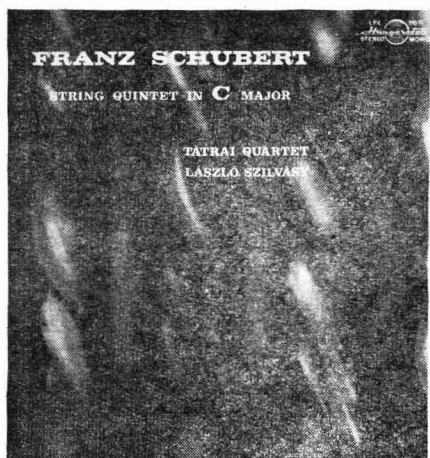
No. 99 in E-flat major, Op. 113

No. 100 in D major, Op. 113

L. v. BEETHOVEN: Szonáták.
C-moll Op. 13. „Patetikus”, fisz-dúr Op.
78., C-dúr Op. 53. „Waldstein”
Ránki Dezső (zongora)

LPX 11553

ára: 60,— Ft

FRANZ SCHUBERT

STRING QUINTET IN C MAJOR

TÁTRAI QUARTET

LÁSZLÓ SZILVÁSI

Fr. SCHUBERT: Vonósötös C-dúr
op. 163.

Tátrai Vonósnégyes
Szilvási László (gordonka)

LPX 11611

ára: 60,— Ft

VERDI
LA FORZA
DEL DESTINO
A VÉGZET
HATALMA

részletek excerpts sung in Italian

eva macton, margit erese, bela karizs,
lajos miller, kolos kovacs, györgy bordás
chorus of the hungarian radio and tele-
vision, budapest philharmonic orchestra

conducted by
andrás kórodi

G. VERDI: A végzet hatalma — részletek
(olasz nyelven)

Marton Eva, Kovács Kolos, Bordás
György, Erce Margit, Karizs Béla, Mil-
ler Lajos, Kovács Péter (ének), a Magyar
Rádió és Televízió Énekkara,
az Allami Operaháza Zenekara
Vez.: Kórodi András

LPX 11609

ára: 60,— Ft

LISZT ORGONAMŰVEI

Az I., II. és III. kötet Margittay Sándor közreadásában már megjelent, a közeljövőben lát napvilágot a IV. kötet.

I. kötet á 50,— Ft

II.—IV. kötet á 60,— Ft

ÚJ KÖNYVEINK

BOROS ATTILA: KLEMPERER MAGYARORSZÁGON

A szerző és a két archívlemez, amely a Rádió pincéjéből került elő, Klemperer budapesti éveit örökíti meg.

(72 oldal+16 oldal képmelléklet, 2 db lemezzel, kötve 43,— Ft)

ALBERT E. KAHN: ÖRÖM ÉS BÁNAT — PABLO CASALS EMLÉKEI

A közelmúltban elhunyt nagy művész élettörténete, ahogyan ő maga a szerzőnek elmesélte. A fordítás Dr. Báti László munkája.

(156 oldal+64 oldal képmelléklet, kötve 47,— Ft)

DR. NÁDOR TAMÁS: VIVALDI ÉLETÉNEK KRÓNIKÁJA

A Napról napra sorozat legújabb kötete Vivaldi regényes életútját követi a fennmaradt dokumentumok, memoárok, stb. alapján.

(176 oldal kötve 22,— Ft)

NÉMETH AMADE: ERKEL FERENC ÉLETÉNEK KRÓNIKÁJA

A kötet Erkel halálának 80. évfordulójára jelenik meg a Napról napra sorozatban.

(232 oldal kötve 22,— Ft)

PÁNDI MARIANN: HANGVERSENYKALAUZ II.

A tavaly megjelent I. kötet a zenekari műveket, a most megjelenő pedig a versenyműveket tartalmazza.

(316 oldal kötve 34,— Ft)

ZENEMŰKIADÓ

Tájékoztató

RÓNAY GYÖRGY KITÜNTETÉSE

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa irodalmi munkássága elismeréséül, 60. születésnapja alkalmából Rónay György József Attila-díjas költő-műfordítóinak a Munka Erdemrend arany fokozata kitüntetését adományozta.

„Generaci avant-garde” címmel irodalmi esztét rendezett a Csehszlovák Kultúra október 26-án a Róza Ferenc utcai Csehszlovák Klubban. Az est előadója, Bozoky Mária a cseh avantgarde, az izmusok fejlődését és kialakulását idézte fel.

Az 1902-es nagy prágai Rodin-kiállítás, majd az ezt követő kortárs francia művészek kiállításai vezették be a cseh avantgarde kibontakozását. A tízes évek elején azonban a cseh művészek képei már együtt szerepeltek Picasso, Derain, Braque és a többiek műveivel. A cseh festők közül néhányan Franciaországban alkottak, mint Sima, Kupka vagy Kubin (Coubine), míg Prágában két fontosabb csoportosulás jött létre, a Nyolcak (Osma), kiemelkedő alakjai Kubista, Filla és Procházka; valamint a „Nyakasok”, ezek között volt Spala, Kremlicka és a buchenwaldi lágerben meggyilkolt Jozef Capek. A cseh avantgarde képzőművészeti alkotásaiban felhasználta az izmusok vívmányait, de majdnem mindig ötvözte azokat a cseh festészet hagyományaival, és így egészen sajátos, varázslatos, titokzatos atmoszférájú műveket hozott létre.

A cseh avantgarde irodalmára is jellemző a forradalmi újszerűség és a költészetben mindig elevenen élő népköltészeti hagyományok összefonódása. Legjelentősebb prágai irodalmi csoportosulás a Devetsil Művészeti Szövetség volt, melynek Jiri Wolker, Nezval, Kalista és Karel Teige voltak kiemelkedő alakjai. 1924 tavaszán jelent meg Nezval és Teige könyvnyi tanulmánya, a **Poétizmus manifestuma**, melynek meghatározó szerepe lett a továbbiakban az irodalom alakulásában. A költészetben az izmusok hatása alatt is végig megmaradt a mélabús hang, a gyermeki rácsodálkozás a világra, és valami megfoghatatlan lebegés. Ez a sajátosság az Apollinaire-i szabad asszociációs kifejezésmóddal ötvöződve egyedülálló, világirodalmi rangú költészet születését eredményezte.

Feltétlen említésre méltó, hogy a cseh avantgarde művészei végig a társadalmi haladás oldalán álltak, és rokonszenveztek a szocialista eszmékkel. A német megszállás és a háború alatt pedig harcos antifasiszta tevékenységet folytattak.

Bozoky Mária előadásában európai összefüggéseiben látta a csehországi eseményeket, ugyanakkor bemutatta a századelő Prágáját, ismertette az avantgarde előzményeit, kibontakozásának és fejlődésének nemzeti sajátosságait. A pontos adatokkal szolgáló előadás lehetővé tette az időbeli tájékozódást, és az est hallgatói átfogó képet kaptak a század első felének csehországi irodalmi és művészeti életéről. (K. T.)

Gazdag anyagú, elgondolkodtató verses-könyv ismertetése kívánczik az élre, Károlyi Amy már címével is sokat mondó-talan, -telen-je. Alapvetően filozófiai kiindulású költő, akitől nagyon sokat lehet tanulni, mert magától értetődő természetességgel néz szembe a legvégső kérdésekkel is, s a józanul okoskodó ember választát fogalmazza meg a kor nyitott problémáira. A „bölcsek” kategóriájába tartozik, akik nem lázadnak, hanem szívós kutató munkával igyekeznek a lényeg közelébe férközni. Még azokban a költeményeiben is, melyekben elvágyódását, már-már pantheisztikus természetelményét fogalmazza meg, mélyen emberi és elkötelezett marad.

A művészi alázatnak, s a síron túl is tartó hűségnek is szép példája Kohár Sarolta: **Flóra és Ilonka** című könyve, mely egy tragikusan torzban maradt életművet teljesít be. A cimbén szereplő Ilonka nem más, mint Babits Mihály felesége, frői nevén Török Sophie, aki a Nyugat második nemzedékének egyik jelentős tehetsége volt. Babits halála után azonban mind kedvetlenebbé, életuntabbá vált, s a felszabadulás után már alig-alig publikált (akkor jórészt a katolikus lapokban). Tervezett, nagy regényének, a Flórának csak egy feleazete jelent meg a Nyugatban, de megmaradt néhány töredéke, jegyzete. Kohár Sarolta, aki az utolsó éveknek volt hű tanúja, befejezi a regényt, nem kis írói tehetséggel, és legalább annyi szeretettel.

A művészetek világában egyre több szó esik a misztikáról, mely mintha új életre kelne, természetesen nem abban a formában, amilyenben a kereszténység nagy misztikusai gyakorolták, hanem a megváltozott korhoz alkalmazkodva, a művészi egyéniség fénytörésében. Egy ilyen jelentős művész-misztikust ismerhetünk meg Lubicz—Milosz **A megismerés himnusza** című kötetéből, melyet az Európa jelentetett meg Parancs János fordításában. Rilkéhez hasonlítva gyötrődő áhítata. Trakillal rokonítja verseinek a világ látványából táplálkozó átlánvegülése. Nem könnyű költő, de a vele való ismerkedés kétségtelesen hasznára válik a léleknek is.

A **Valóságban** (1973. 1. és 10. szám) jelent meg Ranschburg Jenő: Az emberi szeretet geneziséről című érdekes, sok szempontból vitatható, de mindenképp tanulságokat nyújtó írása.

Felhívjuk a figyelmet a Gondolat Könyvkiadó két újdonságára: Richard I. Gregory **Az értelmes szem** c. esszégyűjteménye a vizualitás élettani és pszichikai alapjairól nyújt népszerű tudományos felvilágosítást. J. M. Lotman **Szöveg, modell, típus** c. műve a művészet mint nyelv kérdésével, valamint a szöveg fogalmi és szerkezeti elemével, a kultúra tipológiaiával foglalkozik a mélyreható rendszerezés igényével.

A Gondolat Könyvkiadó jelentette meg Kurt Blaukopf tollából Gustav Mahler életregényét. Mahler, akinek meglehetősen mesterséges kultusza divik, sok szállal kötődött hazánkhoz, s ezért — jórészt csak ezért — érdemes elolvasni a pedáns, ólomszárnyakon járó könyvet.